

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

Ο ΙΑΤΡΟΣ
ΜΑΝΟΥΗΛ ΣΑΡΗΣ ΤΕΝΕΔΙΟΣ
(1778-1802)

ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΤΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

ΣΥΜΒΟΛΗ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στοιχειοθεσία - Σελιδοποίηση - Films - Μοντάζ
Κύππαρο - Ατελιέ γραφικών τεχνών
Εκτύπωση
Μ. Τσιαδής - N. Κουτσοδόνης Ο.Ε.
Βιβλιοδεσσία
Αφοι Τσιαδή Ο.Ε.

Δημ. Καραμπερόπουλος, Παιδίατρος
Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής
Μιλτιάδου 3, Κηφισιά 14562, Τηλ. 8011066

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΘΑΝ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ Αθήνα 1999

ΓΡΑΦΕΙΑ - ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ - ΧΟΝΔΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΗ:
ΑΘΗΝΑ: ΑΒΕΡΩΦ 2 Τ.Κ. 104 33 ΤΗΛ.: 5238305 (4 γραμμές) FAX: 5238959
E-mail: info@stamoulis.gr - <http://www.stamoulis.gr>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Περί τοῦ ἱατροῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου	9
2. Τά ἔργα του	12
I. Διατριβὴ εἰς Θουκυδίδην.....	12
II. Ἐπιστολὴ σέ διδακτορική διατριβὴ	14
III. Ἐπιγράμματα	16
IV. Περὶ Ζυμώσεως	19
α. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μανουήλ Σαρῆ στὸν Ἀνθίμο Γαζῆ	22
β. Περὶ Ζυμώσεως	23
γ. Οἱ νέες γνώσεις Χημείας	24
δ. Ἡ νέα ἐπιστημονικὴ ὄρολογία	26
ε. Νέες λέξεις.....	28
στ. Βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση.....	28
ζ. Γιά τά ἐντός τῆς πόλεως νεκροταφεῖα	29
3. Συμπεράσματα.....	31
4. Φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση τῆς μελέτης τοῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου «Περὶ Ζυμώσεως» ἀπό τό βιβλίο τοῦ Ἀν- θίμου Γαζῆ, Γραμματικὴ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, Βιέννη 1799, τόμ. B', σελ. 654-683	33
5. Εύρετήριο ὀνομάτων, προσώπων, τόπων καὶ πραγμάτων.....	65
6. Γλωσσάριο.....	83

Περί τοῦ ἱατροῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου (1778-1802)

Ἡ μελέτη «Περί ζυμώσεως» τοῦ ἱατροῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου ἀποτελεῖ ἔνα ἀπό τὰ πρῶτα κείμενα, τά όποια μεταφέρουν, κατά τὴν ἐποχὴν τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, τὴν νέαν ἐπιστημονικὴν γνώσην τῆς Χημείας καὶ προσπαθοῦν νά ἀποδώσουν στά ἑλληνικά τούς νέους χημικούς ὅρους, πού δημιουργοῦνταν στὴν Εὐρώπη μέ τῇ ραγδαίᾳ ἀνάπτυξῃ τῆς Χημείας. Ἡ μελέτη, μάλιστα, αὐτῇ, πού φέτος τυχαίνει νά συμπληρώνονται διακόσια χρόνια (1799-1999) ἀπό τότε πού πρωτοεκδόθηκε, ἐπανεκδίδεται φωτομηχανικά μέ σχόλια καὶ στοιχεῖα γιά τὴν ζωή καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐκ τῆς νήσου Τενέδου ἱατροῦ-συγγραφέως, τοῦ όποιον ἀγνοεῖται, ἐν πολλοῖς, ἡ παρουσία του στά Ἑλληνικά Γράμματα¹ ἀν καὶ πολὺ νέος, μόλις εἴκοσι τεσσάρων ἑτῶν, ἔφυγε ἀπό τὴν ζωή. Στήν παροῦσα ἔκδοση προστίθεται εύρετήριο ὀνομάτων προσώπων, τόπων καὶ πραγμάτων τῆς μελέτης του καθώς καὶ σχετικό γλωσσάριο.

Ο ἱατρός Μανουήλ Σαρῆς ὁ Τενέδιος, στά 1797, ὅπως σημειώνει ὁ Ἀνδρέας Βρετός Παπαδόπουλος «ἐχρημάτισεν εἰς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ περιωνύμου Γυμνασιάρχου Λάμπρου Φωτιάδου»², στόν διποίο ὀφιέρωσε καὶ ἐπίγραμμα, ἀναφέροντας τὴν ἔκφρασην «τῷ εὐεργετικῶτάτῳ μου καθηγητῇ» (βλ. παρακάτω). Ἐπίσης, στό βιβλίο του «Διατριβὴ εἰς Θουκιδίδην...» σέ ύποσημείωση γράφει «...Λάμπρος Φωτιάδης ὁ κοινός ἡμῶν διδάσκαλος»³. Μάλιστα, στήν Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου σπουδάζε μέ ύπο-

1 Ὁπος ἔδειξε ἡ ἔρευνά μας, ἀγνοεῖται, κατά κανόνα, ἡ παρουσία στά Ἑλληνικά Γράμματα τοῦ ἱατροῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενέδιου.

2 Ἀνδρέα Βρετού Παπαδοπούλου, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, τόμ. Β', Ἐν Ἀθήναις 1857, σελ. 340. Ὁμοίως, ὁ Ἐρμῆς ὁ Λόγιος στά 1811, σελ. 49 κάνει μνεία πώς ὁ «Μανουήλ Τενέδιος» ἐπρόκοψε «πλησίον τοῦ Λάμπρου τοῦ Φωτιάδου». Βλ. ἐπίσης, Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπί Τουρκοκρατίας, τόμ. Β', σελ. 100 καὶ 405, Δ. Οἰκονομίδου, «Λάμπρος Φωτιάδης», *Ἐπετηρίς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου*, τόμ. Γ', 1950, σελ. 130 καὶ 149.

3 Μανουήλ Σαρῆ Τενέδιου, *Διατριβὴ εἰς Θουκιδίδην καὶ τῆς κατ' αὐτὸν Ἰστορίας* Ἐπιτομήν, Βιέννη 1799, σελ. 19.

τροφία 120 τάλληρα τό χρόνο⁴. Στήν Ιατρική Σχολή της Βιέννης⁵ θά σπουδασε, πιθανόν, ἀπό τό 1797 μέχρι τό 1801, ὅπως και ὁ Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης (1784-1851)⁶, ὁ ὥποιος ἀποκαλεῖ τόν Μανουήλ Σαρῆ «συμμαθητή ποτέ κατά τήν Ιατρικήν». Πάντως, τό 1799 ἦταν φοιτητής· χαρακτηριστικά σημειώνει ὁ Μανουήλ Σαρῆς ὁ Τενέδιος, ἀπευθυνόμενος στόν Γαζῆ, πώς γιά τή συγγραφή τής «Περὶ Ζυμώσεως Θεωρίας» ἔκλεψε χρόνο ἀπό «τῶν ἀνάχειρας μαθημάτων», πού εἶχε στήν Ιατρική Σχολή τής Βιέννης.

Τό ἔτος θανάτου τοῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου ἦταν τό 1802, ὅπως καταγράφεται στή νεκρολογία, (15 Ιουνίου 1802), τήν ὥποια ἀνώνυμα δημοσίευσε τό γερμανικό περιοδικό *Annalen der Literatur und Kunst*⁷. Μάλιστα, σημειώνεται ὅτι ἀπεβίωσε σέ ήλικια εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν και ἔξ αὐτοῦ συμπεραίνεται, ἀν βέβαια

⁴ Βλ. A. Camariano - Cioran, *Les Académies Princières de Bucarest et de Jassy et leurs Professeurs*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1974, σελ. 465.

⁵ Βλ. Γιάννη Καρᾶ, *Γερμανικές ἐπιδράσεις στή σκέψη τῶν χρόνων τῆς Νεοελληνικῆς Αναγγένησης. Στέφανος Δούγκας ἡ περί Φυσικῆς φιλοσοφίας*, ἔκδ. Ἐπιστημονικῆς Εταιρείας Μελέτης Φερῶν-Βελεστίνου-Ρήγα, Ἀθήνα 1993, σελ. 39.

⁶ Γιά τόν ἐκ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας ιατρό Δημήτριο Ἀλεξανδρίδη (1784-151) ἐνδεικτικά βλ. P. Ἀργυροπούλου-Αννα Ταμπάκη (ἐπιμ.), Τά Έλληνικά Προεπαναστατικά Περιοδικά. Εύρετηρια Γ', «Εἰδήσεις διά τά Ανατολικά μέρη» 1811, «Έλληνικός Τηλέγραφος» 1812-1836, «Φιλολογικός Τηλέγραφος» 1817-1821, KNE/EIE ἀρ. 27, Ἀθήνα 1983, σελ. 15, Νικολάου Κ. Βλάχου, «Ο Θεσσαλός λόγιος Δημ. Ἀλεξανδρίδης (Τυρναβίτης) ἐκδότης τοῦ «Έλληνικοῦ Τηλεγράφου» (1812-1836)», *Παρνασσός*, τόμ. 18, 1976, σελ. 204-219, 363-378. Σχετικά μέ τή χρονολογία γέννησης και θανάτου τοῦ Δημ. Αλεξανδρίδη σημειώνεται ὅτι ἀπέθανε τό 1851 σέ ήλικια 67 ἐτῶν, ὅπως μνημονεύεται ἀπό τόν Πολ. Ἐνεπεκίδη στά «Έλληνικά νεκρολόγια τῆς Βιέννης» στό βιβλίο του Ρήγας-Ψηλάντης-Καποδίστριας. Ἐρευναὶ εἰς τά ἀρχεῖα τῆς Αὐστρίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Γαλλίας και Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1965, σελ. 298.

⁷ Βλ. τήν ἀναδημοσίευση τῆς νεκρολογίας τοῦ ιατροῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου ἀπό τήν Μαρία Α. Στασινοπούλου, «Εἰδήσεις γιά τό Έλληνικό βιβλίο στό γερμανόφωνο περιοδικό Τύπο τοῦ 19ου αἰώνα», *Μνήμων*, τόμ. 12, 1989, σελ. 117-148. Εἰδιαίτερα τίς σελ. 132 και 148.

είναι άκριβής ή μνεία της ήλικιας του θανάτου του, πώς θά γεννήθηκε τό 1778. Έπισης, ό iατρός Ἀναστάσιος Γεωργιάδης⁸ σημειώνει, στά 1810, ότι «πρό όκτω ηδη ἐτῶν ἀπέθανε καὶ ὁ ἐμός φίλος καὶ ὑπό πάντων ἀγαπώμενος καὶ θαυμαζόμενος Μανουὴλ ὁ Τενέδιος, ἐν τῷ λιμένι τῶν iατρικῶν ἀκροάσεων, ὡς οὐκ ὠφελε! ναναγήσας καὶ ἄς ἐξ αὐτοῦ πάντες εἶχον χρηστάς ἐλπίδας συγκαδύσας». Προσθέτει, ἐπί πλέον, ότι ἀπέθανε ἐκ «νοσοκομικοῦ μολυσμοῦ», ἀπό νοσοκομειακή, δηλαδή, λοιμωξη, πού πολλές φορές, ὅπως παρατηρεῖ, προσβάλλει τούς νέους iατρούς. Ἀντίθετα, ὁ Κύριλλος Πατριεύς⁹, ὁ ὅποιος εἶχε ζήσει στό Βουκουρέστι, ἀπέδιδε τό θάνατο τοῦ Μανουὴλ Σαρῆ Τενέδιου, ὅπως καὶ ἄλλων iατρῶν, στήν «καθημερινήν κρεωφαγίαν».

‘Ο Νεόφυτος Δούκας¹⁰, στά 1804, θρηνεῖ τούς λογίους, στούς

⁸ Βλ. Ἀναστάσιον Γεωργιάδου, Ἀντιπανάκεια, Βιέννη 1810, σελ. 212 καὶ ὑποσημείωση Θ', σελ. 530.

⁹ «Ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ κατά τῶν καταλυόντων τὴν νηστείαν. Πάντει γάρ οὗτοι οὐ μόνον εὐόλισθοι εἰς τὸ νοσεῖν εἰσί, μηδέποτε ὑγείαν στερεάν ἔχοντες, ἀλλά καὶ πρό ὥρας κακῶς ἀποθνήσκουσι, καὶ μάλιστα ὅσοι ἐσπούδασαν τὴν iατρικήν ἐν ταῖς ἀκαδημίαις τῆς παπιστικῆς καὶ λουιθροκαλβινικῆς Εὐρώπης. Ἐώρακα γάρ αὐτός τόν τε νιόν τοῦ Καρακόστη Νικόλαον τούνομα iατρόν ὄντα ἐν τῷ κη̄ ἔτει τῆς ήλικίας αὐτοῦ ἐξελθόντα τόν βίον, ἥκιστα ὠφεληθέντα ἐκ τῆς κρεωφαγίας, παραπλησίως εἰς τόν Μανικάτην ἐκ Σιμπινίου καὶ αὐτόν ἐν τῷ ἀνθεὶ τῆς ὥραιοτητος καὶ τῆς ήλικίας αὐτοῦ, εἰς τόν Σχοινάν Δημήτριον καὶ τόν Μάρκον ἐκ Σιμπινίου καὶ τόν Μανουὴλ Βυζάντιον καὶ ἄλλον Μανουὴλ Τενέδιου, οἵτινες ἀκέστορες δόκιμοι ὄντες ἀπέθανον νέοι, μηδέν ὠφεληθέντες ἐκ τῆς καθημερινῆς κρεωφαγίας. Προέρχεται τοίνυν ὁ θάνατος ἐν τοῖς τοιούτοις κατ' ἐγκατάλειψιν θείαν, μή φυλάττουσι τὴν πίστιν τῶν ἀγίων πατέρων, μᾶλλον δέ τοῦ Χριστοῦ». Βλ. Κ. Δυοβουνιώτου, «Αἱ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Κυρίλλου τοῦ Πατριέως θρησκευτικαὶ γνῶμαι καὶ κρίσεις αὐτοῦ περὶ διαφόρων προσώπων», Θεολογία, τόμ. ΚΔ' 1953, σελ. 510.

¹⁰ Νεοφύτου Δούκα, ὁ. π., σελ. 160-161, «Μανουὴλ ὁ Τενέδιος ἐπιτομὴν Θουκυδίδου ἐξέδωκε προσθείς καὶ σύγγραμμα ἀξιον τῆς ἑαυτοῦ ἐς τοὺς λόγους ἐπιδόσεως, μόνον καὶ πρῶτον Ἑλληνιστί περὶ τῶν Παναθηναίων. Συνέγραψε δὲ ἔτι καὶ περὶ ζυμώσεως κατά τὴν τῶν νεωτέρων χημικήν ὁ κάσι ἐξέδωκεν ἐν τῇ Γραμματικῇ τῶν Ἐπιστημῶν μετά καὶ ἄλλων τινῶν σημειωμάτων. Ἐπιχειρήσαντα δὲ ἔτι καὶ Περὶ φωτός κατά τὴν τῶν Νεωτέρων ἀκριβεστέρων φιλοσοφίαν συγγράψαι, καὶ εὐστόχως χωρήσαντα μέχρι τινός κήρη μέλαινα φθάσα κεκώλυκε...»

όποίους περιλαμβάνει και τόν Μανουήλ Τενέδιο, οί όποιοι χάθηκαν σέ νεαρή ήλικια. Χαρακτηριστικά, σημειώνει: «Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος, δάκρυ ἀπ' ὄφθαλμῶν, καὶ στεναγμούς ἀπό καρδίας τῆς Ἱερᾶς ἐκείνην κόνεως κατασπένδω· φεῦ τοῦ ἀώρου θανάτου! τάλαννα Ἑλλάς! Κ' ἀνταῦθα σύ δυστυχῆς Μανουήλ καὶ Θεοδόσιον¹¹ φθάς ὁ φθόνος ἀπό τῶν σῶν ἐλπίδων ἐν ἀκμῇ τοῦ βίου ἀφῆρπασε». Παρατηρεῖ, ἀκόμη, ὅτι ἐκτός ἀπό τό βιβλίο του στόν Θουκυδίδη ἔγραψε τό κείμενο «Περὶ ζυμώσεως», πού καταχωρίσθηκε στό βιβλίο «Γραμματικὴ τῶν ἐπιστημῶν», ὥστε ἀποκαλεῖ τό βιβλίο τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ «Γραμματικὴ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν». Ἐπί πλέον, μᾶς δίνει και τήν πληροφορία ὅτι ὁ Μανουήλ Σαρῆς εἶχε ἀρχίσει νά γράφει και τήν ἑργασία «Περὶ φωτός» σύμφωνα μέ τίς ἀπόψεις τῶν «Νεωτέ-ρων», πού ὅμως δέν πρόφθασε νά τήν περατώσει διότι τόν ἐμπόδισε ὁ θάνατος, «κήρο μέλαινα φθάσα κεκώλυκε», ὥστε χαρακτηριστικά σημειώνει.

Τά ἔργα του

Ο Μανουήλ Σαρῆς Τενέδιος στά λίγα χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀπεβίωσε σέ ήλικια εἴκοσι τεσσάρων ἑτῶν, παρουσίασε στά Ἑλληνικά Γράμματα τά κατωτέρω ἔργα:

I. ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΙΣ ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΝ

Τό 1799, ἐκδίδει στή Βιέννη τό βιβλίο μέ τίτλο «Διατριβή εἰς Θουκυδίδην καὶ εἰς κατ' αὐτόν Ἰστορίας Ἐπιτομήν, Ἐν Βιέννη τῆς Ἀουστρίας, παρά τῷ Φάντζ Ἀντωνίῳ Σχραίμβλ, 1799»¹². Στή σελίδα τίτλου ἔχει βάλει μιά παράσταση μέ ἀρχαίους κίονες μερικῶς θρυμματισμένους και ἄλλους πεσμένους, μέ τή ρήση

¹¹ Έννοεῖ τόν Θεοδόσιον Ἡλιάδη μεταφραστή τῆς Χημικῆς φιλοσοφίας τοῦ Φουρκροά, πού ἐκδόθηκε στή Βιέννη ἀπό τόν Ἀνθίμο Γαζῆ, στά 1802.

¹² Βλ. Γ. Λαδᾶ-Δ. Χατζηδήμου, Ἑλληνική Βιβλιογραφία τῶν ἑτῶν 1796-1799, Ἀθῆνα 1973, ἀρ. 159, σελ. 228-230. Θωμᾶς Παπαδοπούλου, Ἑλληνική Βιβλιογραφία (1466-1800), τόμ. Α', Πραγματείαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀρ. 48, Ἀθῆναι 1984, σελ. 417, ἀρ. 5544. Ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου, ἐκτός ἀπό τίς βιβλιοθῆκες πού ἀναφέρονται, βρίσκεται και στίς Βιβλιοθῆκες Μηλεών

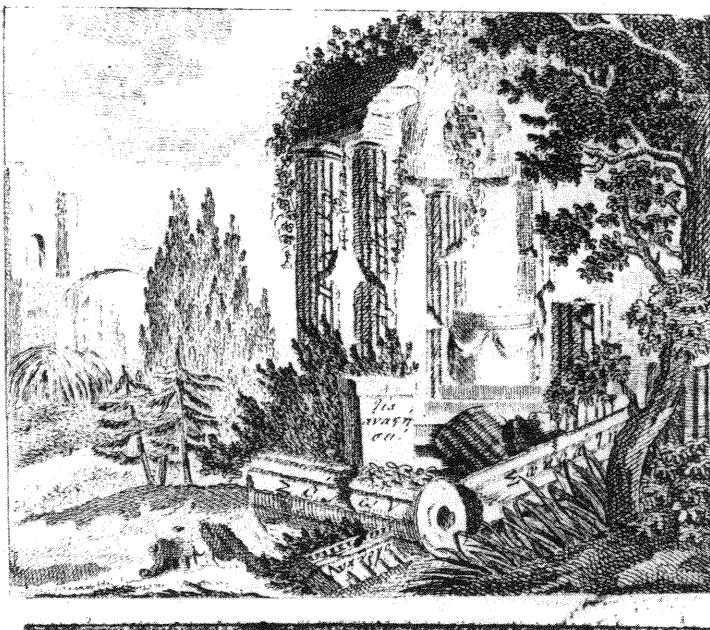
ΜΑΝΟΤΗΛ Σ. ΤΕΝΕΔΙΟΥ

Διατριβή εἰς

ΘΟΤΚΤΔΙΔΗΝ

καὶ τῆς πατ' αὐτὸν Ἰσορίας

ΕΠΙΤΟΜΗ.

Ἐν Βιέννη τῆς Α'ετρίας
παρὰ τῷ Φράντζ' Αντωνίῳ Σχολιμβλ
1799.

Ο τίτλος τῆς «Διατριβῆς εἰς Θουκυδίδην», Βιέννη 1799,
τοῦ Μανουὴλ Σαρῆ Τενεδίου

«τίς ἀναστήσει» καὶ γραμμένα σέ διαφορετική κολώνα τά ὄνοματα τοῦ Σόλωνος, τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Λυκούργου. Στήν ἀφιέρωση τοῦ βιβλίου του πρός τούς Παναγιώτη καὶ Κωνσταντίνο Μουρούζη, ἀναφέρει καὶ γιά «τό ἐκ βάθρων νεοδμηθέν Νοσοκομεῖον», τό ὅποιο ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης ἀνήγειρε. Τό βιβλίο, μέ πολλές παραπομπές στούς ἀρχαίους, καθὼς καὶ μερικές σέ ξένους συγγραφεῖς, περιέχει: α) Τή Διατριβή στόν Θουκυδίδη, (σελ. 9-44), ὅπου μάλιστα σέ μιά ὑποσημείωση, (σελ. 25), ὁ Μανουήλ Σαρῆς ἀναφέρεται στό Λοιμό τῶν Ἀθηνῶν, μνημονεύοντας τή γνώμη τήν ὅποια ἔξεφρασε «ὅ περικλεέστατος Χάλλερ» (Albrecht von Haller, 1708-1777), πώς ὁ λοιμός ἦταν «εἶδος δέ πυρετοῦ μετά μολυσμοῦ (*febris contagiosa*)». Μάλιστα, θέτει καὶ ἔνα ἐρώτημα: «εἰ δε λοιμός ἦν, πῶς οὐκ τά ἄλλα τῆς Ἑλλάδος οὐκ ἔξεφοίτησεν, μόνας Ἀθηναῖς ὁ μολυσμός νεμόμενος». β) Τήν Ἐπιτομή τῆς κατ' αὐτόν ιστορίας, (σελ. 45-69). γ) Τή μελέτη γιά τά Παναθήναια, (σελ. 70-101), τήν ὅποια, ὅπως ὁ ἴδιος σημειώνει, ἔλαβε «ἐκ τῶν Σαμουήλου Πετίτου¹³». Ἄς προστεθεῖ, ἀκόμη, ὅτι καταχωρίζεται στή σελ. 69 ἐπίγραμμα τοῦ Στεφάνου Κομμητᾶ ἀφιερωμένο στόν δεκαοκταετή, τότε, συγγραφέα τῆς Διατριβῆς, Μανουήλ Σαρῆ Τενέδιο.

II. ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Ἐπιστολή τοῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενέδιον δημοσιεύεται, στά ἔλληνικά, στή διδακτορική διατριβή τοῦ Ἡπειρώτη ιατροῦ Παναγιώτου Νικολαΐδου, «*Antylli veteris chirurgi Τά λείψανα, Ἄλλη 1799*»¹⁴, ἀνεψιοῦ τοῦ καθηγητοῦ στή Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρε-

Πηλίου καὶ Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Λάρισσας. Πρβλ. Δήμητρα Ἀνδριτσάκη-Φωτιάδη, *Κατάλογος παλαιῶν ἐντύπων τῆς Ἰστορικῆς Βιβλιοθήκης Μηλεῶν Πηλίου*, Ἀθήνα 1993, ἀρ. 788, σελ. 168 καὶ Χρήστου Γ. Ντάμπλια, *Τά παλαιίτυπα τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης τῆς Λάρισας (1513-1863)*, Λάρισα 1996, ἀρ. 109, σελ. 51.

¹³ Samuel Petit, (1594-1648), Γάλλος ἀνατολιστής.

¹⁴ Βλ. Γ. Λαδᾶ-Α. Χατζηδήμου, δ. π., ἀρ. 176, σελ. 249. Θωμᾶς Παπαδοπούλου, δ. π., σελ. 329, ἀρ. 4420. Ἀντίτυπο τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Παν. Νικολαΐδου, ἐκτός ἀπό τή Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ελλήνων, Αἰθουσα Σπανίων Βιβλίων, βρίσκεται καὶ στή Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης. Ἡ επιστολή ἀρχίζει ως ἔξης: «*M. Σ. Τενέδιος Παναγιώτη Νικολαΐδη εῦ πράττειν...*».

Παναγιώτη Νικολαΐδη

εὗ πράττειν.

Είναι δὲ αὕτη πρασόντων ἔστων
αὐτοῖς ἀγγέλους
ποτὶ γλυκεῖς ἐσλα.

Εἴ δε τοιόντος ἦν, φέτος δέ σπουδαίος φίλος κληθῆσαι, ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ μέρη τοῦ τὸν θεοτάτον εἰς μήτραν ἐν πατέρι καὶ τῷ εὐλογούντος ἐγένετο, σὺν ὑψηλῶν καμάτων αὐτονόμων οὐρών, ποιεῖς ἀνάθρητον γραφήν ἀποφύγους, ἐπότε πάντες οἱ σὲ εἰδότες ευηδούσαι στοιχεῖσι, καὶ μᾶλις ἐν δίκῃ. Ἐπ' ἀρτηνή γάρ τὸ πάτριον ἕδος καὶ τὴν πατρίζιαν ἔξιαν ἀπολαπτών, εἰς Γερμανίαν ἀνέρες τὸν — — νῦν τὸν Ἑλλήνων Ἀγυπτίου, τὰ δὲ πολλοὶ λεγοῦσι τῆς ἀηδησίας ὁ ἐργάσαντος σε δερπατεύσης συγγενέσμανος, καὶ πράτταντον τὰ καλύτερα τῶν ἀθέτων ἀπολαζόμενος, τὸν ἀφιερεπίζατον τατοῖ συνέπλεξεν εἰδίκους, ἐν τῇ θεατραῖς σε κορυφὴν εἰς Ἀλλαρί, ἢν ἐγὼ μπρέρα χρυσοτριχάτον ἀθέλων, καὶ ἀηδησίας δεσπόταν ἀν προσεπιπάτημα, διαμάντες ἀνδρες ἐπέθηκαν, ἐνεργάτες οὖν, ἵνα τὸν τε 'Ασκληπίει θιασότητα, τὸν τὸ μέγιστον τῶν ἐν ἀθρόποις, τὴν ὑγείαν, παππεραμμάτιον, ἔχειν εημέστη. Καὶ δὲ ἡμένταί σου νῦν δὲ τῆς πανακείας λειμῶν — — — ἔνθα μαζί, εἰσηγήσαντας μακριλόγους, λευκοὺς δὲ ἐπιδέρματα μαζολά.

ὅδεν εἴτε τὸ φίλον ἔδει ἀδησίας ἄμερος γνωρίσεις· ἀπαδυνάμεις· πετά Πιόδρερον, τάκτων, μάχησις ὅφελος τοῖς φίλοις ἔσθμεν; Ἐλλαγή. Πιλάνες σκηνήστες ἢ συβασιωτάτε τὸ λάμπερο φυσηρή ἀγγελθέστε τοῦ εὐτυχίαστος, ὅτι σὲ τηλεκτόν ἔδη ὅτα προσδικήσατο! ὅτι δὲν ἔχεις ἀδειάν τῆς φίλων μεθεασίας σε ἀξιωθεῖς, καὶ τὴν συφεντήν σε κορυφὴν προστελέμενος. "Γέρων μοι φίλτατε.

'Ολομεταδές χυμ' τὸ β'.
Μικροχώνες γ'. μετέπειτα

Βιάνη.

Η ἐπιστολή τοῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου στή Διδακτορική Διατριβή τοῦ Παναγιώτη Νικολαΐδου, «*Antylli veteris chirurgi Τά λείψανα*», Ἀλλή 1799.

στίου Λάμπρου Φωτιάδου, γιά τόν όποιο γράφει ὅτι θά «σκιρτήσει ἡ σεβασμιωτάτη τοῦ Λάμπρου ψυχή ἀγγελθέντος τοῦ σοῦ εὐτυχήματος, ὅτι σέ τηλικοῦτον ὄντα ἥδη προσδέξεται». Ή ἐπιστολή αὐτή τοῦ Μανουήλ Σαρῆ βρίσκεται, ἐπίσης, καὶ στόν τόμο τοῦ Ἰωάννου Λαρισσαίου, Ἐπιστολαί Διαφόρων¹⁵ μέ τίτλο «Μανουήλ Σαρῆς ἀπό Βιέννην πρός γιατρό Π. Νικολαΐδη. Μανουήλ Σαρῆς Τενέδιος Νικολαΐδη εὗ πράττειν...».

¹⁵ Ας σημειωθεῖ ὅτι καταχωρίζονται ἐπί πλέον καὶ ἄλλες δύο ἐπιστολές τῶν ιατρῶν Ἀθανασίου Ἰωαννίδη καὶ Θεοδοσίου Ἡλιάδη.

¹⁵ Ἰωάννου Λαρισσαίου, Ἐπιστολαί διαφόρων 1759-1824, Ἀθήνα 1964, ἐκδότης Γιάννης Ἀντωνιάδης, σελ. 53.

III. ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Μέ τίτλο «Ἐπιγράμματα Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου», δημοσιεύονται άπό τὸν Ἱατρὸ Δημήτριο Ἀλεξανδρίδη στὸν «Φιλολογικὸ Τηλέγραφο»¹⁶, 1817, μὲ τὴν ἐξῆς ύποσημείωση: «Μετά χαρᾶς προθυμούμεθα νά κοινοποιήσωμεν ταῦτα τὰ ἐπιγράμματα ἐνός νέου, συμμαθητῇ ἡμῖν ποτέ κατὰ τὴν Ἱατρικήν, ὅστις προκισμένος ὥν μέ προτερήματα τοῦ νοός καὶ τῆς ψυχῆς σπάνια, ἥθελε προξενήσει εἰς τὸ ἡμέτερον γένος μεγάλην τιμήν, ἐάν ὁ πρόωρος θάνατος δέν τοῦ ὑστέρει ἀπό τοὺς συγγενεῖς του καὶ τὴν πατρίδα». Στό φύλλο ἀρ. 20, 17 Μαΐου 1817, καταχωρίζονται τὰ πέντε πρῶτα ἐπιγράμματα, καὶ στό φύλλο ἀρ. 21, 21 Μαΐου 1817, τὰ ὑπόλοιπα.

1. «Πρὸς τὸν ὑψηλότατὸν καὶ φιλομουσότατὸν ἡγεμόνα πάσης Οὐγγροβλαχίας, κύριον Ἰωάννην Ἀλέξανδρον Μουρούζην. Εἰδύλλιον. Εἰρηνικός ἢ στεφανηφόρος... Ἐν Βουκουρεστίῳ, 1794. Ιουνίου 29.»
2. «Ὑπέρ τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ θεοσεβεστάτου κυρίου κυρίου Ἰωάννου Ἀλέξανδρου Κωνσταντίνου Μουρούζη, τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου Ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας, Ἰκετήριον... Προσηνέχθη κατὰ τὸ 1796, τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλήψεως ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὴν μονὴν τῆς Δόμνης Μπαλάσσας, ἵνα ἡ μνήμη τῆς Ἀναλήψεως, καὶ τὸ μουσεῖον, ὅπερ κατέστη ὑπό τῆς αὐτῆς ὑψηλότητος.»
3. «Πρὸς τὸν ὑψηλότατὸν καὶ θεοσεβέστατὸν κύριον Ἰωάννην Ἀλέξανδρον Ἰωάννου Ὑψηλάντην, τὸν μεγαλοπρεπέστατὸν Ἡγεμόνα πάσης Οὐγγροβλαχίας. Εἰδύλλιον. Ἀθηνᾶ ἢ Στεφανηφόρος.... 1796, Νοεμβρίου 23.»
4. «Πρὸς τὸν Πανιερώτατὸν καὶ θεοπρόβλητὸν Μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας ὑπέρτιμον καὶ ἔξαρχον Πλαγηνῶν κύριον κύριον Δοσίθεον», (τρία ἐπιγράμματα), «1793.»

¹⁶ Φιλολογικός Τηλέγραφος, ἀρ. 20 καὶ 21 τοῦ 1817. Μάλιστα, στὸν Ἑλληνικό Τηλέγραφο ἀρ. 74, 14 Μαΐου 1817, ἀναγγέλεται: «Ἄνριον ἐκδίδεται ὁ 20 ἀριθμός τοῦ Φιλολογικοῦ Τηλεγράφου περιέχων τὴν συλλογὴν τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Ἐμμανουὴλ Σαρῆ Τενεδίου». Όμοιως, στὶς 24 Μαΐου 1817, σημειώνεται: «Εἶδησις. Προχθές ἔξεδόθη ὁ 21 ἀριθμός τοῦ Φιλολογικοῦ Τηλεγράφου, περιέχων τὸ τέλος τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Ἐμμαν. Σαρῆ τοῦ Τενεδίου». Πρβλ. Ρ. Ἀργυροπούλου-Ἀννα Ταμπάκη (ἐπιμ.), Τὰ Ἑλληνικά Προεπαναστατικά Περιοδικά, δ. π.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΣ

Η ΤΟΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΤ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΤ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Μενούηλ Σαρῆ Τενεδίου
(σταλέντα *)
περὶ τὸν ὑψηλότατον καὶ φιλομοιχότατον ἡγεμόνα
τῆς Οὐγγρεᾶς λαχίας, κήριου ΙΩΑΝΝΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΤΡΟΖΗΝ,

'Ηορη προσφόκως μεθ' ὅμιτυραι αἰς μολα κυδροῖν
βῆ σεπτὴ γενέθλη πᾶσα ὑπερμενίων·
εἰς μὲν ἀλὸς νέρῳ' ἵξε Ποσειδάων ἐνοιχθῶν,
ἔκ δ' Ἑλικώνος ἄγων Φοῖβος ἔξεράνους
Μούσας ἥλυθεν ἀκά, θεοὶ τὸν περ τροφέοντες
ἄντα ἀναίσσοντ' ἐργομένοισι οὗτοι,

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΣ

Η ΤΟΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΤ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΤ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Μενούηλ Σαρῆ Τενεδίου
Τῷ λευκάτῳ χρίσι, Κυριακῇ τῷ συμμαθητῇ.

ΕΙΔΤΑΛΙΟΝ.

Κόσμος.

Ἀρχόντα Μυγδαλίης πρόσφρονες πάροις ἡγερθόστο
Ἄγριαδα πίσταντο, οἵ τε ἕρατοι ἀγρομένης
τοῦτο εἶπον εποίησεν ἀστικής αἰσθητικῆς.

λεῦσσεν ἴραζ' Ἐρατώ ρέτο, νῦν ἐπίτερον' ἀρίτης
τεῦρον ἀπεῖχμης Θῆτα Γουμετρίου·
οὐρανή δὲ πίλαιμα μετ' ἀπογύ' ἐς ὄστροντα
ἀμβλίψ', Ἀερονόμων δέρρα μεθησι μέτρα·
εὗτοι δ' εἴς εορτάν τορρέσσεν μελισχαν ἔστοι.

Θήσειν ἴμμελίνος Καλλίσπα περίθρον·
φίλοσορίων ἱλεῖν μα τριστον ἀρέται μήτρα αἰδος,
χρίσαι ἐπορεστίων, γυναιτοὶ ποικιλίαν·
Αύτοις εἶται κύριματα εὖτε λαρήσσεν ἔστοι,
εἰς τοιαντανούνταν τοιαντανούνταν.

Ο «Φιλολογικός Τηλέγραφος», 17 Μαΐου 1817 και 22 Μαΐου 1817

τοῦ ιατροῦ Δημητρίου Ἀλεξανδρίδη, ὅπου καταχωρίζονται

τὰ Ἐπιγράμματα τοῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου.

5. «Τῷ σοφολογιωτάτῳ κυρίῳ Λάμπρῳ Φωτιάδῃ, τῷ εὐεργετικωτάτῳ μου Καθηγητῇ, Σύριγγα...1793, Αὐγούστου β'».
6. «Τῷ λογιωτάτῳ κυρίῳ Κυριακῷ τῷ συμμαθητῇ...1793. Ἰουλίου 20, ἵν δέ οὗτος ἐκ Καστορίας, γραμματεὺς τοῦ μικροῦ Βραγκοβάνου».
7. «Εἰς τὸν εὐγενέστατον, φιλολογιώτατον κύριον κύριον Γρηγόριον Βραγκοβάνον. Ἐπιθαλάμιον...1793».
8. «Εἰς τὸν ιατρὸν Δημήτριον Ζαφυρίδην¹⁷ ἐπιστρέφοντα εἰς τὴν ἔαυτοῦ πατρίδα τὰ Ἀμπελάκια...1798, Ἰουλίου 7».
9. «Εἰς τὸν ιατρὸν Γεώργιον τὸν Βυζάντιον»¹⁸.

¹⁷ Ο ιατρός Δημήτριος Ζαφυρίδης, ἐξ Ἀμπελακίων Θεσσαλίας, εἶχε ἀνακηρυχθεῖ στὴν Ἀλλή, κατά τὸ 1796, διδάκτωρ μὲ θέμα *De Chlorosi* καὶ ἐποπτεύοντα τὸν καθηγητὴ τῆς Ἀνατομίας καὶ τῆς Χειρουργικῆς Philippo Friderico Meckel (1756-1803). Βλ. Θωμᾶ Παπαδοπούλου, *Ἐλληνική Βιβλιογραφία 1466-1800*, τόμ. 2, Παράρτημα, Πραγματείαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀρ. 48, Ἀθῆνα 1986, ἀρ. 1157, σελ. 464 - 465. Μάλιστα, τῇ διατριβῇ τὴν ἀφιερώνει στοὺς «ἐν Αμπελακίοις φίλοις καὶ εὐεργέτας», στοιχεῖο πού δείχνει ὅτι μᾶλλον, μέ χρήματα τῆς ἀκμάζουσας «Συντροφίας» τῶν Ἀμπελακίων θά σπουδάσε στὴν Εὐρώπη, γιά νά χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη «Εὐεργέταις». Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἀδαμάντιος Κοραής στὰ *Προλεγόμενα* στό «Ἴπποκράτους, Τό περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων... ἐν Παρισίοις 1816», συνιστοῦσε στοὺς Προεστῶτες καὶ Δημογέροντες νά στέλνουν νέους νά σπουδάσουν Ἰατρική «μέ δημόσιᾳ τῶν πόλεων ἔξοδα εἰς τὰ ιατρικά σχολεῖα τῆς Εὐρώπης» γιά νά δυνηθοῦν νά ἔξαλειψουν «ἀπό τὴν Ἐλλάδα τοὺς ιατροκαπήλους». Βλ. Ἀδ. Κοραή, *Προλεγόμενα στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς*, τόμ. Β', Μορφωτικό Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθῆνα 1988, σελ. 377. Ἐπίσης, ἀφιερωτική ἐπιστολή τοῦ Δημητρίου Ζαφυρίδη δημοσιεύεται καὶ στή διδακτορική διατριβή τοῦ Εὐσταθίου Ἀθανασίου, Ἀλλή 1794. Βλ. Θωμᾶ Παπαδοπούλου, ὁ. π., ἀρ. 1151, σελ. 461.

¹⁸ Γιά τὸν ιατρὸν Γεώργιο Μανουήλ τὸν Βυζάντιο σημειώνουμε ὅτι τὸ 1795 μετέφρασε καὶ ἔξεδωσε δύο βιβλία, ἔνα τοῦ Μοντεσκέ (Charles Montesquieu) καὶ ἔνα τοῦ Γκέσνερ (Salomon Gessner). Χαρακτηριστικά, στὴ «Γραμματεία τῶν Νεωτέρων Ἐλλήνων...», Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, 1811, σελ. 357 σημειώνεται «Γεώργιος Ἐμμανουήλ Βυζάντιος, μετέφρασεν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ καὶ ἔξεδωκε τὸ περὶ θανάτου τοῦ Ἀβελ, ποίημα τοῦ Γεσνέρου. Ἐν Λειψίᾳ τῷ 1795 εἰς 8. Ο αὐτός ἐτι ἔξεδωκε καὶ τὸ τοῦ Μοντεσκίου σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον Ἐρευνα περὶ προόδου καὶ πτώσεως τῶν Ρωμαίων, τῷ 1795, εἰς 8». Τά ἴδια γράφει καὶ στὰ 1804 ὁ Γεώργιος Ζαβίρας, Νέα Ἐλλάς, ἔκδ. Γ. Π. Κρέμου 1872, ἀνατύπωσις ὑπό Τ. Γριτσόπουλου, 1972, σελ. 241. Βλ. Γ. Λαδᾶ-Δ. Χατζηδήμου, *Ἐλληνική*

10. «Πρός τόν διδάσκαλον περί τῆς ἐμῆς εἰκόνος».
11. «Τῷ λογιωτάτῳ κυρίῳ Κυριακῷ τῷ συμμαθητῇ...1793. Ιουνίου μηνός».
12. «Εἰς ἔν ἄγιον ποτήριον εἰς τό ἐν Μπουζαίῳ μοναστήριον τοῦ Μάνου λεγόμενον...1794. Σεπτεμβρίου μηνός».
13. «Εἰς τὴν κανδήλαν τῆς μακαρίτιδος Μαριώρας γυναικός τοῦ ἀρχ. μεγ. λογοθέτου κυρίου Σκαρλάτου Γκίκα...1795».
14. «Εἰς Τερεμίαν Σιναϊτην Δικαίον τοῦ Μαρτζιανίου, ώς ἀπό Ἀγαπητοῦ τοῦ ἐκ Σύμης ἐπιτύμβιον...1795, Δεκεμβρίου μηνός ἐπέμφθη μετά τῆς ἀκολούθου ἐπιστολῆς», «Ἐμμανουὴλ Ἀγαπητῷ τῷ Σύμηθεν, εὖ πράττειν...».
15. «Εἰς τὴν ἐν τῷ νοσοκομείῳ πηγήν...1796. Ιουλίου 2».

IV. ΠΕΡΙ ΖΥΜΩΣΕΩΣ

Ο Ὅσιος Γαζῆς μετέφρασε καὶ κυκλοφόρησε τό βιβλίο τοῦ Βενιαμίν Μαρτίνου (Benjamin Martin, 1704-1782) «Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ἡ σύντομος ἀνάλυσις τῆς πειραματικῆς νεωτέρας φιλοσοφίας κατ' ἐρωταπόκρισιν, τόμ. Α΄+Β΄, Βιέννη 1799»¹⁹, στό όποιο προσέθεσε, ἐκτός ἀπό τίς δικές του ὑποσημειώσεις, καὶ ὄρισμένα κείμενα, γιά νά είναι τό βιβλίο σύγχρονο τῆς ἐποχῆς του, μιά καὶ τό πρωτότυπο βιβλίο είχε γραφεῖ πολ-

Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1791-1795, Ἀθήνα 1970, σελ. 379 καὶ 356 ἀντίστοιχα, Θωμᾶ Παπαδοπούλου Ἑλληνική Βιβλιογραφία...τόμ. I, ἀρ. 2468 καὶ 4319.

Σημειώνουμε, ἀκόμη, ὅτι τή Διδακτορική του Διατριβή ὁ Ἰατρός Γεώργιος Μανουὴλ ὁ Βυζάντιος, κατά τό 1797, ἐξέδωσε στή Ιέννα μέ τίτλο «*Libri Peri φύσεως ἀνθρώπου qui inter hippocratis extat censura. Dissertatio inauguralis, Ienae, 1797*», τήν όποια, μάλιστα, ἀφιέρωσε στόν ἐκ Τυρνάβου Θεσσαλίας Ζήση Δαούτη. Σχετικά, βλ. Θωμᾶ Παπαδοπούλου, «Προσθήκες στήν Ἑλληνική Βιβλιογραφία. Συμβολὴ πρώτη», Ὁ Έρανιστής, τόμ. 14 (1977), σελ. 181 καὶ Λ. Βρανούση, Ἐφημερίς, ἔτος 1797, Προλεγόμενα, τόμ. 5, Ἀθήνα 1995, σελ. 622 ὑποσημείωση 203.

Ἄς συμπληρώσουμε ὅτι, στίς κρίσεις του ὁ Κύριλλος ὁ Πατριεὺς γιά τόν Ἰατρό «Μανουὴλ Βυζάντιον» γράφει πώς πρόωρα ἀπεβίωσε «ἐκ τῆς καθημερινῆς κρεωφαγίας». Βλ. τό κείμενο στήν ὑποσημείωση ἀρ. 9.

¹⁹ Γ. Λαδᾶ-Αθ. Χατζηδήμου, Ἑλληνική Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1796-1799, Ἀθήνα 1973, ἀρ. 150, σελ. 215-216. Θωμᾶ Παπαδοπούλου, Ἑλληνική Βιβλιογραφία (1466 - 1800), τόμ. Α΄, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,

λά χρόνια πρωτύτερα²⁰. Γιά τό σκοπό αύτό ζήτησε από τόν Μανουήλ Σαρῆ τόν Τενέδιο νά γράψει ἔνα κείμενο σχετικά μέ τις ζυμώσεις, τό όποιο νά ἡταν σύμφωνα μέ τις πρόσφατες, τότε, ἐπιστημονικές ἀντιλήψεις τῆς Χημείας. Πράγματι, ὁ Μανουήλ Σαρῆς, ὅπως σημειώνει στήν ἐπιστολή του, πού καταχωρίζεται στήν ἀρχή τοῦ κειμένου του, γιά νά «ἀναπληρώσῃ τήν εἰς τοῦτο ἔλλειψιν», τοῦ βιβλίου ἀνταποκρινόμενος στήν «πατρικήν ἀξιώσιν», ἔστειλε τό ἐκ τριάντα σελίδων κείμενο, τό όποιο φέρει τόν τίτλο «Τῷ Πανοσιολογιωτάτῳ Ἀρχιμανδρίτῃ κυρίῳ Ἀνθίμῳ Γαζῇ Μανουήλ Σαρῆς ὁ Τενέδιος εὖ πράττειν», «Περὶ ζυμώσεων» καί περιέχεται μέ τήν ἴδια σελιδαρίθμηση στό δεύτερο τόμο τοῦ βιβλίου «Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν», στίς σελ. 654-683. Τό ἐκ τριάντα σελίδων αύτό κείμενο τοῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενέδιου θά πρέπει νά καταχωρισθεῖ στήν Ἑλληνική Βιβλιογραφία, ως ἔργο τοῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενέδιου ἰατροῦ, τό όποιο θά ἀποτελεῖ ἔνα ἀπό τά πρῶτα κείμενα, πού μεταφέρουν στόν ἑλληνικό χῶρο τίς νέες γνώσεις τῆς Χημείας καί ὁ συγγραφέας του ἔνας ἀπό τούς πρωτεργάτες δημιουργούς τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστημονικῆς ὁρολογίας. Μάλιστα, μέ τήν εὐκαιρία, τώρα, τῆς συμπλήρωσης διακοσίων χρόνων ἀπό τότε πού πρωτοδημοσιεύθηκε στή Βιέννη (1799-1999) τό κείμενο αύτό «Περὶ ζυμώσεως», τό παρουσιάζουμε σέ φωτοαναστατική ἐπανέκδοση, μέ σχολιασμό, εὑρετήριο δονομάτων καί γλωσσάριο καθώς καί σχετικά γιά τόν συγγραφέα του.

ἀρ. 48, Ἀθῆναι 1984, σελ. 281, ἀρ. 3796. Ὁ Ἀνθίμος Γαζῆς (1764-1828) ἦταν ἐφημέριος στόν ἱερό ναό τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας Βιέννης καί κατά τό χρονικό διάστημα τῆς ἔξαχρονης παραμονῆς του ἐκεῖ ἐπιδόθηκε «εἰς τήν μελέτην τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν», ὅπως χαρακτηριστικά σημειώνει ὁ Κ. Σάθας, *Νεοελληνική Φιλολογία*, Ἀθῆνα, 1868, σελ. 693. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Γνώσεις ἀνατομίας καί φυσιολογίας* τοῦ Θεσσαλοῦ Διδασκάλου τοῦ Γέ-νους Ἀνθίμου Γαζῆ (1758-1820), Ἀθῆνα 1993 καί Δημ. Καραμπερόπουλου, «Περὶ Ἀνθίμου Γαζῆ καί Ἀγγέλου Μελισσηνοῦ (ἰατροῦ)», περιοδ. Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο, Λάρισα 1997, τόμ. 32, σελ. 167-171, ὅπου τεκμηριώνεται τό πραγματικό ἔτος γεννήσεως τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ.

²⁰ Η πρώτη ἔκδοση ἦταν τό 1735 καί ἔκτοτε ἐπανεκδόθηκε μέ προσθήκες. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Γνώσεις ἀνατομίας καί φυσιολογίας...δ. π.* σελ. 7, 8 καί 16.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

τῶν

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ Ε'ΠΙΣΤΗΜΩΝ

"

Σύντομος Α'γάλυστις τῆς Πειραματικῆς Νεωτέρας
Φιλοσοφίας

κατ' ἐρωταπόκρισιν

Σιγγραφεῖσα μὲν παρὰ τῇ Ἀγγλίᾳ Βενιαμίν

ΜΑΡΤΙ' ΝΟΤ

εῦν δὲ τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα εἰς τὴν κοινὴν τῶν Εὐρώπης
διάλεκτον, χριστὰ πλείσιων Σημειωμάτων ἐ-
παινηθεῖσα

παρὰ

ΑΝΘΙΜΟΥ ΓΑΖΗΣ ΑΡΧΜΔΤ.

ΣΕΤΤΑΛΟΜΑΓΥΝΤΟΣ.

Ἀφεροθεῖσα τῇ τιμίᾳ ἀδιλφότητι τῶν Κυρίων

ZΩΣΙΜΑ' ΔΩΝ.

Τόμος Β'.

Ἐν Βιέννῃ τῆς Α'υστρίας

παρὰ τῷ Φράντζο Λυτωνίῳ Σχρείμβλ.

1799.

Ο τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀνθ. Γαζῆ, «Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν
ἐπιστημῶν», Βιέννη 1799, τόμος Β', ὅπου στίς σελ. 654-683 καταχωρίζεται ἡ
μελέτη «Περὶ ζυμώσεως» τοῦ ιατροῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου.

Τό κείμενο του ιατροῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου «Περὶ ζυμώσεως», μνημονεύεται ἀπό τὸν Νεόφυτο Δούκα²¹, τὸν Γεώργιο Ζαβίρα²², τὸν Λόγιον Ἐρμῆ²³, τὴν Ἀπολογίαν Ἰστορικοκριτικήν²⁴, τὸν W. Leake²⁵ καὶ τὸν Carl Iken²⁶. Ωστόσο, στὴ βιβλιογραφικὴ περιγραφὴ τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ ἀπό τοὺς Γ. Λαδᾶ - Α. Χατζηδῆμο²⁷ ἀναφέρεται ἡ ἐργασία τοῦ Μανουήλ Σαρῆ χωρὶς ὅμως νά τὴν καταχωρίσουν στὴ βιβλιογραφία τους ὡς ἀνεξάρτητο ἔργο του.

α) Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μανουήλ Σαρῆ στὸν Ἀνθίμο Γαζῆ

Τό εἰσαγωγικό κείμενο, πού εἶναι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου στὸν Ἀνθίμο Γαζῆ, σελ. 654-655, φέρει τὸν τίτλο «Τῷ Πανοσιωτάτῳ Ἀρχιμανδρίτῃ κυρίῳ Ἀνθίμῳ Γαζῇ Μανουήλ Σαρῆς ὁ Τενέδιος εὗ πράττειν». Κάνει ἀναφορά στίς προσπάθειες τοῦ Γαζῆ «νά φωτίσῃ τὸ γένος του» μέ τὸ βιβλίο, πού μεταφράζει καὶ τὸ ἐκδίδει μέ τίτλο «Γραμματικὴ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν», ἐπισημαίνοντας ὅτι στὴν Ἑλλάδα θά ἀποδεχθοῦν τὸ ἔργο του. Συμπληρώνει πῶς ὁ ἴδιος χαίρεται γιά τὴν ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου καὶ πρός ἐπιβεβαίωση τοῦ «ἐπισυνάπτει», σύμφωνα μέ τὴν «πατρικὴν ἀξίωσιν» τοῦ Γαζῆ, «τὴν περὶ ζυμώσεως θεωρίαν» γιά

²¹ Νεοφύτου Δούκα, Ἡ κατ' ἐπιτομὴν Γραμματικὴ Τερψιθέα, Βιέννη 1804, σελ. 160. Πρβλ. Δ. Γκίνη-Β. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863, τόμ. 1, Ἀθήνα 1939, ἀρ. 263, σελ. 44, Φ. Ἡλιοῦ, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, τόμ. 1, 1801-1818, Ἀθήνα 1997, ἀρ. 1804. 31, σελ. 102-103.

²² Βλ. Γεωργίου Ζαβίρα, Νέα Ἑλλάς, ἡ Ἑλληνικὸν Θέατρον, Ἀνατύπωσις Α' ἐκδόσεως Ἀθήνησι 1872 ὑπό Γεωργίου Κρέμου Ἐπιμέλεια-Εἰσαγωγή-Εύρετήριον Τάσσου Γριτσόπουλου, Ἀθῆναι 1972, σελ. 468-469.

²³ Ἐρμῆς ὁ Λόγιος 1811, σελ. 356, «Γραμματεία τῶν Νεωτέρων Ἑλλήνων, ἀρχομένη ἀπό τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους καὶ ἀνατρέχοντος μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Δεκάτου Ἐκτου αἰῶνος», διόπου γίνεται μνεία γιά «τὴν περὶ ζυμώσεως Πραγματείαν» τοῦ Μανουήλ Σαρῆ.

²⁴ «Μανουήλ Τενέδιος ἔξεδωκε διατριβήν εἰς τὸν Θουκυδίδην καὶ τὴν περὶ ζυμώσεως πραγματείαν», Ἀπολογία Ἰστορικοκριτική, Ἐν Τριεστίῳ 1814, σελ. 218.

²⁵ X. Leake, Researches in Greece, London 1814, σελ. 84.

²⁶ Βλ. Carl Iken, Λευκοθέα, τόμ. II, Λειψία 1825, σελ. 116

²⁷ Γ. Λαδᾶ-Α. Χατζηδῆμου, ὁ. π.

νά «ἀναπληρώσῃ τὴν εἰς τοῦτο ἔλλειψιν τοῦ βιβλίου». Μάλιστα, σημειώνει ὅτι ἔκλεψε χρόνο ἀπό τὰ μαθήματά του γιά νά γράψει αὐτήν τὴν ἐργασία, «ὑπέκλεψα ἐμαυτὸν τῶν ἀνά χεῖρας μαθημάτων». Ἐπίσης, παρατηρεῖ ὅτι ἐπειδή στό κείμενό του καταχωρίζονται νέες ίδεες γι' αὐτό δημιουργεῖ καὶ νέους ὄρους. Μάλιστα, μερικοί ἔξ αὐτῶν καθιερώθηκαν, ἔκτοτε, στήν ἔλληνική ἐπιστημονική ὄρολογία. Στό τέλος τοῦ ἐπιστολικοῦ του κειμένου εὑχεται νά μποροῦσε νά παροξύνει τὴν περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου γιά βαθύτερη ἔξεταση τῶν διαλαμβανομένων στήν ἐργασίαν του. Καταλήγει μέ τό στίχο «Βάλλ' οὗτως, αἴκεν τι φόως Ἐλλησι γένηται».

β) Περί ζυμώσεως καὶ τά εἶδη της

Ο Ἱατρός Μανουήλ Σαρῆς μέ τό κείμενο τῶν ὑπολοίπων σελίδων του μεταφέρει τίς σχετικές περί ζυμώσεως πρόσφατες γνώσεις τῆς Χημείας. Ως γνωστόν, ἡ Χημεία ἐκεῖνα τά χρόνια εἶχε μεγάλη ἀνάπτυξη στήν Εὐρώπη μέ τίς μελέτες καὶ τά πειράματα τῶν διασήμων χημικῶν καὶ ιδιαίτερα τοῦ Λαβουαζιέ (Antoine-Laurent Lavoisier, 1743-1794), τόν ὁποῖο, μάλιστα, ὁ Μανουήλ Σαρῆς τόν ἀποκαλεῖ «ἀθάνατον»²⁸. Στήν ὀρχή τοῦ κειμένου δίδει τόν ὄρισμό τῆς ζυμώσεως καὶ ἀναφέρει τά εἶδη της²⁹, παραθέτοντας μάλιστα καὶ στά ιταλικά τὴν ὄρολογία τῶν τριῶν κυριωτέρων εἰδῶν ζυμώσεως. Στή συνέχεια, ἀναφέρει τὴν καινούργια γνώση γιά τὴν κάθε μία ζύμωση, μνημονεύοντας καὶ τούς παράγοντες, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπαραίτητοι γιά τὴν ἀνάπτυξή της.

- I. «Περί τῆς οἰνάδους ζυμώσεως, (*fermentatio vinosa*», σελ. 656-663.
- II. «Περί τῆς ὀξώδους ζυμώσεως, (*fermentatio acida*», σελ. 663-670.
- III. «Περί τῆς σηπτικῆς ζυμώσεως, (*fermentatio putrida*», σελ. 670-678.
- IV. «Περί τάγγης», σελ. 678.
- V. «Περί εύρωτος», σελ. 679.
- VI. «Περί τοῦ ἄρτου», σελ. 679-683.

²⁸ Μανουήλ Σαρῆ, *Περί ζυμώσεως*, 1799, σελ. 662.

²⁹ Ζημειώθει ὅτι περὶ ζυμώσεως ἀναφέρουν, ἔκτοτε, μετά τόν Μανουήλ Σαρῆ καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς ὅπως, γιά παράδειγμα, ὁ Κων. Κούμας, *Σύνοψις φυσικῆς*, 1812, σελ. 135-137, ὁ Γεώργιος Φωτεινός, *Ἐλληνικὴ Φαρμακοποΐα*, Σμύρνη, 1835, σελ. 226-229.

γ) Οι νέες γνώσεις Χημείας

Ο ιατρός Μανουήλ Σαρῆς μέ τήν έργασία του «Περί ζυμώσεως» μεταφέρει τίς νέες γνώσεις της Χημείας³⁰, παραθέτοντας, μάλιστα, τά στοιχεία καὶ τούς παράγοντας οἱ ὄποιοι εἶναι ἀπαραίτητοι γιά τήν κάθε ζύμωση, ὅπως καὶ τούς βαθμούς θερμοκρασίας σύμφωνα μέ τό θερμόμετρο τοῦ Ρεωμύρου (Rene-A.-F.-Reaumur). Μνημονεύει τό εἰδικό βάρος, χρησιμοποιώντας ὅμως τόν ὄρο «εἰδική βαρύτης»³¹, τοῦ ἀερίου «ἀνθρακικοῦ ὁξέος», δηλ. τοῦ διοξειδίου τοῦ ἀνθρακος, ὅτι εἶναι «1,4973 πρός 1,000» (σελ. 657) πρός τό τοῦ ἀέρος, καθώς καὶ τοῦ «οἰνάδους πνεύματος», δηλ. τῆς ἀλκοόλης, ὅτι εἶναι «περί τά 0,791, τοῦτ' ἔστιν ἐν τρίτον ἐλαφρότερον τοῦ ὕδατος» (σελ. 661). Ακόμη, ἀναφέρει ὅτι 100 μέρη τοῦ ὁξεικοῦ ὁξέως «δι' ἐνός πεπυρακτωμένου σωλήνος διελθόντα, παρέχουσι 28,50 μέρη ἀνθρακικοῦ, 7,60 ὑδρογόνου καὶ 63,90 ἐσχηματισμένου ὕδατος» (σελ. 662). Μάλιστα, συμπληρώνει τήν παρατήρηση ὅτι ὁ «ἀθάνατος Λαβουαζίερος» (Antoine-Laurent Lavoisier, 1743-1794) ἔδειξε πρώτος τήν ἀνάλυση τοῦ ὁξεικοῦ ὁξέος καὶ ὅτι «200 λίτραι τοῦ οἰνάδους αὐτοῦ πνεύματος διδόασι καιόμεναι 116 λίτρας καθαροῦ ὕδατος». Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ο Μανουήλ Σαρῆς ο Τενέδιος μεταφέρει στόν ἐλληνικό χῶρο τίς σύγχρονες γνώσεις τῆς Χημείας.

Σέ ύποσημείωση³² ἔξηγετι γιατί οἱ ἀνθρωποι δέν θά πρέπει νά μαγειρεύουν τίς τροφές τους σέ χάλκινα σκεύη. Παρατηρεῖ ὅτι ὁ χαλκός ἔχει μεγάλη συγγένεια μέ ὅλα τά ὁξέα, γι' αὐτό καὶ «οἱ παλαιοί Χημικοί ὠνόμασαν αὐτόν ἀφροδίτην, ἐπειδή ἐνοῦται εὐκολώτατα μέ κάθε ἄλλο σῶμα (*meretrix metallorum*)», παραθέτοντας καὶ τή λατινική ὄνομασία. Τονίζει ὅτι θά πρέπει νά χρησιμοποιοῦν πήλινα σκεύη, ἢ «νά γανώννωσιν ἐπιμελῶς τά χάλκινα» μέ τόν κασσίτερο, ὁ ὄποιος «δέν ἔχει συγγένειαν μέ τά ὁξέα». Ἐπίσης, σέ ἄλλη ύποσημείωση³³ ἀναφέρει τή νέα γνώση σχετικά μέ τήν συμ-

³⁰ Βλ. καὶ τήν ἐνότητα «Ἡ Χημεία κατά τήν Νεοελληνική Ἀναγέννηση» στά Πρακτικά τοῦ Πανελλήνιου Συμποσίου Ἡ Ἰστορική ἐξέλιξη τῆς Χημείας στήν Ἑλλάδα (14-15 Οκτωβρίου 1994), Ἀθήνα 1996, ἐπιμέλεια Γ. Βλαχάκη, σελ. 93-180.

³¹ Ας σημειωθεῖ ὅτι ὁ ὄρος «εἰδική βαρύτης» μνημονεύεται καὶ ἀπό τόν Νικηφόρο Θεοτόκη, Στοιχεία Φυσικῆς, τόμ. Α', Λειψία 1766, σελ. 295.

³² Μανουήλ Σαρῆ, Περί ζυμώσεως, σελ. 668.

³³ Μανουήλ Σαρῆ, Περί ζυμώσεως, σελ. 657.

μετοχή του δξυγόνου στήν αναπνοή παρατηρώντας ότι μέρος του αναπνεομένου δξυγόνου «ένοιμενον μέ το τοῦ αίματος ἀνθρακικόν ἐκπνέεται μετά τοῦ ἀζωτικοῦ, ἐν ὦ τὸ λοιπόν δξυγόνον μένει ἔνδον». Ὅτι ουμειωθεὶ δι νέα γνώση γιά τὴ χρησιμότητα τοῦ δξυγόνου στήν αναπνοή, πρίν ἀπό ἐννέα χρόνια, τὸ 1790, παρουσιάσθηκε ἀπό τὸν Λαβουαζιέ³⁴. Ἀκόμη, αναφέρει δι τὸ «ἀνθρακικόν δξύ» εἰναι «ἰσοβαρές τῷ ἀναλωθέντι ἀνθρακι καὶ τῷ δξυγόνῳ», μνημονεύοντας καὶ τὸ εἰδικόν του βάρος, πού εἰναι βαρύτερο τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος καὶ ἀκόμη πώς εἰναι «θανατηφόρον εἰς τὰ πνέοντα ζῶα». Τὸ ἀέριο αὐτό, παρατηρεῖ, εἰναι δι αἰτία πού δι ἀνθρωπος κρατώντας μία λαμπάδα ἀναμμένη σὲ ἐναν «οἰνῶν», διαν σκύψει, σβύνει δι λαμπάδα καὶ ὑφίσταται «κεφαλαλγίαν», «ἀσφυξίαν δι καὶ ἀποθνήσκει».

Παραθέτει τὰ «ἀντισηπτικά»³⁵, τὰ ὅποια ἐμποδίζουν τὴ ζύμωση τῆς σήψεως: «ἡ ξηρασία, τὸ ψύχος, ἡ περιτύλιξις μέ ρητίνη, βάλσαμον, κηρόν, ἔλαιον κτ. τὸ κάπνισμα, ἀλάτισμα, ἡ ἐν τῷ πνεῦματι τοῦ οἴνου φύλαξις κτ.». Μνημονεύει τὸ «θαυμαστὸν ἄλας τοῦ Γλαουβέρου»³⁶ (*sal mirabilis Gauberi*), τὸ ὅποιο τώρα «συ-

³⁴Βλ. Arturo Castiglioni, *Ιστορία τῆς Ιατρικῆς*, ἐλληνική μετάφραση, Ἀθῆνα 1961, τόμ. 2, σελ. 600, Hugo Glaser, *Ο ἀνθρωπος μέ το μάτι τῶν μεγάλων γιατρῶν*, Ἀθῆνα (χ.χ) ἔκδ. Γκοβόστη, σελ. 137. Ἐπίσης, καὶ δι Ἀνθιμος Γαζῆς σὲ ὑποσημείωση παρατηρεῖ δι τὸ λεγόμενο μέχρι τότε «ξωτικόν πνεῦμα» εἰναι τὸ «δξυγόνον», τὸ ὅποιο μάλιστα καθιστᾶ τὸ αἷμα κόκκινον. Βλ. Ἀνθ. Γαζῆ, *Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν*, 1799, τόμ. Α', σελ. 359 καὶ τόμ. Β', σελ. 556, ἀντίστοιχα.

³⁵Μανουήλ Σαρῆ, *Περὶ ζυμώσεως*, σελ. 673. Ὁ δρος «ἀντισηπτικά» ἀπαντᾶται, ἵσως γιά πρώτη φορά, στὸ βιβλίο τοῦ Γεωργίου Ζαβίρα, *Ιατρικαὶ παραινέσεις*, Πέστη 1787, σελ. 65. Πρβλ. Στεφ. Κουμανούδη, *Συναγωγὴ νέων λέξεων*, Ἀθῆνα 1900, ἐπανέκδοση Ἀθῆνα 1980, σελ. 108, ὅπου ἀναφέρεται διμως σὲ μεταγενέστερους συγγραφεῖς.

³⁶Μανουήλ Σαρῆ, δ. π., σελ. 669. Ὁμοίως, δι Ἀνθ. Γαζῆς, δ. π., τόμ. Β', σελ. 437, σημειώνει δι τὸ «τό ἄλας τοῦ Γλαουβέρου εἰναι ἐν ἄλας, ὅπου σχηματίζεται δια τῆς ἐνώσεως τοῦ δξέως τοῦ θείου μέ τὸ ὄρυκτόν ἄλκαλι καὶ κρυσταλοῦται εἰς ἔξαπλευρα πρίσματα...». Ἐπίσης, δι Κων. Κούμας, *Σειράς στοιχειώδους*..., Βιέννη 1807, τόμ. 8, σελ. 198 τὸ μνημονεύει: «ὁ θείας τῆς σόδας, παρ' ιατροῖς ἄλας τοῦ Γλαουβερίου... ἐστί δε καθαρτικόν ἀγαθόν». Ὁ «Γλαουβέρος» εἰναι ο Hier. David Gaub (1705-1780), καθηγητῆς τῆς Χημείας στὸ Leyden, μαθητῆς τοῦ H. Boerhaave. Βλ. F. H. Garrison, *An Introduction to the History of Medicine*, ἐπανέκδοση τετάρτης ἐκδόσεως, 1961, σελ. 355.

στηματικῶς», δηλ. σύμφωνα μέ τήν ὄνοματολογία ἀποκαλεῖται «θειίας νάτρου (*sulfas sodae*)», πού, δπως γράφει, δημιουργεῖται ἀπό τό «όξυ τοῦ θείου», τοῦ θειϊκοῦ όξεος καὶ τό «νάτρον τοῦ όξιτου (*acetis sodae*)», δηλ. όξικό νάτριο. Ἐπίσης, ἀναφέρει τό θερμόμετρο τοῦ «Ρεωμύρου» καὶ τή θερμομετρική του κλίμακα³⁷.

δ) Συμβολή στή νέα ἐλληνική ἐπιστημονική ὄρολογία

Ο Μανουήλ Σαρῆς μέ τή μελέτη τοῦ «Περί ζυμώσεως» συμβάλλει στήν καθιέρωση τῆς ἐλληνικῆς ὄρολογίας γιά τίς νέ-ες ἔννοιες, οἱ όποιες δημιουργοῦνται στήν Εὐρώπη μέ τίς πρόσφατες ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις τῶν ἐπιστημόνων. Χαρακτηριστικά, σημειώνει ὅτι «αἱ ἰδέαι εἰναι πάντῃ νέαι, ὅθεν ἡ ὄνοματοποιία ἥτον ἀναγκαία, καὶ ἔγινεν μέ τήν δυνατήν προσοχήν τῆς ἀναλογίας»³⁸. Μάλιστα, χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «συστηματική διάλεκτος» (σελ. 667), γιά τή νέα ἐπιστημονική

³⁷ Ο Rene-A. - F. Reaumur, (1683-1757), φυσιολόγος, μέ σημαντικές ἐργασίες στή φυσιολογία τῆς πέψεως, ἀπομόνωσε τό γαστρικό ύγρο καὶ ἀπέδειξε τήν πεπτική του δράση (1752). Τό ὄνομά του φέρει τό θερμόμετρο (1731) καὶ ἡ θερμομετρική του κλίμακα. Βλ. Arturo Castiglioni, *Iστορία τῆς Ιατρικῆς, ἐλληνική μετάφραση*, Ἀθήνα 1961, τόμ. 2, σελ. 597.

³⁸ Ο Ἀνθιμος Γαζῆς στόν πρόλογο «Τοῖς ἐντευξομένοις» στό βιβλίο του *Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν*, 1799, σελ. VIII. «Πόσον δύσκολον εἰναι νά μεταφέρῃ τίς εἰς μίαν διάλεκτον νέας ἰδέας». Ἐπίσης, ὁ Γαζῆς στόν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ ιατροῦ Θεοδοσίου Ἡλιάδου, τήν ἔκδοση τοῦ όποιον ἐπιμελήθηκε, *Χημική Φιλοσοφία*, Βιέννη 1802, σημειώνει ὅτι «ὁ μεταφραστής ἐφύλαξεν ἐν πᾶσιν ὅσον ἥδυνατο τήν ἀναλογίαν». Γιά τή δημιουργία τῶν νέων ἐλληνικῶν ὄρων ὁ Στεφ. Κονυμανούδης, *Συναγωγή νέων λέξεων*, Ἀθήνα 1900, ἐπανέκδοση, 1980, σελ. XIII, σημειώνει ὅτι «Ἐν τῶν μεγίστων φαινομένων, ἀ ὁ νεώτερος ἐθνικός ἡμῶν βίος ἐδειξεν, εἰναι ἀναμφισβήτητως ὁ πλουτισμός τῆς γραφομένης γλώσσης, διὰ λέξεων κατά τό μᾶλλον καὶ ἥττον γνησίως ἐλληνικῶν». Καὶ ὁ ιστορικός τῆς ἐπιστήμης Μιχ. Στεφανίδης, *Αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἐν Ἕλλαδι πρό τῆς Ἐπαναστάσεως*, Ἀθήναι 1926, σελ. 64, παρατηρεῖ ὅτι «Ἐκ τῶν καλλιτέρων ἐργασιῶν τῶν προεπαναστατικῶν λογίων εἰναι ἡ κατάθεσις τῶν πρώτων ἐλληνικῶν ἐπιστημονικῶν ὄρων, οἵτινες ἐν πολλοῖς παραμένουσιν ἡ θεμελιώδης βάσις τῆς στοχειώδους νεοελληνικῆς ὄνοματολογίας».

όρολογία, που είχε άρχισει νά καθιερώνεται στήν Εύρωπη³⁹. Τό κείμενο τοῦ ιατροῦ Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου θά πρέπει νά θεωρείται ως μία άπό τίς πρωτες προσπάθειες δημιουργίας τῆς έλληνικῆς έπιστημονικῆς όρολογίας.

Αναλυτικότερα, παρατηρούμε ότι στό κείμενό του καθιερώνει τίς νέες χημικές όνομασίες, που έκτοτε παραμένουν στήν έλληνική έπιστημονική όρολογία, όπως «όξυγόνον», «ύδρογόνον», «ἀνθρακικόν όξυν», «όξικόν όξυν», «στεατικόν όξυν», «χημική συγγένεια», «χημική θεωρία», «χημική ίδιοτης», ένω ώς «ἀζωτικόν» μνημονεύει τό ἀζωτον⁴⁰. Σχετικά μέ τήν όνοματολογία τῶν χημικῶν ούσιῶν, όξέων καὶ ἄλατων, σημειώνει ότι ή κατάληξη γιά τό όξυ θά είναι «-ικόν», μεταφράζοντας τήν κατάληξη «-icum», «ὅταν είναι ήνωμένον μέ τόσον όξυγόνον, ὥστε νά μή δύναται νά δεχθῇ περισσότερον» καὶ τό ἀποκαλεῖ «ἐντελές όξυ». Αντίστοιχα, χρησιμοποιεῖ τήν κατάληξη «-ωδες» ἀπό τό «-osum» γιά τό όξυ που είναι «μόνον όλιγον ἐνωμένον μετά του όξυγόνον», όνομάζοντας τό όξυ «ἀτελές όξυ». Γιά τό ἄλας χρησιμοποιεῖ τήν κατάληξη «-ιας» μεταφράζοντας τήν κατάληξη «-as» καὶ «-ίτης» γιά τήν κατάληξη «-is», που ἀντίστοιχει στό ἄλας, τό όποιο σχηματίσθηκε ἀπό τό «ἐντελές» καὶ τό «ἀτελές» όξυ⁴¹.

Ἄς σημειωθεί ότι προσπαθεῖ νά ἀποδώσει τόν όρο «gluten» μέ τό «ἰξός», όρος ὅμως που δέν ἐπεκράτησε καὶ παρέμεινε στήν έλληνική όρολογία ὁ ξενικός τύπος «γλουτένη»⁴². Ἐπίσης, δέν ἀποδίδει μέ ἀντίστοιχο έλληνικό όρο τό κύριο συστατικό τοῦ οἶνου, τό όποιο, όπως σημειώνει, είναι «ἐν πτητικόν ρευστόν πνεῦ-

³⁹ Η νέα χημική όνοματολογία ἀναγράφεται στό βιβλίο που κυκλοφόρησε λίγα χρόνια πρωτύτερα στά γαλλικά, μέ τίτλο *Methode de Nomeclature Chimique*, proposée par MM De Morveau, Lavoisier, Bertholet, Fourcroy...Hassenfronz, Adet, Παρίσι 1787.

⁴⁰ Ως «ἀζωτον» τό μνημονεύει ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, *Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν*, Βιέννη 1799, τόμ. Α', Παράρτημα, «Περὶ ἀέρος», σελ.354. Ως «ἀζωτικόν» ἀναφέρεται ἀργότερα ἀπό τόν Ἀναστάσιο Γεωργιάδη, *Ἀντιπανάκεια*, 1810, σελ 186.

⁴¹ Τίς όρολογίες αὐτές παραθέτει σέ ύποσημείωση τοῦ Παραρτήματος «Περὶ ἀέρος» καὶ ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, *Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν*, 1799, τόμ. Α', σελ. 354-355.

⁴² Μανουήλ Σαρῆ, *Περὶ ζυμώσεως*, σελ. 677. Ἐπίσης, τόν όρο «ἰξός», γιά τόν όρο «gluten», χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Θεοδόσιος Μ. Ήλιαδῆς, *Χημική φιλοσοφία*, Βιέννη 1802, σελ. 144.

μα, τό όποιον κοινώς καλούμεν πνεῦμα τοῦ οἴνου, οἱ δέ Χημικοὶ ὀραβικῷ ὄνοματι καλοῦσιν Ἐλ-κοχούλ (*alcohol*)»⁴³. Ἐκτοτε καθιερώνεται ὁ ὄρος «ἀλκοόλη».

ε) Νέες λέξεις

Στό κείμενό του, ὁ ἰατρός Μανουήλ Σαρῆς ὁ Τενέδιος, καταχωρίζει καὶ νέους ὄρους, ποὺ μερικοὶ ἔξ αὐτῶν, ἔκτοτε, καθιερώθηκαν στό ἑλληνικό λεξιλόγιο: «ὅργανισμός» «τεχνολογικός», «σακχαρώδης», «κρυσταλλισμός», «περιτύλιξις»⁴⁴, «θερμομετρίκός»⁴⁵, «ἐμπυρευματικός»⁴⁶, «λιπόκηρος ὄλη» μεταφράζοντας τό «matière adipocireuse»⁴⁷. Ως «γῆς μῆλα» ἀναφέρει τά γεώμηλα⁴⁸, ὄρος ποὺ ἀργότερα πλάσθηκε ἀπό τόν ἰατρό Π. Ἡπήτη.

στ) Βιβλιογραφική τεκμηρίωση

Ο Μανουήλ Σαρῆς στό κείμενό του καταχωρίζει καὶ σχετικές βιβλιογραφικές παραπομπές, γιά νά δώσει ἐγκυρότητα στά γραφόμενά του. Ἐτσι, δύο φορές ἀναφέρεται στό περιοδικό «Annales de Chymie»⁴⁹ καὶ μία στό «Grens neues Journal der Physik»⁵⁰, ἀπό τά ὄποια παίρνει στοιχεῖα γιά τή σηπτική ζύμωση καὶ τά σχετικά πειράματα, πού μνημονεύει. Ἐπίσης, γιά τήν σηπτική

⁴³ Μανουήλ Σαρῆ, ὁ. π., σελ. 660. Ως «πνεῦμα τοῦ οἴνου (*alcohol*)» μνημονεύεται ἀπό τόν Θεοδόσιο Μ. Ἡλιάδη, ὁ. π., σελ. 139, 170.

⁴⁴ Ἀποδίδεται σέ μεταγενέστερα κείμενα ἀπό τόν Στεφ. Κουμανούδη, Συναγωγή νέων λέξεων, 1900, σελ. 801.

⁴⁵ Ὁμοίως ἀποδίδεται σέ ύστερογενή κείμενα. Βλ. Στεφ. Κουμανούδη ὁ. π., σελ. 472.

⁴⁶ Ο Μανουήλ Σαρῆς (σελ. 667) ἀναφέρει τήν ἀπόσταξη τοῦ ὅξους καὶ χρησιμοποιει τούς ὄρους «ἐμπυρευματική ὄσμη» (=ή ιδιάζουσα ὄσμή πολλῶν ὄργανικῶν σωμάτων καὶ πεπαλαιωμένων φαρμάκων, παρασκευαζομένων διά ξηρᾶς ἀποστάσεως) «ἐμπυρευτικόν ἔλαιον, ὅξος», ὄρους τούς ὄποιους, ώστόσο, ὁ Στ. Κουμανούδης, ὁ. π., σελ. 364, τούς ἀποδίδει σέ χρονικῶς ἐπόμενους συγγραφεῖς.

⁴⁷ Βλ. Στ. Κουμανούδη, ὁ. π., σελ. 609.

⁴⁸ Βλ. Π. Ἡπήτη, Λοιμολογία, Βιέννη 1816, σελ. 14, ἐνώ ἀποδίδεται σέ μεταγενέστερο κείμενο ἀπό τόν Στ. Κουμανούδη, ὁ. π., σελ. 242.

⁴⁹ Μανουήλ Σαρῆ, Περὶ ζυμώσεως, σελ. 672 καὶ 675, ἀντίστοιχα.

⁵⁰ Μανουήλ Σαρῆ, ὁ. π., σελ. 676.

ζύμωση και τά άερια που παράγονται παραπέμπει στό «*Alessand. Volta (1745-1827) lettere al P.G. Campi sull' aria inflamab. nativa della palludi, Como. 1776*», και στήν δξική ζύμωση μνημονεύει τό εργο «Στοιχεῖα Χημικῆς», (Leyden 1724), τοῦ μεγάλου Ὀλλανδοῦ κλινικοῦ ιατροῦ Hermann Boerhaave (1668-1738)⁵¹, τόν όποιο ἀποκαλεῖ «ό μέγας Βοερράβιος». Ωστόσο, παραθέτει και ὄνοματα διακεκριμένων ἐπιστημόνων:

«*Χημικός Macker*», Pierre Joseph Macquer, 1718-1784, Γάλλος ιατρός και καθηγητής Χημείας,
«*ό ἀθάνατος Λαβοαζιέρος* (Lavoisier)», Antoine-Laurent Lavoisier (1743-1794),
«*ό τῆς ἐν Βιέννη Χημικῆς διδάσκαλος κύριος Jacquin*», Nic. Jos. Jacquin, (1727-1817),
«*ό Στάλιος*», Georg. Ernst. Stahl, (1660-1734),
«*ό Φουρκροά Χημικός περίδοξος*», Ant. Franc. De Fourcroy (1755-1809),
«*ό Ιταλός Βεκκάριος*», Jacopo Barthol. Beccari, (1682-1766), χημικός και ιατρός καθηγητής τῆς Ιατρικῆς στή Μπολώνια,
«*ό κύριος Σμίθ Γίββες (Smith Gibbes)*», (1771-1851), Αγγλος ιατρός,
«*ό Χημικός Παρμαντιέρος*, (Parmentier)» Ant. Aug. Parmentier, (1737-1803), Γάλλος χημικός, που ἔγινε περίφημος στό λαό μέ τήν εἰσαγωγή τῶν γεωμῆλων στή Γαλλία, τό 1769, ὅταν ἐνέσκυψε λιμός.

ζ) Συστάσεις γιά ἀπομάκρυνση τῶν νεκροταφείων ἀπό τίς πόλεις

Η διαφωτιστική προσπάθεια τοῦ ιατρού Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου στρέφεται ἀκόμη και κατά τῆς ἀνθυγιεινῆς τακτικῆς τῶν συμπατριωτῶν του, ὅπως σημειώνει σέ σχετική ὑποσημείωση στό κεφάλαιο γιά τήν σηπτική ζύμωση. Συνιστᾶ νά θάπτουν τούς νεκρούς ἐντός τῶν πόλεων και μάλιστα ἐντός τῶν Ιερῶν Ναῶν, συνήθεια τήν όποια ἔκτοτε πολλοί συγγραφεῖς κατα-

⁵¹ Ἐνδεικτικά βλ. Μαρκέτος Σπ.-Ρουσσόπουλος Γ., «*Χέρμανν Μπούρχαβε (1668-1738)*». Ο «*Ολλανδός Ιπποκράτης*», *Materia Medica Greca*, τόμ. 14, 1986, σελ. 105-109.

πολεμοῦν στά βιβλία τους⁵². Μάλιστα, εὑχεται «νά ἔπαυεν αὐτή ἡ ὄλεθρία καὶ ἀσεβῆς συνήθεια ἀπό τό Γένος». Και γιά ἐνίσχυση τῆς ἀπόψεως του, πέρα ἀπό τά ἐπιστημονικά τεκμήρια, πού παραθέτει γιά τήν «θανατηφόρον ἐνέργεια» ἀπό τό «ἰοβόλον ρευστόν» τῶν νεκρῶν, χρησιμοποιεῖ καὶ δύο ἐπιχειρήματα, ἀντλημένα ἀπό τήν ἀρχαιότητα καὶ τή χριστιανική πίστη.

Τονίζει ὅτι «οἱ πρόγονοι μας ἔθαπτον τούς νεκρούς ἔξω τῆς πόλεως» καὶ στή συνέχεια διερωτᾶται «διατί ὅχι καὶ ἡμεῖς», νά μήν ἐφαρμόζουμε τήν ἴδια τακτική, μιά καὶ ἡ πρακτική αὐτή, τήν ὅποια εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἐπιβεβαιώνεται ως σωστή ἀπό τίς ἐπιστημονικές ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του. Ἐπί πλέον, ἔμεσα ἐνισχύει τήν ἱστορική συνείδηση τῶν συμπατριωτῶν του μέ τή σύνδεση τους μέ τούς ἀρχαίους Ἕλληνες, τούς ὅποίους ἀποκαλεῖ «προγόνους». Παράλληλα, τονίζει ὅτι δέν θά πρέπει οι νεκροί νά θάπτονται στούς Ιερούς Ναούς, γιατί «ὅ Θεός εἴναι πανταχοῦ παρών» καὶ «σμικρύνωμεν τήν παντοδυναμίαν του θάπτοντες ἐν τοῖς ιεροῖς» καὶ ὅτι μέ τή μόλυνση, πού δημιουργείται οὐδιαστικά προκαλοῦν «τήν ἀνθρωποκτονίαν».

⁵² Κατά τής ἀνθυγιεινῆς συνήθειας νά θάπτουν τούς νεκρούς στίς πόλεις ἔχουν γράψει πολλοί συγγραφεῖς. Ἐνδεικτικά σημειώνουμε: Ὁ Ἀναστάσιος Γεωργιάδης, Ἰατροφιλοσοφική ἀνθρωπολογία, Βιέννη 1810, σελ. 86 ἀναγράφει ὅτι «οὔτε πρέπει νά ἔνταφιάζωσιν ἐν τῇ πόλει, ἀλλ᾽ ἐντινιέξ αὐτῆς ἀποστάσεως» καὶ παρατηρεῖ σέ ύποσημείωση του μέ θλιψη ὅτι «Πόση διαφορά εἰς τό χείρον μεταξύ ταύτης τῆς περιγραφῆς καὶ τῶν ἡμετέρων πόλεων!». Ἐπίσης, ὁ Π. Ἡπήτης, Λοιμολογία, Βιέννη 1816, σελ. 7, «Τά φωτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἔπαυσαν πρό πολλοῦ νά θάψουν τούς νεκρούς των εἰς τάς πόλεις καὶ εἰς τάς ἐκκλησίας. Καν πόσα στάδια μακράν ἀπ' ἐκείνας ἔκαμαν κοιμητήρια... Ὅθεν ἀς γίνουν καὶ τά κοιμητήρια μας ἔξω τῆς πόλεως ἡ χωρας...». Στό περιοδικό Ἑλληνικός Τηλέγραφος, 21 Ιανουαρίου 1812, σελ. 23 δημοσιεύεται ἀνταπόκριση ἀπό τή Ρώμη, στήν ὅποια ἀναφέρεται ὅτι «ἀπό τοῦ νέου ἔτους εἴναι ἀπηγορευμένον νά θάπτωνται οἱ νεκροί εἰς τήν ἐκκλησίαν ώς ἐνάντιον εἰς τήν ὑγείαν τῶν ἐγκατοίκων καὶ μόνον πρό τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἐδιωρίσθησαν πρός τούτο δύο εὐρύχωροι τόποι». Ὁμοίως, ὁ Κων. Κούμας, Σύνοψις φυσικῆς, Βιέννη 1812, σελ. 136-137, σημειώνει ὅτι «... μόνον ὅπου ἡ βαρβαρότης προστάζει καὶ ἡ ἀμάθεια, ἔμειναν ἀκόμη τά νεκροταφεῖα ἐντός τῶν πόλεων καὶ πολλαχοῦ, ὅπου ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ δεισιδαιμονία βασιλεύουν, ἐντός τῶν ιερῶν ναῶν».

Συμπέρασμα

Μέ τήν έργασία μας, έδω, τονίζεται ή συνεισφορά στά Έλληνικά Γράμματα τοῦ προώρως ἀποβιώσαντος, σέ ήλικια εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν, ἰατροῦ Μανουὴλ Σαρῆ Τενεδίου. Ἰδιαίτερα, παρουσιάζεται ή ἐκ τριάντα σελίδων μελέτη του «Περὶ ζυμώσεως», ή ὁποία θά πρέπει νά καταχωρισθεῖ στήν Έλληνική Βιβλιογραφία ως ίδιαίτερο ἔργο του. Είναι ἀπό τούς πρώτους, μαζί μέ τόν Ἀνθίμο Γαζῆ, πού ἀναφέρεται στό δξυγόνο, τό ὁποῖο ἐκεῖνα τά χρόνια εἶχε ἀνακαλυφθεῖ καὶ εἶχε διαπιστωθεῖ ή σημασία του στή λειτουργία τῆς ἀναπνοῆς. Ο Μανουὴλ Σαρῆς ὁ Τενέδιος μέ τή μελέτη αὐτή παρουσιάζει τίς πρόσφατες, τότε, ἐπιστημονικές γνώσεις τῆς Χημείας, συμβάλλει στή δημιουργία τῆς ἑλληνικῆς ὀνοματολογίας τῶν χημικῶν ἐνώσεων καὶ δημιουργεῖ, ἐπιπλέον, νέους ὄρους, οἱ ὁποῖοι ἔκτοτε καθιερώθηκαν στήν ἑλληνική γλῶσσα.

IATPOY

ΜΑΝΟΥΗΛ ΣΑΡΗ ΤΕΝΕΔΙΟΥ

[ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΝΩΔΟΥΣ, ΟΞΩΔΟΥΣ
ΣΗΠΤΙΚΗΣ ΖΥΜΩΣΕΩΣ]

ΠΕΡΙ ΖΥΜΩΣΕΩΣ

(Στό Ἀνθίμου Γαζῆ, Γραμματική τῶν φιλοσοφικῶν
ἐπιστημῶν, Βιέννη 1799, τόμ. Β', σελ. 654-683)

Τῷ Πανοσιωτάτῳ Ἀρχιμανδρίτῃ κυρίῳ
 Ἀνθίμῳ Γαζῆ Μανεῆλ Σαρῆς ὁ
 Τενέδιος εὗ πράττειν.

Αγὴ τῇ δικαιίᾳ μηδὲν πρέπει νὰ γίνεται μετ' ἐγκωμίων, Πανοσιώτατε Πάτερ, πότῳ μᾶλλον χρεωσθεῖται ἐπαινοὶ εἰς ἓνα Φιλογενῆ, ὃσις σπεδάζει τὸ δυνατὸν νὰ φωτίσῃ τὸ γένιστο; ὁ δικαιοὶ εἶναι αὐτὸ τέτοι ἐν ὅσῳ μόνον ὑπάρχει, ὃ χεδὸν δὲν ἡμπορεῖ ποτε νὰ μεταδώσῃ τὴν ἀρετήν της γεννήσεως, ἐν ᾧ ἔτος ἡμπορεῖ εὐλόγως νὰ εἰπῃ.

'Οὐκ ἀνδριαντεποίος εἰ-
 μ', ὡς ἐλινόσυντά μ' ἐργάζε-
 φ' ἀγάλματ', ἐπ' αὐτᾶς βαθμίδος
 ἐσαότ'.

εῖμαι ἐν πεπιθήσει, λέγων αὐτὰ, ὅτι τὸ γένος δὲν θέλει Φανῆ ἄγνωμον εἰς τὰς φιλανθρώπιας πόνις ὅπερ ὑπὲρ αὐτῶν κατάβαλες· ὃ ἀντὶς χαμερπῶς ἐλπίζει νὰ συρίξῃ τὴν δόξαντα διὰ τῆς κατηγορίας ἐπάνω εἰς τὰ ἐρειπία ξένων ιδρώτων, ἀκέρδεια λελογχεῖ κατηγόρους· ὁ χρόνος, ἡ ἀλήθεια διαφυλάττεσιν ἀπάνταν. τὸ ὄνομα τῆς Ὁμήρου, ἐν ᾧ τὸ τῆς Ζωίλης δὲν εἶναι γνωστὸν, εἰμὴ ἐκ τῆς κακίας τῶν· ἐπειτα ἐγὼ κρίω αἱρετώτερον νὰ ἀκέσω εἰς ἕνα ἀνθρώπου μόνον, ταράδε εἰς ἓνα σωφὸν λιγων

ισομεγέθη τῷ Αἴμῳ, καθὼς ποτὲ δὲ Ὁρφεὺς· πᾶς; ἐνχι τοιότος φιλοσοφικὸς πόνος γὰρ παρευδοκιμηθῆ ἀπὸ φιλοκέρδειαν κρυπτομένην ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς φιλογενείας; μήποτε λεόντων κατορχήσαιντο πιθηκοί! εἶναι εἶναι ἔτι εἰς τὴν Ἐλάδαν ἄνδρες, οἵτινες ἀποδέξονται θεοβαίος ἀσμένως τοιότου κοινωφελῆ πόνου· ἐγὼ χαίρω ἐκ μυχῶν τῆς καρδίας ἐπὶ τῷ ἔργῳ, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν ἐπισυνάπτω ἐνταῦθα τὴν περὶ Ζυμώσεως Θεωρίαν, κατὰ τὴν πατρικήν σφαλξίαν, διὰ τὰ ἀναπληρώσῃ τὴν εἰς τέτο ἔλλειψιν τῇ βιβλίεσσι. πειθαρχῶν τῇ πατρικῇ σφαλξίᾳ ὑπέκλεψα ἐμαυτὸν τῶν ἀνὰ χειρας μαθημάτων· οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ποτὲ μήτε ἐκεῖνο ὅπερ θέλεσι, μήτε ἐκεῖνο ὅπερ δύνανται· αἱ ιδέαι εἶναι πάντη νέα, ὅπερι ἡ ὄνοματοποιία ἡτοι ἀναγκαία, καὶ ἐγινε μὲ τὴν δικαστὴν προσοχὴν τῆς ἀναλογίας· μακάριος ἦν ἡμπόρου γὰρ παροξύνω τὴν περιέργειαν τῇ ἀναγνώσει εἰς θαυματέραν ἐξέτασιν· ἐν τέλει δὲ πολλὰς κατὰ τὴν σὴν ιερὰν κορυφήν τῷ γένει λευίτας εὐχόμενος, εἰπιφεύγγομαι.

Βάλλ' ὅτως, αἴκεντι φόως "Ελλησι γένηται.

ΠΕΡΓΙ ΖΥΜΩΣΕΩΣ

Oλα τὰ ὄργανα καὶ Σώματα ὑπόκεινται μετὰ θάνατον εἰς μικρὰ μεταβολῆν τῆς μιξείστων, ἢτις ἀφ' ἐκυτῆς γενομένη εἰς ἓνα θαυμάτων ὑγρότητος καὶ θέρμης μὲ εἰλευτέραν εἰσοδού τῆς ἀτμοσφαιρας, κα-

λείται Ζύμωσις· (fermentatio.) κατὰ τὴν διαφορὰν τῆς ζυμωμένης ὥλης ότι τὴν διαμονὴν τῆς Ζυμώσεως, εἶναι ότι τὰ γινόμενα διάφορα, ότι διὰ τέτο οἱ Σοφοὶ τῆς Φύσεως ἔξιχγεται διακρίνεσθαι τρία εἶδη, μᾶλλον δὲ τρεῖς βαθμὸς Ζυμώσεως, τὴν μὲν Ὀινώδη Ζύμωσιν καλεῦτες, (fermentatio vinosa,) τὴν δὲ Ὁξώδη, (fermentatio acida,) τὴν δὲ Σηπτικήν· (fermentatio putrida.) μ' ὅλου ὅπερ ἔνας ἀκριβογνώμενος ἡμπορεῖ νὰ προσδιορίσῃ ότι ἄλλα εἶδη.

Περὶ τῆς Οινώδες Ζυμώσεως.

"Οσα Σώματα περιέχουσα πολλὰ σακχαρώδη ότι φλεγματώδη μόρια ἐκεῖνα μόνα εἶναι ἐπιδεκτικὰ τῆς Οινώδες Ζυμώσεως, τὰ εἰς τὴν τοιάντινη δὲ Ζύμωσιν ἀπαιτεύμενα περισσατικὰ εἶναι, αὐτοὶ, ἔνας βαθμὸς ὑγρότητος· β', ἔνας βαθμὸς θέρμης χρεὸν περὶ τον + 15 κατὰ τὸ τῆς Ρεωμύρα (Réaumur) Θερμόμετρον· γ', μία ίκανὴ ποσότης ὥλης, ότι τελευταῖσθαι ἡ εἰσόδος τῶν περιέχοντος Ἀέρος· εἶναι περιέργος ὁ πρόπος ὅπερ ἡ Φύσις μεταχειρίζεται πρὸς τὸν σκοπόντης, ὅτεν ἀσ σπεδάσωμεν νὰ παρατηρήσωμεν αὐτὸν τὸ Φαινόμενον, λαμβάνοντες πρὸς παράδειγμα τὸ Γλεῦκος, τὸν χυμὸν δῆλον τῶν πατηθέντων Βοτρύων.

"Ἄσ ὑποθέσωμεν λοιπὸν, ὅτι ὅλα τὰ συμειωθέντα περισσατικὰ πάρεισι, τὸ Γλεῦκος ἐθλήσῃ ἥδη εἰς τὰ ἀγγεῖα, μετὰ μίαν ἡσυχίαν ὡς ἐπὶ

τὸ πλεῖστον μᾶς ἐβδομάδος παρατηρήμεν ἐν τῷ χω-
μῷ μίαν κίνησιν ἐσωτερικὴν, ὅτις προξενεῖ μίαν
Σόλωσιν γενικὴν, καὶ συγαύξει κατ' ὀλίγον ὀλίγον
τῷ ὅγκῳ τῆς ζυμερένης ὑλῆς, καὶ τῷ βαθμῷ τῆς
θερμότητος· πομφόλυγες πολλαὶ πυεύματος Ἀγ-
θακικὲ (α) συνισάμεναι εἰς τὸ μεσαίτατον τῆς

(α) Ὁταν ἔνας καθαρὸς Ἀνθρακὶ καὶ τῦτ' ἔσιν ἐναθῆ
μετὰ τῷ ἐν τῇ Ἀτμοσφαιρᾷ ὀξυγόνῳ, τότε διὰ
τῆς ἐνώσεως ταύτης γεννᾶται ἐν ὁξὺ, διὰ τοῦτο
Ἀνθρακεύοντα καλόμενον, καὶ μάλιστα ἴσοβαρὲς τῷ ἀνα-
κλωθέντι Ἀνθρακὶ καὶ τῷ ὀξυγόνῳ, βάπτει τὰς φυτι-
κὰς χυμάς ἐκ τε κυανῆς κοκκίνης, εἶναι εἰδικῶς βαρύ-
τερον τῆς Ἀτμοσφαιράς· ἐπειδὴ ἡ εἰδικὴ βαρύτης τε
ἀς πρὸς τὴν τὴν κοινὴν ἀρρεφόρος εἶναι ἡς 1, 4973 πρὸς
1, 0000, εἶναι ὅχι μόνον ἀνάξιον πρὸς ἐμπρησμὸν,
ἐπειδὴ μία λαμπτὰς σβέει ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ θαυ-
τηρόφορον εἰς τὰ πνέοντα ἔωσα· ἐκ τάτου ἐξηγεῖται,
διατὶ ἔνας ἡμιπορεῖ νὰ σαζῇ ὁρθὸς μέσα εἰς ἔνα Οι-
νῶνα ἔχων καὶ λαμπτὰδα εἰς τὰς χειράστα, εὐθὺς
ὅμως ὥπερ κύψει, ἡ λαμπτὰς σβέει, καὶ ὁ ἀνθρωπός
πίπτει εἰς ἀσυρίαν, ἡ καὶ ἀποθνήσκει, ἡ ἐνίστε,
ὅταν δὲν εἶναι πολὺ ὁξὺ, ἀποκτᾶ κεφαλαλγίαν·
διατὶ εἰς ἐν δωμάτιον κλεισμένου ἀναμμένοις Ἀνθρακεύ-
τεροφορον Σάνατον τοῖς ἐνευρισκομένοις ἀνθρώποις·
τὸ Ἀνθρακεύοντα ὁξὺ γίνεται καὶ διὰ συνθέσεως· ὁ
ἄνθρος ὃν ἀναπνέομεν, ἀναλύεται ἐν τῷ πυεύμασι, καὶ
μέρος τῷ ἐν αὐτῷ ὀξυγόνῳ ἐνύμενον μὲ τὸ ἐκ τῆς
αἵματος ἀνθρακεύοντος ἐκπνέεται μετὰ τῷ ἀξοτικῷ,
ἴνῳ τὸ λοιπὸν Ὁξυγόνου μένει ἐνδον· πανταχοῦ τὸ
Ἀνθρακεύοντος πίπτει κάτω, τὸ Ὁξυγόνου μένει ἀνα-
πέρω, καὶ τὸ ἀξοτικὸν εἶναι τὸ πλέον ἐλαφρότε-

Τ

ὑγρότητος ζητεῖσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς μὲ κάποιον
ῆχον καὶ βίαν, ὅτις κωλυομένη Φιβερίζει τὴν διάρρη-
ξιν τῇ Ἀγγείῳ, κατὰ τὴν ποιότητα τῆς ζυμώμενῆς
ὑλῆς· αὐτὸ τὸ πνεῦμα χηματίζει μίαν πλεύσαν
πλὺν ἐπάνω εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῇ ὑγρῇ· μετὰ
διάσημα ὄμως καιρῷ ἵκανθ ὅλα αὐτὰ τὰ Φαινόμενα
πάνυσι βαθμηδὸν, τὰ ἐπιδολεῦτα μόρια, καὶ ἡ
ἐπιπλέοντα ἀλὺς κατακαθίζεσιν, ἡ τρύξ, ἡ ζυ-
μωδεῖσα ὕλη καθαρίζει, καὶ τότε ἡ φύσις μᾶς συγ-
καλεῖται οὐδὲν μένειν ἐν ὑγρῷ διότι τῆς προτέρας
γλυκείας γεύσεως, ἔχει μίαν ιδιαιτέραν, καὶ γεύσιν
καὶ δόσμην, καὶ μίαν μετυσικὴν δύναμιν· ἡ ὑγρότης
τώρα καλεῖται Οἶνος. (α).

"Αριστον μὲν ὕδωρ, ἀλλ' οἶνος εὐφραίνει καρδίαν
ἀνθρώπῳ· ὅτεν δὲ ἀνθρώποι, οἵτινες πάντοτε καὶ
πανταχθὲ προτιμῶσι τὸν οἶνον παυτὸς ἀλλὰ ποτὲ, ἐν
ἔλλειψει τῇ ἐκ τῶν σαφυλῶν οἴνῳ, ὑπὸ τῆς ἀνάγ-
κης, αὐτῇ τῇ σοφῇ ἐφευρετῇ τόσον καλῶν, ὁδηγή-
μενοι, ἐφεῦρον καὶ ἀλλα οἰνῶδη ποτὰ· καὶ μὲν ὅπερ
ὅλαι αἱ σακχαροφλεγματώδεις ὄστιαι εἶναι ἐπιτήδειαι

τον· διὰ τότε ὅπερ εἶναι μεγάλη σύναξις ἀνθρώ-
πων, τὸ μέσον μόνον εἶναι καλὸν, ἐν τῷ κάτω εἶναι
ἄκρα σενοχωρία, καὶ ἀνω σφεύσιν αἰλαμπαδες
ἀφ' ἑαυτῶν διὰ τὸ ἀλωτικὸν·

(α) "Αν ἡ δύμωσις ὄμως διακοπῆ πρὸ καιρῷ, καὶ τὸ ἐξιὸν
πνεῦμα ἐμποδιζεῖ ἐν τῇ ὑγρότητι, τότε συνίσανται
τὰ αὐτίζοντα οἰνῶδη ποτά, οἷον ὀλευχὸς οἶνος τῆς
Καμπανίας (Champagne) καὶ ἄλλοι τοιούτοι.

πρὸς οἶνον, ἡ Οἰκονομία τῶν ἀνθρώπων ὅμως ἐπέταξεν αὐτὴν τὴν φερόλογίαν εἰς μόνα τὰ ἔξης· τὰς σχφυλὰς, ἀφ' ὧν ὁμιρίως Οἶνος, τὰ μῆλα καὶ ἄπια, ἀφ' ὧν ὁ Ἀπίτης καλύμενος οἶνος, τὰς κριθὰς, ἀφ' ὧν ὁ Ζῦθος· τὸ μέλι, ἀφ' ὧν τὸ Οἰνόμελι, τὰ κεράσια, τὰ δαμασκηνὰ, τὴν ὄρυζαν, καὶ ἀπλῶς τὸ Σάκχαρον, (α) τῶν τεσσάρων ὅμως τελευταίων δὲν πίνεται οἶνος, ἀλλὰ τὰ ἔξ αὐτὲς πνεῦμα. (β)

"Ολα αὐτὰ τὰ οινώδη ποτὰ, συνίσανται ἀπὸ ἐν ἄλλας· τὸν Τάρταρον, ὃσις εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς τὴν Οἰνώδη Ζύμωσιν, καὶ ἀπὸ μίαν ἥπτινώδην, ἵξαδην ὕλην, ἢτις δίδωσι τὸ χρῶμα, καὶ τρόπον τινὰ καὶ τὴν ιδιαιτέραν γεῦσιν, ἢγεν τὸν μό-

(α) "Οτι τὸ πᾶν ἥρτιτας ἀπὸ τὸ περιεχόμενον σάκχαρο ἔδειξεν ὁ Χημικὸς Macker, ὃσις ἔκαιτεν ἐν εἴδος οὕνη πολλὰ νόσιμον ἀπὸ σιρφακας, μηκέτι ὠφίμις δηλ. σαφυλὰς μὲν προσδήκην σάκχαρος τῷ 1776. καὶ 7. Ἔνας πολίτης ἀπὸ Στρασβέργυς ἔκαιτεν οἶνον ἀπὸ σαφυλὰς Ἐιρας Κεδὸν ἐσαφιδωμένας, ὃσις δὲν διέφερε παντελῆς ἀπὸ τὸν 'Ουγγαρικὸν τῆς Tockay καλκέμενον.

(β) "Ολα τὰ σακχαροφλεγματώδη διδόασιν οἶνον, καὶ ἐποιεύνως καὶ πνεῦμα οἶνος, ὁ σῖτος, ἡ κριθή, δὲ αἵτιαν ὅπῃ ἐντοῖς ἔξης θέλομεν ίδη, τὸ γάλα, καὶ ἄλλαι τοικῦντας θσίαι· εἰς τὴν μεγάλην Ταρταρίαν πίνοσι τὸ πνεῦμα τῷ οἴνῳ ὅπῃ γίνεται ἐκ τῇ ἴππεις γάλακτος, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἡ "Ιππος δίδωσι τὸ γλυκύτατον γάλα απὸ ὅλα τὰς ζῶα, μετ' αὐτὴν ἡ "Ονος, καὶ ταύτη ἐπειταὶ ἡ Γυνὴ.

T 2

χον, καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὸ μέγιστον μέρος ἀπὸ ἐν πτυτικὸν ρευσὸν πνεῦμα, τὸ ὃποιον κοινῶς καλοῦμεν Πνεῦμα τῆς Οἴνου· οἱ δὲ Χημικοὶ ἀραβικῷ ὄνόματι καὶ λέσιν ἐλακόν. (alcohol.)

"Οταν ἀποσάξῃ (ἀλαμπυκάρη) τις ἔνα πνευματώδη οἶνον, εἰς μὲν τὴν Σικινίαν (τὸν Φαρμακευτικὸν ἀλαμπύκον, cucurbita) μένει ἐν ὑγρὸν ὁξὺ, ἄνοσον, περιέχον τὸν Τάρταρον, καὶ τὰ ἵξωδη μόρια τῆς οἴνης, ἐξέρχεται δὲ ἐν ἄλλῳ ὑγρὸν, τὸ ὃποιον ἔχει ὅλην τὴν μεθυσικὴν δύναμιν τῆς οἴνης, μίαν διαπερασικὴν ὥσπερ, καὶ ἀνάπτει χωρὶς καπνὸν καὶ λιγνὺν· αὐτὸ τὸ ὑγρὸν ἡ κοινὴ χρῆσις ὄνομάζει Πνεῦμα Οἴνου, (ράκη·) δὲν εἶναι ὅμως εἰς τὴν τοιαύτην κατάσασιν τὸ πνεῦμα τῆς οἴνης καθαρὸν, ἐπειδὴ εἶναι μεμιγμένον (καὶ μάλιστα ἀνὴρ θέρμη ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀποσάξεως ὑπὸν ὀλίγον σφοδροτέρα) μὲν ἕδωρ, τὸ ὃποιον διὰ πολλῶν ἐξῆς ἀποσάξεων ἐλαττέται, διὰ νὰ διωχθῇ ὅμως παντελῶς, πρέπει τὸ πνεῦμα τῆς οἴνης νὰ χυθῇ, εἰς ξηρὸν καθαρὸν, καὶ θερμὸν Φυτικὸν κάλι (Ποτάσσα, καλιά, potassa.) ὅσον αὐτὸ τὸ ἄλας δύναται νὰ καταπίῃ, καὶ τότε νὰ ἀποσαχθῇ, τὸ ἀποσαζόμενον ὑγρὸν εἶναι τὸ ἐλακόν, τὸ ὃποιον ὁ ἡμέτερος ἴδιωτισμὸς Σπίριτου καλεῖν εἴωθε, καὶ πρέπει νὰ νομιωθῇ τὸ κυρίως ἀποτέλεσμα τῆς Οἰνώδεις Ζυμώσεως. (α)

(α) Τὸ περιεχόμενον τῷ οἴνῳ πνεῦμα εἶναι ἀνάλογον τῆς ποσότητος τῆς σάκχαρος, ὅπερ περιεῖχεν ἡ ζυμωσίσικη ὑλή· μάλιστα πολλὴ ποσότης τῆς σάκχαρος

"Οταν αὐτὸς εἶναι ἀμιγὴς, (α) εἶναι πάντη ἀχρευ, διαυγὴς, μὲν μίαν καυσικὴν καὶ γεῦσιν καὶ ὅσ-
μὴν· ἡ εἰδικήτε βαρύτης εἶναι περὶ τὰ ο, 791,
τῷτ' ἔσιν ἐν τρίτον ἐλαφρότερον τῇ ὑδατος, ἀνάπτει
εἰς ἐλευθερού ἀέρα, καὶ καὶ χωρὶς καπνὸν μὲν μίαν
κυανὴν φλόγα, κρατέμενον ἐπὶ τῆς χειρὸς ἵπτα-
ται, ὃ ἔσιν ἐξατμίζεται ὅλον, καὶ γίνεται ἄφαντον ἐν
τῷ ἀέρι· δὲν κρυσαλλέται εἰς κανένα ἥμιν γνωστὸν
βαθμὸν τῇ φύχει, ἐνθάται μὲν τὸ ὑδωρ παντοιώ τρό-
πῳ, καὶ τότε λαμβάνεσιν ἀμφότερα ὀλιγώτερον διά-

καλύπτει τὸν περαιτέρῳ γένεσιν τῷ πνευματίδῃς
αὐτῇ ὑγρῷ, ποιεῖ τὸν οἴνου γλυκὺν καὶ σακχαρώδη,
οἷς ὁ οἶνος τῆς Ἐθλάδος, τῆς Ἰταλίας, τῆς
Ἰσπανίας, ὅπει αἱ σαφυλαὶ ὠρηταζόσι καλῶς, τὸ
δεικνύει.

(α) Διαφόρως τινὲς ἐνηρχολόγησαν ωὐερωσιν ἀπόδειξιν
ἀκριβῆ τῆς καθαρότητος τῷ οἰνώδῃ πνεύματος.
উτως, οἱ μὲν ἀνάπτησιν αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἂν
καὶ δὲν ἀρήσῃ ὑδωρ νομίζεσιν αὐτὸς καθαρὸν, ἄλλοι
πάλιν μιγνύσιν αὐτὸν μὲν πυρίτιν κόνιν, καὶ ἔπειτα
τὸ ἀνάπτασιν, ἀν δὲν ἐκαίετο εἰς τὸ τέλος καὶ ἡ
πυρίτις κόνις ἐνομίζετο τὸ πνεῦμα ὑδρομιγές, ὅπει
ὅτις αὐτὸς ὄτρόπος τῆς δοκιμῆς εἶναι ἀπατηλός,
εἴ τις ἐμάθοιεν ἐν τῷ προλαβόντι παραγράψω
περὶ τῷ ἐιπρησμένῳ οἰνώδῃς πνεύματος εἶναι παντὶ^{τι}
σαφέστατον, μοὶ φαίνεται, ὡς εὐκαὶ χρειασθῆ καμμίαν
ἀντίρρησιν· ἀν δικαὶος ἡ ἐν τῷ πνεύματι φίρεῖσα
ξηρὰ Ποτάσσα μείην πάντη ξηρά, τότε εἶναι βεβαι-
ότατον σημεῖον, ὅτι αὐτὸς εἶναι ἀμιγέστατον.

εημα, ἀπὸ ὅτι ἐπρεπε νὰ ἔχωσι καὶ τὰ δύο ξεχωριστὰ· ἔχει δὲ συγγένειαν καὶ μὲ ἄλλα σώματα, καὶ μετὰ μέν τε Οἰξέως τε θεία χηματίζει τὸν καλύμμενον Βιτριολικὸν αἰθέρα, ἢ καὶ Βιτριολικὴν Νάφθαν, ἥτις ἔχει μίαν ιδιαιτέραν γενήσιν, ἀνάπτει εὐκόλως, καὶ καίει μὲ μίαν ἄχρυ λαμπρὰν φλόγα· μετὰ δὲ τὴν Νίτρα τὴν Νιτρικὴν, καὶ μὲ τὰ τε "Οἰξες τὴν Οἰξώδην Νάφθαν· 100 μέρη αὐτῆς δι' ἐνὸς πεπυρακτωμένης σωλῆνος διελθόντα, παρέχεστι 28, 50, μέρην Ἀνθρακικῆς, 7, 60, Τέρρογόννης, καὶ 63, 90 ἐχηματισμένης "Τδατος· ὁ ἀθάνατος Λαβυρινθίερος (Lavoisier) εἰς τὸν ὄπιστιν χρεωστεῖ ἡ Ισορία τῆς Φυσικῆς αἰώνιου ἔπαινου, διδάξας πρῶτος αὐτὴν τὴν ἀνάλυσιν ἔδειξεν, ὅτι 200 Λίτραι τῆς οἰνώδεως αὐτῇ πνεύματος διδόσαι καιόμεναι 116 Λίτρας καθαρῆς ὑδάτος.

Καίτοι ἀναμφίβολον, ὅτι τὰ σώματα ἀναλύονται εἰς τὰ ἀπωτέρω αὐτῶν συσατικὰ μόρια ἐν τῇ Ζυμώσει, καὶ ὅτι αὐτὰ, ἐνώνυνται πάλιν διαφόρως διὰ νὰ ζημιάστωσι νέα σώματα, μέχρι τεδεις ἡ ἀναλογία καὶ τὰ περισσατικὰ, ἐν οἷς αὐτὴν ἡ ἐνέργεια γίνεται δὲν προσδιωρίζῃ ἀκριβῶς, μὲ δὲν τὴν ἄκραν σπεδήν τῶν νεωτέρων Φυσικῶν, ὅπερεν καὶ ἡ χημικὴ αὐτῆς θεωρία μένει ἔτι ἀσαφῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ συσατικὰ μόρια τῶν εἰς τὴν οἰνώδην Ζύμωσιν ἐπιτηδεύων σακχαροφλεγματωδῶν σωμάτων εἶναι Ἀνθρακικὴν, Τέρρογόννην, καὶ Οἰξυγόνην, καὶ αὐτὸς δὲ τὸ ἐκ τῶν τεττάνων γινόμενον οἰνώδες πνεῦμα συνίσταται ἐκ τῶν

αὐτῶν μὲ τὴν μόνην διαφορὰν τῆς ἀναλογίας, συμπεραίνεσθαι πιθανολογεῖντες οἱ Φυσικοὶ, ὅτι αὐτὴ ἡ μεταβολὴ συνίσταται εἰς μόνην τὴν ἐλάττωσιν τῆς Ἀνθρακικῆς πνεύματος, ἐν μέρος δῆλο. αὐτῇ διὰ τῆς Θέρμης ἐξερχόμενον ἀποτελεῖ μετὰ τῆς ὁξυγόνης τὸ Ἀνθρακικὸν ὄξην, τὸ ὅποιον εὔγαίνει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, τὸ Ὀξυγόνον δὲ τὴν ἐνεται μετ' αὐτῇ ἔρχεται ὅχι ἀπὸ τὸ σάκχαρον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀπὸ τὸν περιέχοντα ἀέρα, ὅθεν πλεονάζει τὸ ἐν τῇ ὑγρότητι Ὑδρογόνον, καὶ ὥτῳ συνίσταται τὸ οἰνῶδες πνεῦμα· ἀφ' ἧς δὲ μεταβληθῆ ἡ ἀναλογία τῶν συσατικῶν μορίων αὐτῶν τῶν σωμάτων, μεταβάλλει καὶ ἡ δύναμις τῆς συγγενείας, διὰ τέτο τὰ ἔτερογενῆ σώματα, ὁ Τάρταρος, καὶ τὰ λοιπὰ ἥξωδη δὲν δύνανται νὰ μένωσιν ἔτι ἀναλελυμένα, καὶ ὥτως ἐξηγεῖται ἡ ἐν τῇ Ζυμώσει θόλωσις τῆς ὑγρότητος.

Περὶ τῆς Ὀξώδης Ζυμώσεως.

"Οταν ἡ Οἰνώδης Ζύμιωσις ἀφεθῇ πλέον τῷ δέοντος, ἡ ὅταν ὁ οἶνος εἰς ἓνα ἀνώτερον βαθμὸν Θέρμης ἀφεθῇ εἰς ἐλεύθερον ἀέρα, τότε γίνεται μία ἄλλη μεταβολὴ τῆς μίξεως. Ἡτις μεταβάλλεται τὴν μεθυσικὴν δύναμιν τῇ οἴνῃ, διδωσιν αὐτῷ περιστότερον χρῶμα ἀπὸ ὅ,τι εἶχε πρότερον, καὶ μίαν γεῦσιν ὁξίνην, Ἡτις δείκνυται μόνον χωρὶς νὰ περιγραφῇ, τὸ ὑγρὸν τότε καλεῖται "Οξος· τὰ δὲ

πρὸς τὴν Ὀξώδη Ζύμωσιν ἀπαίτημενα περισσατικὰ εἶναι· α', ἕνας βαθμὸς θέρμης μέσον + 30 κ. + 25 βαθμῶν, κατὰ τὴν τε 'Ρεωμύρα θερμομετρικὴν Κλίμακα· β', κάποια ὑγρότης, ἐπειδὴ πηκτὰ σακχαρώδη ποτὰ δὲν μεταβάλλονται τὴν γεῦσιν· γ', ἐλευθέρα εἰσοδος τε ἀέρος· δ', ὅχι μεγάλη ποσότης τῆς ζυμερένης ὥλης. (α)

Η' "Τλη θελεῖται καὶ ἀναβράζει, ἀν δὲ οὗνος περιέχει ἔτι σακχαρώδη μόρια, τὸ ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας Ὀξυγόνον, τὸ δὲ ποιον εἶναι ἀπαραίτητον εἰς αὐτὴν τὴν Ζύμωσιν, ἐπειδὴ ὁ οὗνος ὡν περικυκλωμένος ἀπὸ ἄλλα εἰδη ἀέρος δὲν μεταβάλλει εἰς ὥξος, ἐνέται μετὰ τε ζυμερένης σώματος, καὶ χηματίζει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας μίαν μεμβράναν, ἣτις κατ' ὀλίγους ὥλιγους κατακαθίζει, ὡς ἡ Τρύξ τρόπου τινας τε ὥξες, καὶ τώρα τὸ ὑγρὸν πρόκειται καθαρὸν καὶ διαυγής μὲ τὰς τημειωθείσας ἴδιοτητας.

Κάθε οἰνῶδες ποτὸν, ἡ κάθε χιμὸς σακχαροφλεγματώδης, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ αὐτὸ, εἶναι ἐπιτήδειος πρὸς τὴν Ὀξώδη Ζύμωσιν, καὶ μάλιστα ὅσῳ πνευματωδέσερος εἶναι, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα τε οὗνος δὲν ἔξατμιζεται, ὡς τινὲς κακῶς ἐνόμισαν, ἀλλὰ μεταβάλλει εἰς ὥξος· ὅτεν εἰς τοιαύτην περί-

(α) Ἀρχομένη πίθη, καὶ λήγοντος κορέσταθαι, δειπλὴ δ' ἐν πυζικένι φειδὼ· τέτοιο εἶναι γυναῖκον τοῖς ἐν δοιέροις μίσαις τὴν Βάχχη, ὅτεν πρὸς τὸ τέλος ἀποσταγγίζεται τὰς κρατῆρας, διὰ νῦν μὴ ξινόσῃ ὁ οὗνος, ἐκ ἀπροσδιονύσως ὑπογραυδίζοντες.

ςασιν ἔπεταινὰ προηγηθῆ ἡ Οἰνώδης Ζύμωσις, εἶναι ὅμως ἐνιστεῖται τὴν βραχυτάτης ἀπαρατήρητος, ω̄ τόσῳ μᾶλλον, ὅσφε εἶναι ὁλίγη ἐν τῇ ζυμφένῃ ὑλῇ ἡ πιστότης τῆς σάκχαρος, ἢτις εἶναι ἐν ἀντιπεπονθότι λόγῳ μὲ τὴν ταχεῖαν πάροδον εἰς τοιαύτην περίσσασιν τῆς Οἰνώδης Ζυμώσεως, δὲν ἔπεται ὅμως ἐκ τέττας, ὅτι ἀναγκαῖος προηγεῖται ἡ Οἰνώδης Ζύμωσις τῆς Οἰξώδης, ἐπειδὴ εἶναι ω̄ ἄλλαι ὀστίαι ἐπιδεικνικαὶ τῆς Οἰξώδης Ζυμώσεως, χωρὶς νὰ περιέχωστι τὴν ἐλαχίστην πιστότητα σάκχαρος. οἷον τὸ ἄμυλον, (ὁ νετεσεῖς), ἡ κόλλα, τὰ ὀστιώδη φυτικὰ ἄλατα, ω̄ τὸ φλέγμα, τὸ ὄποτον εἶναι ἐγένει ἀπαραίτητον εἰς τὴν Οἰξώδη Ζύμωσιν. (α)

Α' πὸ ὅσα ἔως ὥδε ὁ λόγος προϊὼν ἔδειξεν εἶναι δῆλον, ὅτι διὰ νὰ καμητὶς καλὸν "Οἶξος, πρέπει νὰ μεταχειριθῇ πρὸς τὴν Ζύμωσιν πνευματώδη οἶνον, καθὼς διὰ καλὸν οἶνον εἶναι χρεία ἡδέος γλεψίκες. ἐπειδὴ ὅμως τὸ "Οἶξος ἔχει κατωτέραν τιμὴν ἀπὸ τὸν οἶνον, οἱ Ὀξιπώλαι μεταχειρίζονται διὰ τὸν ἔξεινοτα οἶνον, ἔχοσιν ὅμως τρόπον μυσικὸς ἕνασος· ὁ μέγας Βοερῷάβιος εἰς τὰ σοιχεῖα τῆς Χυμικῆς τε συμβολεύει νὰ θέ-

(α) Ἐκ τέττα μοὶ φαίνεται ὅτι ἡμπορεῖ νὰ λυθῇ ἡ ἀπορία, διατὶ μόνον πνεῦμα οἶνος δὲν μεταβάθμευε εἰς ὅξος, εὐ ω̄ δὲ πνευματωδέσσερος οἶνος δίδωσι τὸ δρεμύτατον ὅξος; ἐπειδὴ δηλ. τὸ πνεῦμα τῆς οἴνου δὲν περιέχει παντελῶς φλεγματώδη μόρια, ω̄ χωρὶς τῆς φλέγματος εἶναι ζύμωσις ὁξώδης ἀδύνατος.

τωμεν δύω κάδδος πλησίου ἀλλήλων· ἐνα πόδα
ὑπὲρ τὸν πυθμένα νὰ θέσωμεν φῦλα πράσινα
ἀμπέλι, χ' σαφυλίδας, (τζαμπία,) χ' ὅτῳ νὰ
χύσωμεν τὸν οἶνον μὲ τὴν τρύγατας ἔνδον, εἰς τρό-
πον ὅμως ὅπερ ἐνας κάδδος νὰ γεμίσῃ, χ' ὁ ἄλ-
λος νὰ είναι μόνον ἐξ ἡμισείας· μετὰ δευτέραν ἡ
τρίτην ἡμέραν ἡ ζύμωσις ἀρχίζει εἰς τὸν ἡμίκενον
κάδδον· διὰ τὸ τέταρτον ἀπαιτώμενον περισσακὸν
τῆς Ζυμώσεως, μετὰ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας ζυμώσε-
ως, νὰ γεμίσωμεν τὸν ζυμώμενον κάδδον ἀπὸ τῷ πλή-
ρες, ὃς τις ἀμέσως ἀρχεται νὰ ζυμεται, ἐν φ' ὅπλη-
ρωσεὶς πάνει· μετὰ ἄλλας εἰκοσιτέσσαρας ὥρας,
κενῶντες πάλιν τὸν ἐν πληρῷμεν τὸν ἄλλον, χ' ὅ-
το κάθε εἰκοσήν τετάρτην ὥραν, ἡ κάθε δωδεκά-
την ἐν ὥρᾳ θέρας νὰ ἀλλάξωμεν, ἕως νὰ παύσῃ ἡ
ζύμωσις, τὸ ὅποιον γίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν
15 ἡμέραν· ἡ δὲ τελείωσις τῆς ζυμώσεως δείκνυται
ἐκ τῆς ἡρεμίας τῆς ὑγρότητος ἐν τῷ ἡμικένῳ κάδ-
δῳ· είναι χ' ἄλλαι μέτρησι, ἡ τῷ σοφῇ ὅμως ἀνδρὸς
είναι ίκανή, χ' εὔκολος, ὁ μεταχγγισμὸς γίνεται διὰ
νὰ ἐμποδίσῃ μόνον τὴν σφροδρότητα τῆς Ζυμώσεως.
(α).

(α) "Τλαι μὴ τοσῦτον ἐπειτίδειαι πρὸς ὀξεῖδην ζύμωσιν
βοηθεύται διὰ τῆς προσήκης ἐτέρων θσιῶν, ἡ ὀξεῖ-
ων, ἡ ταχύτερον ζυμημένων, οἷον ζύμης, τρυγὸς,
οἶνος ὀξεῖς, σαφυλίδων, αἵτινες δὲν πρέπει ὄμως; νὰ
είναι ξηραὶ, μήπως πίνεσαι τὸ ὄδωρος μποδίσωσι τὴν
ζύμωσιν, κτλ.

Τὸ Ὁξεῖς ὅμως εἰς τοιαύτην κατάσασιν εἶναι με-
μιγμένον μὲ τολὺ ὄδωρ, πρὸς χωρισμὸν τῆς ὁποίας οἱ
Χηρικοὶ κατὰ καιρὸς ἐφεῦρον διαφόρους τρόπους· ὁ
Στάλιος πρῶτος ἔξεινετο αὐτὸς εἰς τὸ Φύχος, μὲ
αὐτὸν τὸν τρόπον κρυσταλλίζεται τὸ ὄδωρ, καὶ τὸ Ὁξεῖς
μένει ὑγρὸν· ἡ μέθοδος ὅμως εἶναι ἀτελής, ἐπειδὴ
τὸ Ὁξεῖς καὶ τότε περιέχει σώματα ἐτερογενῆ, ἀ-
πὸ τὰ ὄποια μόνον ἀποσαχθόμενον ἀπαλάττεται· (α)
καὶ τότε τὸ Ὁξεῖς γίνεται ἄχρυν, διαυγέσ, μὲ μίαν
νόσιμον καὶ γεῦσιν καὶ ὄσμήν· ἀλλὰ μὲ ὅλα αὐτὰ δὲν
ἥμπιορετ νὰ ὄνομαθῇ ἔτι Ὁξεῖς Οὐκίδην, τέλειον δῆλον.
Οὐκὶν τὴν Ὁξεῖς, ἐπειδὴ μένει ἔτι ἐν αὐτῷ μερὶς ὄδα-
τος· διὸ καὶ οἱ νεώτεροι ὁρθῶς αὐτὸς ὄξωδες Ὁξεῖς κα-
τὰ τὴν συσημματικὴν διάλεκτον, ἀτελεῖς δηλαδή, ὄ-
νομάζεστιν. (β)

(α) "Οταν τὸ ὄξος ἀποσαχθῇ καθ' ἑαυτὸν, εὐγαίνει
πρῶτον ἐν ὀξεῖς αἰθερικὸν ὄδωρ, εἶτα τὸ ὄξος αὐτὸν,
τὸ ὄποιον ὅμως παρευθὺς λαμβάνει μίαν ἐμπυρευ-
ματικὴν ὄσμήν, εἰς τὴν ὄποικαν ἀκολυθεῖται μετ' ὀλε-
γον ἐν ἐμπυρευματικὸν ἔλασιον, καὶ ἀμμωνιακόν· διὰ
νὰ ἀπορύγη αὐτὸν τὴν ἀνδίαν ὁ τῆς ἐν Βιέννῃ Χη-
μικῆς διδάσκαλος κύριος *Jacquin*, μιγνύει πρὸ τῆς
ἀποσάξεως τὸ ὄξος μὲ κοπανισμένον ἀνθρακα, καὶ
ὅτῳ λαμβάνει λίτραν ἀντὶ λίγρας χωρὶς τὴν ἔλαχί-
σιν ἀηδῆ ὄσμήν· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πρὸς τέ-
τοις καὶ ἐν ἐμπυρευματικὸν ὄξος χάνει τὴν τοιαύτην
ὄσμήν.

(β) "Οτι τὸ ἐν τῷ Αέρι Ὁξυγόνον εἶναι τὸ μόνον ὄποι
κάμψει τὰ ὄξεα, ἐκ τῆς ὄξωδες Ζυμώσεως εἶναι ἀ-

Τὸ οἰκοδεσιν τὸ οἶκον εἶχει συγγενεῖαν μὲν πολλὰ σώματα· (α) ὅτεν ὅταν ἐνωθῆ μὲν τὸ φυτικὸν

υαμφίβολον· ὅταν λοιπὸν μία ἡσία ἐπιδεκτικὴ ὁξύτητος εἴναι μόνου ὀλίγου ἑνωμένη μετά τῇ ὁξυγόνῳ, τότε ἐκείνη ἡ ἡσία λέγεται μὲν οὖν, ἀτελὲς θμῶς, καὶ οἱ νεωτεροὶ ἐκφράζονται αὐτὸν διὰ τῆς καταλήξεως οὐσίας (*ousium*) οἵου οὖν οἰκοδεσιν· ὅταν δὲ εἴναι μία ἑνωμένην μὲν τόσου ὁξυγόνου, ὥσε νὰ μὴ δύναται μὰ δεχθῆ περισσότερου, ἡ ἡσία λέγεται ὁξὺ ἐντελεῖς, καὶ ἐκ φράζεται διὰ τῆς καταλήξεως ικονίου (*icum*) ὁξὺ οἰκοδεσιν· ὅταν δὲ ἐν τῷ οὐτελέσι εἴναι μία ἑνωμένην μὲν μίαν ὡσίαν τὸ γνούμενον καλεῖται ἄλας, καὶ ἐκφράζεται διὰ τῆς καταλήξεως ιας (*ias*) οἵου θεῖας νάτρου, ἡ ἐνωσίς τῷ οὐτελέσι ὁξεώς τῷ θείᾳ μὲν τῷ νάτρου. ὅταν δὲ ἐν ἀτελεῖς οὖν ἐνωθῆ μὲν μίαν ὡσίαν, τὸ ἐκ τόπου ἄλας ἐκφράζεται διὰ τῆς ιτης (*itis*) οἵου οἰκίτης νάτρου, ἡ ἐνωσίς τῷ ἀτελεῖς ὁξεός τῷ οἴκης μὲν τῷ νάτρου.

(α) Ἐπειδὴ τὸ οἶκος ἔγινε χεδὸν ἀναγκαῖον συστατικὸν εἰς τὸν καρυκεῖαν τῶν βραχιτῶν, πρὸς τὸν ἐγοικασίαν δὲ αὐτῶν μεταχειρίζονταί τινες ἀγγεῖα ἀπὸ Χαλκῆ, ὑμπορεῖ μὰ καταλάβῃ τις εὐκόλως πόσου ἐπικινδυνοῦ εἴναι τὰ μὴν εἴναι γνωμένα τὰ ἀγγεῖα· ὁ Χαλκὸς κατὰ δυσυχίαν ἔχει μεγάλην συγγενεῖαν μὲ κάθε οὖν, ὡς καὶ μὲν αὐτὸν τὸ ὕδωρ, διὰ τοῦτο καὶ οἱ παλαιοὶ Χηνικοὶ ὠνόμιασαν αὐτὸν ἀφροδίτην, ἐπειδὴ ἐνθάται εὐκολώτατα μὲ κάθε ἄλλο σῶμα, (*meretrix metallorum*.) καὶ τότε εἴναι ἐν τρομερὸν φαρμάκι ἐπάγον τὸν θάνατον βιαίως, ὅταν λαιβάνηται κατ' ὀλίγου· καλὸν ἦτον νὰ γίνωνται τὰ μα-

ἔμμονον Κάλι μέχρι κόρφων, χηματίζει ἐν ὑδέτερην ἄλας, ἐν μὲν τῇ ἀποθήκῃ λεπιδωτὴ γῆ τῇ Ταρτάρῳ παλέμενον, (terra foliata tartari) συσηματικῶς δὲ ὁξίτης Ποτάσσιος (acetis potassae.) ὅταν ὅμως ἔνωθῇ μὲν τὸ ὄρυκτὸν ἔμμονον Κάλι, τὸ νάτριον δῆλον. τότε τὸ ἐξ αὐτῆς ἄλας καλεῖται ἐν μὲν τῇ ἀποθήκῃ ξηρὰ λεπιδωτὴ γῆ τῇ Ταρτάρῳ (terra foliata tartari sicca.) συσηματικῶς δὲ Οἰξίτης νάτριος, (acetis sodae.) τὰ ὄποια ἀναλύονται ἀπὸ ὅλα τὰ ὄρυκτὰ Οἰξέα.

"Οταν λοιπὸν ἀποσάγητις ὀκτὼ μέρη Οἰξίτης Νάτριος μὲ τέσσαρα μέρη καλλιέργεια Οἰξέος τῇ Θείᾳ ἐπάνω εἰς μικρὸν πῦρ, τὸ Οἰξὺ τῇ Θείᾳ ἐνεταῖ μὲ τὸ νάτριον τῇ Οἰξίτῃ, καὶ χηματίζει τὸ ὑδέτερον ἄλας ὅποιον ὄνομάζεται ἐν μὲν τῇ ἀποθήκῃ θαυματὸν ἄλας τῇ Γλαυβέρᾳ, (sal mirabilis Gauberi.) συσηματικῶς δὲ Θείας νάτριος, (sulfas sodae.) τὸ ὄποιον

γειρικὰ ἀγγεῖα ἀπὸ Σίδηρου, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Μάγειροι ἐναντίενται εἰς τὴν χρῆσιν τῆς σιδήρου, ἐπειδὴ χρειάζεται πολὺν κόπον διὰ νὰ μὴ σκωριάσῃ, πρέπει τὸλάχιστον νὰ μεταχειρίζενται οἱ ἀνθρώποι γῆινα ἀγγεῖα, ή καν νὰ γανώνωσιν ἐπιμελῶς τὰ χάλκινα· οἱ Κασσίτεροι μὲ τὸν ὄποιον γίνεται ή γάνωσις δὲν ἔχει συγγένειαν μὲ τὰ ὁξέα, καὶ ἂν διωσις ἀναλύσκη, τὸ ὄποιον πάγχει ὅταν τεθῇ παχέεις ἐπὶ τὴν χαλκή, εἶναι αὐλαβής, μὲ δὲ τὸν τύπον ἐνίοτε παρετύρησαν ἐν αὐτῷ Αρσενικόν· καὶ ὁ σίδηρος γανέμενος δὲν σκωριάζει τέσσον εὔκόλως.

μένει ὀπίσω, ἐξέρχεται δὲ δρυμύτατον Οἶξν, τὸ ὄποτον καλεῖται Οὐεσενδόρφικὸν "Οξός, ἀπὸ τῆς εὐρόντος, ἢ ἀρχέτυπον "Οξός, (acetum radicale.) κατὰ δὲ τὸς γεωτέρες Φυσικὸν Οἶξν, (acidum acetificum.) ἐπειδὴ νομίζεται τὸ ἐντελὲς Οἶξν τὸ "Οξός· αὐτὸ τὸ ὄξυκὸν Οἶξν εἶναι διαυγέσατον καυσικώτατον, πτητικὸν, δηλαδὴ κρατέμενον ἐπὶ τῆς χειρὸς ἐξατμίζεται ὅλον· ὅταν θερμανθῇ οἱ ἀτμοί τὸ ἀνάπτωσιν καίσοι μὲ φλόγα κυανήν· περὶ τὸν + 2 βαθὺν τὸ κατὰ Ρεωμάρα Θερμομέτρῳ κρυσταλλεῖται· ὁδηγόμενον διὰ ἑνὸς πεπυρακτωμένων Σωλῆνος διδάσκων· Τὸρογόνον καὶ Αὐθρακικὸν πνεῦμα.

Ἐπειδὴ τὰ συστατικὰ τὸ "Οξός εἶναι Τὸρογόνον καὶ Αὐθρακικὸν ὡς εἰδομεν, καὶ τὸ πυεῦμα δὲ τεῖς συνίσαται ἐκτῶν αὐτῶν, ὡς ἐν τῇ Οἰνώδει Ζυμώσει ἐμάθομεν, εἶναι πολλὰ πιθανὸν, ὅτι τὰ δύο συστατικὰ τὸ τωνέματος τὸ σίνη μιγνύμενα μὲ τὸ ἐν τῇ ἀτμοσφαιρίᾳ Οξυγόνον φέροσιν αὐτὴν τὴν μεταβολήν· ἐκ τέτοιος ἐξηγεῖται, διατὶ ὁ ἀτμοσφαιρικὸς Αὔρη εἶναι εἰς τὴν ὄξωδη Ζύμωσιν ἀπαρχίτητος, καὶ διατὶ ὁ πνευματωδέσερος οἶνος εἶναι πρὸς δρῦμὸν "Οξός ἐπιτηδειότερος.

Περὶ τῆς Σηπτικῆς Ζυμώσεως.

Η τελευταία περίοδος τῆς ἐκρυστίου μίξεως τῶν ὀργανικῶν Σωμάτων μετὰ θάνατον εἶναι ἡ Σηπτικὴ Ζύμωσις· τὰ πρὸς αὐτὴν ἀπαιτέμενα περισσατικὰ

εἶναι ά, ἕνας βαθμὸς ὑγρότυπος, β́, βαθμόστις θέρμης ὅχι κατώτερος + 7 κατὰ τὸ Ρεωμόρφων Θερμόμετρον· γ́, μία μίξις, καθαρὸν πυεῦμα σίνη δὲν σήπεται, ἀλλ' ὅτε κόμμι, ὅτε Ὁξος καθαρὸν δὲν ὑποκίπτει τὴν Σηπτικὴν Ζυμώσην ἀμιγῆς ὄν· δ́, ἐλεύθερα εἰσόδος Αέρος· εἰς περισάσεις ὅμως δὲν φαίνεται τόσον ἀναγκαῖα.

Άφ' 8 ἄπαξ ἡ ιερὰ Φλόξ τῆς ζωῆς σθεωδῆ εἰς τὸ ζωτικὸν σύνημα παντελῶς, εἰσέρχεται αὐτὴ ἡ Ζύμωσις, καὶ ἀποτελεῖ ὅλον τὸ ἔναντιον τῆς ζωῆς· ὅτως ἀφ' 8 τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἀπὸ μίαν ἐλαχίσην φλεγματώδη πομφόλυγα γένῃ τὸ πλέον ἐντελέσερον οικοδόμημα ἐν τοῖς ὅσιοις κατὰ βαθμὸς, διὰ τῶν αὐτῶν πάλιν βαθμῶν ἐπισρέφει τρόπον τινὰ εἰς τὸ ὄδεν· ἡ πρὸς αὐτὴν τὴν Ζύμωσιν διάθεσις κεῖται εἰς τὴν φύσιν τῆς ὕλης, ἐξ ἣς ἡ ζωτικὴ μηχανὴ σύγκειται, ἢτις μετὰ μίαν περιόδου μεταβολῶν, ὡς ἄχρις τοῦ πλέον τὴν ζωτικὴν οἰκονομίαν πρέπει νὰ ἀποβληθῇ, καὶ νὰ ἀναπληρωθῇ ἀπὸ ἄλλην γένου, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ τέλος τῶν Φυσικῶν ἐνεργειῶν, πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς μετὰ τῆς ζωῆς παύσι καὶ οἱ συγγενικοὶ νόμοι τὴν ζῆν ἀκατανοήτῳ λόγῳ κωλύοντες τὴν Σηπτικὴν Ζύμωσιν, τὸ σῶμα ἀφεθὲν εἰς μόνας τὰς χημικὰς συγγενείας ὑποστίπτει εἰς μεταβολὴν, εἰς τὴν ὅποιαν βεβαιώς δὲν συνεισφέρεται ὁλίγον αἱ ὄσιαι, ὅπερ ἔπρεπε νὰ ἀποβληθῶσι.

"Ἄσ οὐδέσωμεν λοιπὸν, ὅτι ἡ Φοβερωτάτη ἐκείνη καὶ ἀφευκτος ὥρᾳ ἐφθασε, τὸ λίγον τῆς ζωῆς

ἐκόπη, καὶ ὁ νεκρὸς εὑρίσκεται εἰς ἔνα βαθμὸν θέρημης περὶ τὸ βαθὺ κατὰ Ρεωμύρον, εἰς ὑγρὸν καὶ ἐλεύθερον περιέχον· τὸ σῦμα ἄρχεται νὰ μηραίνεται, ἡ Σύμωσις γίνεται πρῶτου εἰς τὴν κοιλάντητα τῆς κοιλίας, τῆς ὅποιας οἱ τοῖχοι πρασινίζεσθαι· ἐν ὑγρῷ δὲ ἀγόρευτος ἄρχεται νὰ ἐκρίνηται τὸ σώματος, τῷ ὅποιος ἡ ὄργανική συνάφεια ἐλαττέται, ἡ ἐπιδερμίς ἀφανίζεται, τὸ ζυμέμενον σῶμα οἶδει, οἱ μῆνες τῆς κοιλίας αὐξανόμενοι τῆς ζυμώσεως διαρρέγονται, καὶ τότε διαδίδοται Αἵματων, καὶ ἐν ἐλασικὸν δρμύτατον πνεῦμα, τὸ ὅποιον ἐνεργεῖ τρομερώτατα κατὰ τὴν ζωτικὴν σώματος, καὶ τῷ ὅποιος ἡ Ισβόλις φύσις δὲν εἶναι ἔτι εξηκριβωμένη· (α) ἡ ἐποχὴ αὐτὴ διαρ-

(α) Μερικοὶ Χημικοὶ νομίζουσι ὅτε αὐτὸν εἶναι ἐν μίγματι ἀπὸ Φωσφορίδες, Ανθρακικὸν, καὶ Τερογόνου πνεῦμα, καὶ μέρος Θείκ· ὁ Φηρκροὰς ὅμιλος, Χημικὸς περίδοξος, νομίζει ὅχι χωρὶς λόγου, ὅτι πρόπεινα εἶναι πρὸς τέτοις μεμιγμένου κανένα ἄλλο πνεῦμα, τὸ ὅποιον ἔχει τὴν θανατητόρον ἐνέργειαν, οἱ ταφεῖς τρέιλουτες αὐτὸν, βεβαιῶσι τὸν κίνδυνον, εἰς ὃν ἔκτιζενται ἐνίστε. καὶ ἂν ὅμεσως δὲν πέσωσιν εἰς ἀσφυξίαν, κυριεῖσθντος ἀπὸ καυαλαλγίαν, ναυάγησιν, καὶ λυποθυμίαν, τὰ ὅποια διαδέχεται ἀνορεξία, ἀδυναμία, καὶ τρομος τῶν μελῶν. (Annal. de Chymie tom. 5. pag. 175.) ἐκ τέτην εἶναι εὔκολου νὰ ιδῶμεν, ἀν θέλωμεν, πόσου ἐπιβλαβεῖς εἶναις ἡ ἐν ταῖς πόλεσσι, καὶ μάλιστα ἡ ἐν τοῖς ιεροῖς Ναοῖς ταφῇ τῶν θεκτῶν, πόσας ἀσθένειας ἐπιπίπτεστι τοῖς κατοικοῦσσι πλησίου τοικύτα κοιμητηρίᾳ,

κεγίκανδον καιρὸν, ἡ Συμβιμένη ὥλη ἀφ' ἐ μετὰ τὴν διάρρηξιν εἶχεν ἐκπέσει οἰδεῖ πάλιν καὶ διαδίδωσι πολὺ ἀνθρακικόν· ὁ ὄργανισμὸς τέλος πάντων διαφθείρεται μεταβαλόμενος εἰς μίαν ὑποπράσινον ζύμην διασώζεσται ἔτι μίαν ἀηδῆ σῆμην, ἣτις ξηραινομένη μένει ὡς ἔνας σωρὸς μιᾶς μελαίνης ὥλης, καὶ καλεῖται Χῆς. (Hume)

"Ἄν ὁ Αἴρει καὶ τὸ "Τδωρ εἶναι τὰ μόνα ἀναγκαῖα εἰς σῆψιν, ὡς εἰδομεν, ἔπειται ὅτι ἐν ἐλλείψει τέτων ἐμποδίζεται ἡ Ζύμωσις αὐτῇ· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνεργεῖσιν ὅλα τὰ ἀντισηπτικά, ὅχι ἀδήλως ποιότυπι· τοιαῦτα εἶναι ἡ Ξηρασία, τὸ Ψύχος, ἡ περιτύλιξις μὲν ἡγιάννην, βάλσαμον, κηρὸν, ἔλαιον κτ. τὸ κάπνισμα, ἀλάτισμα, ἡ ἐν τῷ πνεύματι τῷ οἷνῳ φύλαξις κτ. ὧν ἡ ἐνέργεια ἐκ τῆς θεωρίας εἶναι καταφανῆς· διὰ τέτοιο καὶ ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῆς Γῆς γίνεται ἡ Ζύμωσις ἀργότερα παρὰ εἰς τὸ ὥδωρ, τὸ περισσότερον εἰς τρία ἔτη, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν διαφράγματος αὐτῆς. εἰς ὑγρὰν Γῆν τὸ σῶμα ἐλκεῖ τὴν ὑγρασίαν ἀπὸ τὰ πέριξ, εἰς ξηρὰν καὶ ἀμμώδη, ὅπει καὶ

καὶ πόσοις ταφεῖς γίνονται θύματα τῆς τοιάτερης ιοβόλης φύσεως· ἐξ αὐτῶν τῶν μυχῶν τῆς καρδίας εὑχομαῖς οὐαὶ ἔπαινεν αὐτὴν ἡ ὀλεθρία καὶ ἀσεβίς συνίζεται ἀπὸ τὸ γένος! οἱ πρόγονοί μας ἔθαπτον τὰς νεκράς ἔξω τῆς πόλεως, διατί ὅχι καὶ ἡμεῖς; ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν· μήπως λοιπούν ύβριδαμεν, καὶ σμικρύνωμεν τὴν παντοδυναμίαν της, θάπτοντες ἐν τοῖς ιεροῖς, μᾶλλον δὲ ἀνθρωποκοτούλαν εἰσάγοντες;

U

ἢ Α' ἡρ δὲν ἔχει κάμπιαν πάροδον, ἢ Γῆ φοφᾶ ὅλην τὴν ὑγρότητα τῆς σώματος, τὸ ὅπτον μένει κατέξηρον, ὡς αἱ καλέμεναι Μάριαι, ὅσα ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἔπεινεσιν ἡ δεισιδαιμονία εἶχεν ἐκλέξει ποτὲ μὲν εἰς σέβας, ποτὲ δὲ εἰς μῆσος.

Τὸ Α' μμωνικὸν ὅπερ εὐγαίνει τῷ σηκομένῳ σώματος μὲ τὴν ὀσμὴν τῇ ψόφῃ, καὶ τὸ θανατιφόρον ἐλασικὸν ρευσὸν πρέπει γὰρ γομίζωνται τὰ γιγόμενα τῆς τρίτης αὐτῆς Συμώσεως· τὸ πρῶτον γίνεται ἐκ τῷ Α' ζωτικῷ τῷ Τρόπογόν τῷ σώματος ὅπερ ζυμεῖται· τὸ δὲ τριτοῦ Σηκτικὸν ρευσὸν, μέρος μὲν ἀπὸ τὸ ὄδωρο, τὸ ὅποιον ἀναλύεται, μέρος δὲ ἀπὸ τὸν Φωσφόρον, ὃσις ἐξέρχεται ἥγνωμένος μὲ Α' ζωτικὸν καὶ Τρόπογόν, μέρος δὲ πιθανῶς καὶ ἀπὸ ἐν δριμύτατον ἥμιν ἔτι ἄγνωσον πυεῦμα.

B'.

Πρὸς καιρὸν ἦδη Θωμᾶς ὁ Βρένιος, καὶ ὁ Βάκων εἶχον παρατηρήσει, ὅτι αἱ σάρκες ἡμπορεύσι γὰρ μετα-

(α) Χωρὶς νὰ ἰνυοἵσησθε τῶν φυδέντων, θαυμάζεστι τινὲς διατὰ εὐγαίνουσι τόσοις ἀφωρισμένοις, καὶ μάλιστα ἐνίστε εὐλαβέσασις ἀνθρώποι· ἔνας τῷ ὅστι ὅστιος ἀνθρώπος ἐτάφη εἰς τὸ ἀλμάδες ἐδαφος ἐν τῷ αὐλῆι μιᾶς ἐκκλησίας μετὰ τριετίαν ἀνωρυχθεὶς, ἕτοι τὸν ἀκιράτος, μετὰ τὴν συνήθη ἀκολούθιαν, καὶ συγχρητικὰς εὐχὰς ἐτάφη· πόσουν ἐθαύμασαν μετὰ ἀλλήλην τριετίαν νὰ τὸν εὑρωσιν εἰς τὴν αὐτὴν σάσιν! ἔνας τάφος ἀλλαχθῆ ἐκπιμεν εἰς διασημα ἐνὸς ἐτας, ἐκεῖνο ὅπερ δὲν ἐδυνήθησαν οἱ ἐξ ἐνιαυτοὶ ὄμη.

βληγθῶσιν εἰς πάχος, εἶχεν ὅμως ἀμεληθῆ αὐτῇ ἡ
δόξα ὡς φευδῆς, τὸ ὄποιον ἐπαθεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος Α'-
ριστέλης ἐν τῇ Φυσικῇ ἴσορίᾳ, μὴ πισευόμενος διὰ
πράγματα ὥπερ ὕσερον ἐβεβαιώθησαν· ὅταν ὅμως ἡ-
γούχη τὸ κοινητήριον τῶν Α' θώρων ἐν Παρισίοις (ci-
metière des Innocens) τῷ 1786 καὶ 87, εὑρέθη,
ὅτι ὅσοι νεκροὶ ἦσαν τεθαμμένοι κατὰ πλήθη εἰς ἐν
σπῆλαιον ἐπαλλήλως, (ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐθάπτον-
το 150 εἰς μίαν τρύπαν.) αὐτοὶ μακρὰν ἀπὸ τὸ νὰ
πιεύωσι τὴν κυρίαν αὐτὴν σῆψιν, μεταβάλλοσι,
πλὴν τῶν ὁσῶν, εἰς μίαν παχεῖαν ὕλην, ἢτις ἔχει ὅ-
λης τὰς χυμικὰς ιδιότητας τὴν σμήγματος, (σαπο-
νι·) καὶ συνισταὶ ἀπὸ ἐν ιδιαίτερον πάχος, τὸ ὄ-
ποιον ἀνόμασταν ὕλην Λιπόκηρου (matiere adipoci-
reuse.) καὶ τὸ πτητικὸν κάλι, τὸ Α' μμωνικόν· τὰ
σώματα ἵππος ἐν εἰδεὶ πνευμάτων χωρίζονται εἰς τὴν
κυρίαν σῆψιν φαίνονται, ὅτι δὲν ἡμπορεύσιν καὶ χωρισθῶ-
σιν ἐνταῦθα, τὸ Τδρογόνον ἐνθάται μέρος μὲν μὲ τὸ
Α' χωτικὸν, καὶ ὅτῳ γίνεται τὸ Α' μμωνικὸν, μέρος δὲ
μὲ τὸ Α' ὑδρακικὸν, καὶ ὅτῳ συνισταὶ τὸ ιδιαίτερον ἐ-
λαιον, ἡ Λιπόκηρος ὕλη, ἢτις μετὰ τὴν ἀμμωνικὴν
παράγει αὐτὸ τὸ λίπος, τὸ ὄποιον ἀναλύεται εἰς τὸ
ὑδωρ ὡς τὸ σμῆγμα. (annales de Chymie. τόμ.
8 σελ. 17.)

Οἱ κύριοι Σμιθ Γίββες (Smith Gibbes) ἐν Ο'-
ξωνίᾳ ἐδειξεῖ διὰ πείρας, ὅτι καὶ ὅταν τὰ νεκρὰ σώ-
ματα τεθῶσιν εἰς ὑδωρ φέουν, ἡ ἀνανεύμενον συνεχῶς,
συνισταὶ αὐτὴν μεταβολὴ, ὅλαι αἱ σάρκες μετα-

U 2

βάλλεσσιν εἰς τοιότον σμῆγμα· καὶ ὁ σοφὸς αὐτὸς. Αγ-
γλος, ὅσις ἔκαμε διάφορα πειράματα μὲν αὐτὸν, λέγει,
ὅτι ἡμπορεῖσι νὰ μεταχειριῶσιν αὐτὸν τὸ πάχος οἱ
ἄνθρωποι μὲν μεγάλον ὄφελος, ὅταν καθαριῶσῃ, εἰς
τεχνολογικὴν χρῆσιν, καὶ μάλιστα εἰς θυησιματα ἀχρη-
στα παντελῶς, μολύνοντα μόνον τὸ περιέχον, καὶ κατ'
ἔξοχὴν ἐν ᾧ καθαριῶσεν καίει μὲν μίαν λεπτὴν φλό-
γα, χωρὶς τὴν ἐλαχίσην ἀηδῆ ὄσμήν. (α)

Γ.

Εἰς τὰ Φυτὰ, ὅταν σήσωνται, παρατηρεῖμεν ὁ-
μοίως μίαν ἐσωτερικὴν κίνησιν καὶ θόλωσιν, ἀντὶ
ζυγμένη Φυτικὴν ὥστα εἶναι ὑγρὰ, ὁ βαθμὸς τῆς
θέρμης ἐν τοῖς ξηροῖς αὐξάνει ἐνίστε τόσον, ὥσε
ἡμπορεῖ νὰ ἐλευθερωῇ ἀφ' ἐστῶ τὸ Θερμαντικὸν,
καὶ νὰ γένη ἐμπρησμὸς· τὰ σκληρὰ ξύλα εἰς ἔνα
βαθμὸν σήψεως προσλαμβάνονται μίαν Φωσφορικὴν
ἰδιότητα· τὸ πλέον πέριεργον Φαινόμενον εἶναι,
ὅτι καὶ τὰ εὐωδέσατα καὶ ἀρωματικώτατα Φυτὰ ἀποκ-
τῶσι μίαν ἀηδῆ ὄσμήν, ἢτις, ἀν τὰ Φυτὰ δὲν περι-
έχουσι Φωσφορικὰ καὶ ἀξωτικὰ μόρια, δὲν ἡμπορεῖ νὰ
παραβληῇ μὲ τὴν ἐκ τῆς ζωτικῆς σήψεως δυσωδί-
αν· τὸ πνεῦμα ὅπερ εὐγαίνει κατ' ἀρχὰς εἶναι φλο-
γιστὸν, καὶ σύγκειται ἀπὸ Τδερογόνον καὶ Αὐθρακικὸν,

(α) Grens neues Journal der Physik 1. B. S.
126. 3. B. S. 436.

ώς ὁ ἑλώδης Αἴροικανῶς τὸ δεικνύει· (α) μετὰ τὸ τέλος τῆς Ζυμώσεως μένει ὄμοιώς ὀπίσω ὁ Χῆς (Humus.)

Οὐ Χῆς γάρ τος εἶναι ὅπερ καλύπτει ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Πλανήτης, ὅπερ κατοικεῖται, ἀλλαχθὲ μίαν σπιθαμὴν, καὶ ἀλλαχθὲ μίαν ὀργυιὰν παχύς· δὲν εἶναι καρμαία ἀπλῆ Γῆ, ὡς τινὲς κακῶς ἐνόμισαν, ἀλλὰ τὸ δρογόνον περιέχον Αἰνθρακικὸν καὶ ἥνωμένον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον μὲ διάφορα ἐτερογενῆ γαιώδη καὶ ἀλατώδη μόρια, κατὰ τὴν διαφορὰν τῆς μιξεως τῶν ψιῶν, ὅπερ ἐσάπιησαν· αὐτὸ τὸ Αἰνθρακικὸν καὶ τὸ δρογόνον ποιεῖ αὐτὸν τροφέα τῶν Φυτῶν, καὶ εἶναι γίνωσκον, ὅτι ὅπερ ὁ μέλκας γάρ τος Χῆς δὲν εὑρίσκεται, δὲν αὐξάνει τα Φυτά, (β) ἀρά μήτε ζῶα ἔζησαν.

Οὕτως ἀδιακόπως τὰ δοιχεῖα τῶν Σωμάτων, ἐνύγται καὶ χωρίζονται μὲν ἕνα αἰδίον ρέον· ἐπειδὴ τῇ ἀληθείᾳ ἀμαρτάνομεν κατὰ τῆς πανσόφης μητρὸς Φύσεως, ἀντὶ ικοδέσωμεν, ὅτι τὰ σώματα ὑπόκεινται φθορᾷ παντελεῖ· μόνος ὁ ἀκατανόητος σύνδεσ-

(α) Alessand. Volta lettere al P. G. Campi sull'aria inflamab. nativa della palludi. Como. 1776.

(β) Ἡ καρποφόρος δύναμις τῆς κόπτρας διὰ τῆς ἀγρής βεβαίως δὲν ἔχει ἄλλην ἀρχὴν, εἰμὶ τὴν σῆψιν διὰ τῆς σήψεως μεταβάλλει αὐτὴν εἰς χέν, καὶ ὅτος ἀναπληροῖ τὰ μόρια ὅπερ τὰ φυτά λαμβάνουσιν πρὸς τροφήν ταν.

μος, ὅσις συνέδεεν ἔως τότε τὰ διάφορα σοιχεῖα πρὸς χημικτισμὸν τῷ ὀργανισμῷ, τῆς μιᾶς εἰδοῦλης χήματος τῶν σωμάτων, λύεται, τὰ σοιχεῖα χωρίζονται, ἐνθέται ὅμως μὲ ἄλλην ἀναλογίαν, διὰ γὰρ παράξωσιν ἐν νέον σῶμα πάλιν.

Περὶ Τάγγης.

"Ολα τὰ παχέα ἔλαια, εἴτε φυτικὰ εἴτε καὶ ζωτικὰ, τὰ ὅποια φύσει δὲν διαφέρεσσιν ἀλλήλων, ἔταν φυλαχθῶσι πολὺν καιρὸν μεταβάλλονται, τὸ Οἶξὺ ὅπερ αὐτὰ περιέχονται ἀπὸ τῆς Χημικῆς Στεατικὸν Οἶξὺ καλύμενον (*acidum sebacicum*) πλεονάζει, ἐπειδὴ τραβᾷ ἀπὸ τὴν ἀτμοσφαίραν τὸ ὁξυγόνον, καὶ ἔτοι τὰ ἔλαια ἀποκτῶσι μίαν δριμεῖται γενσιν καὶ δηκτικὴν ὀσμὴν, καὶ καλεῖνται τότε ταγγά· αὐτὴ ἡ ἀδενῆς ιδιότης εἶναι ἐν λόγῳ ἀντιπεπονθότι μὲ τὸν ἐν φύσει κρυσταλλισμόν των, τετέσιν ὅσφι παγώνοσι ταχύτερον ἐν χειμῶνι, τόσῳ ἀργότερον ταγγίζοσι, διὸ καὶ τὸ ἔλαιον *Cacao* καὶ τὸ ζωτικὸν ἔλαιον, τὸ βρέτυρον, τὰ ὅποια εἰς τὸν συγήθη βαθμὸν τῆς ἀτμοσφαίρας εἶναι πεπηγότα ταγγίζοσιν ἀργότερον, ἐν φέτῳ τὸ ἔλαιον τῶν ἀμυγδάλων ταγγίζει τάχισα· αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς Ζυμώσεως ἡμπορεῖται ἀναχθῆ ἵπο τὴν Οἶξώδη Ζυμωσιν.

Περὶ Εὐρῶν.

Οἱ Εὐρῶν (τὰ μέχλιασμα) εἶναι ἐν εἶδος Σηπτικῆς Συμώσεως, εἰς ἣν ὑπόκεινται ὅσα Φλεγματώδη μόρια τῶν Φυτῶν· τὸ Φλέγμα μεταβάλλει τρόπων τινα εἰς μίαν μεμβράναν δυσανάλυτον ἐν ὕδατι.

Περὶ τῆς Ἀρτ. 8.

Οἱ Αὐγρωποὶ κατὰ τὸν ἀπαράθιτον νόμον τῆς Αἰγαίου θεοῦ πληγῶνεθε, Φέρεται Φυσικὰ, ὡς καὶ ὄλα τὰ Ζῶα, εἰς ὅτι ἡμπορεῖ νὰ τὸν Θρέψῃ· ἀνὴρ οὐ φυσικωτέρα αὐτῇ τροφὴ εἶναι εἰς τῶν Φυτῶν μόνων, οὐ ἐκ τῶν ζώων, εἶναι μικταία ἐρώτησις· ὁ Μικρόκοσμος τρέφεται ἀπὸ ὄλα τὰ ὄργανικά ἐπίσης, Φυτὰ καὶ Ζῶα, προσλαμβάνει δὲ ἀπὸ τὸ ὄρυκτὸν τὸ ἄλας καὶ τὸ ὄδωρ, ἐν γένει ὅμως τὰ ἀλευρώδα μόρια ἐξ ἀτμομενήτων χρόνων καὶ πανταχοῦ εἶναι οὐ πρωτίην βάσις τῆς τροφῆς τοῦ· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν ἡμπορεῖ σε νὰ τὰ ἀπολαύσῃ εἰς τὴν κατάσασιν ὅπῃ ἡ φύσις τὰ πρωτφέρει, οὐγωνίδη βαθμηδὸν νὰ ἐφεύρῃ τρόπος νὰ χωρίσῃ τὰ ἀλευρώδη μόρια, καὶ νὰ ἐτοιμάσῃ ἐξ αὐτῶν τὴν ὑγιεινοτάτην καὶ νοσημωτάτην τροφὴν, τὸν Αἴρτον.

Τίποτε ἄλλο δὲν Φαινεται, κατὰ πρώτην προσβολὴν, εὔκολωτερον, παρὰ νὰ ἀλέσηται τὸν σῖτον, καὶ χωρίζων τὰ ἀλευρώδη μόρια νὰ τὰ μίξῃ

μὲ ὕδωρ, καὶ νὰ εἴθησῃ τὸ Φύραμα· ὅτῳ φαινεται
εἰς ἔνα ὅπερ εὐρίσκει ἐτοίμας τὰς ὡραιοτέρας ἐφευ-
ρέσεις τὴν κόσμον, χωρὶς νὰ σοχαθῇ τὸν κόπον ὅπερ
ἐχρειάζει εἰς τὴν τάτων τελειοποίησιν· ἡ βάλα-
νης ἐχρησίμευσε τὴν ἀνθρωπότητι πρὸς τροφὴν ἐν
τῇ γηπιάτητί της, καὶ μετὰ καιρὸν ὁ σῖτος βρασ-
μένος, καὶ ἐχρειάζει καιρὸς ίκανὸς, καὶ ζητήσεις ἀκρι-
βεῖς, ἡ ἐν κατὰ τύχην συμβάν, διὰ νὰ μάθωσιν
οἱ ἀνθρώποι, ὅτι τὸ ἄλευρον, ὃσαν Φυράθη μετ' ὕ-
δατος, εἶναι ἐπιδεκτικὸν μᾶλις ζυμώσεως, ἵτις ἐ-
ξαλείφει τὴν Φυσικήν τῷ γλιτχρότητα, τὸ κάμνει
καθέφων, καὶ διδωσιν αὐτῷ μίαν ὥδειαν γεῦσιν, καὶ ἴδιό-
τητα εὐχάριστου· καὶ ἐπρεπε βεβαίως νὰ προσμέ-
νητις βούλειαν ἐκ τῆς Χαμικῆς, ἀλλ' οἱ θιασῶται
αὐτῆς τῆς Θεᾶς κατεγίνοντο εἰς ἄλλα ίψυχλότερα
ἀπὸ αὐτό· ἐπρεπε γὰρ κάμωσι χρυσόν! καὶ τις σύγ-
κρισις χρυσῆς καὶ ἄρτως εἰς τὰ ἀδύνατα κρανία;

Τὸ Ἀλευρον (α) σημαίνει μάλιστα ξηράν, εὔτριπ-
τον ὀστίαν ἐν τοῖς Φυτοῖς κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς σπό-
ρες τῶν διαφόρων σίτων, οἷον πυρῆ, κριθῆς, ὀρύ-
ζης, κτ. περιεχομένην· αὐτὸν συνίσσεται ἀπὸ τρεις
διαφόρες ὀστίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ὁ πυρὸς
ὅμως περιέχει αὐτὰ μὲ τὴν περισσοτέραν ἀναλογί-
αν· ὁ Ἰταλὸς Βεκκάρις μᾶλις ἐδίδαξε πρῶτος τὸν τρό-

(α) Ἀλευρον λέγεται τὸ ἐκ πυρᾶν, ἄλφιτα δὲ τὸ ἐκ
κριθῆς, πλάτ. πολιτ. β'.

πων τῆς ἀναλύσεως· μία ξύμη δεῖχεσσα εἰς ἐν ὑφασμα, μαλάσσεται ἐν τῷ ὕδατι, ἔως ὅτε μὴ βάπτεται πλέον τὸ ὕδωρ λευκὸν, τότε εἰς μὲν τὸ ὑφασμα μένει μία ἱξώδης ἥλιη, ἣτις καλεῖται Ἰξὸς ἀλεύρων (gluten farinae, ἡ materia vegeto-animalis) εἰς τὸν πυθμένα τῇ ἀγγείῳ, ἐν ὧ ἐμαλάχθη μία λευκοτάτη 8σία, τὸ Ἀμυλον, (amylum) καὶ διὰ τῆς ἐποὶ τῇ πυρὸς ἐξατμίσεως τῇ λοιπῇ ὕδατος μένει μία ὑπομέλαινα 8σία, μὲ σύσασιν συρρεπία, ἡ σάκχαρώδης 8σία τῇ ἀλεύρῳ καλευμένη (materia saccharina.)

Οὐ Ιξὸς τῇ ἀλεύρῳ ἔχει χρῶμα λευκόφαιον, ξηραίνεται εἰς τὸν Αἴρα ως μία κερατοειδῆς 8σία, εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ πνεῦμα τῇ οἷν δὲν ἀναλύεται, εἰμὶ εἰς τὸ Ὁξεῖ, ὅταν βραβεῖ μὲ ὕδωρ πήγυνται ως τὸ λευκωμα, (τὸ ἀσπράδι τῇ αὐγῇ) εἰς ὑγρὸν τόπον φυλαττόμενον ὑποκίπτει τὴν Σηπτικὴν Ζυμώσει εύκόλως· τὸ Ἀμυλον δὲν ἀναλύεται εἰς ψυχρὸν ὕδωρ, μὲ τὸ θερμὸν χυματίζει μίαν ἡμιδιαφανῆς 8σίαν, τὴν ὃποιαν μεταχειρίζονται οἱ ἄνθρωποι ως κόλλαν, ἣτις ξηραίνεται εἰς τὸν Αἴρα εἶναι εὐανάλυτος ἐν ὕδατι· αἱ χυμικαὶ ιδιότητες τῇ ἀμύλῳ συμφωνοῦσι μὲ τὰς τῶν φλεγματωδῶν 8σιῶν· εἰς ὑγρὸν τόπον φυλαττόμενον, εἶναι ἐπιδεικνὺν τῆς Οξώδης Ζυμώσεως· ἡ ἀλιγη ὑπομέλαινα 8σία ἔχει ὅλας τὰς ιδιότητας τῇ σάκχαρος, διὸ καὶ πάχει ως ἐκεῖνο τὴν Οἰνώδη Ζύμωσιν.

Τὰ τρία ταῦτα συσατικὰ τῇ Α' λεύρᾳ ἔκαστον μὲ

μίαν ιδιαιτέραν ζύμωσιν ἐπιδέχονται ὅμως ἐν τῷ Φύρε-
θαι μίαν ἐπίμικτον Ζύμωσιν, ἀφ' ἣς ἡ κατασκευὴ
τοῦ Ἀρτοῦ, τῇ ὁποίᾳ ἡ καλὴ ποιότης ἥρτηται Βεβαι-
ώσις ἀπὸ τὴν ἀναλογίαν τῶν τριῶν τέττων συσκτικῶν
ἐν τῷ ἀλεύρῳ· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ζύμωσις δὲν ἔμπορετ
νὰ γένῃ ὁμοιομερής ἀφεθεῖσα καθ' ἑαυτὴν, οἱ ἄν-
θρωποι ἀφήνουσι πρῶτον ὀλίγον Φύραμα ἀλεύρῳ νὰ
ξυμωθῇ εἰς Θερμὸν τόπον, τὸ Φύραμα οἰδεῖ, ἀραιῶ-
ται, καὶ ἔχει μίαν γεῦσιν καὶ ὅξινην, καὶ ἄνο-
σον, καὶ καλεῖται Προξύμιον· τότε φύρεται ἐπειτα μὲ
ὅλην τὴν ξυμμένην ποσότητα, καὶ αὐξάνει τὴν ζύ-
μωσιν ὁμοιομερῶς, τὸ πνεῦμα τὸ ἐποῖον ζυτεῖ ἔξοδον
αἴρει καὶ ἀραιοῖ αὐτὴν, ἡ κάρμινος ἐν ᾧ τίθεται τότε
ὁ Ἀρτος, ἀραιῶσα τὸ ἐν τῇ ζύμῃ πνεῦμα αἴρει τὸν
Ἀρτον περισσότερον, καὶ ἐκ τέττας ἀποκτᾷ ὁ ζυμίτης
Ἀρτος τὴν σποργαδὴν μορφήν. (α)

Οἱ ἄνθρωποι μεταχειρίζονται Ἀρτος διαφόρως,
ἐκ βράχης, κριθῆς κτ. πολτὸν ἐκ σίτων καρακίν,
(καλαμπόκι,) κέγχος κτ. ἀξύμες, ἀλλ' ὅλοι αὐτοὶ¹
εἶναι ὁμοφώνως δύστεπτοι, ὅχι τόσον ἡδεῖς ως ὁ ἐκ
πυρῆς, καὶ ὅμως διὰ τὴν ὀλιγωτέραν τιμὴν εἶναι εἰ-

(α) Ἡ δὲ τῷ καιρῷ τῆς ζυμώσεως τῶν οἰνωδῶν ποτῶν
ζυμιατιζομένη εἶπε τῆς ἐπιτραυθίας Ἰλὺς εἶναι τὸ
πλέον νόσιμον προξύμιον, μὲν αὐτὴν γίνουσαν οἱ ἡ-
δύτεροι ἄρτοι ἐν τῇ Εὐρώπῃ· ὁ ἄρτος λαμβάνει μί-
αν ἡδεῖαν γεῦσιν, εὐνῷ μετ' ἀλευρώδες προξύ-
μιος, καὶ κάλιτσα ἀν αὐτὸν ἥτου περισσότερον, γένε-
ται ὁξίνης καὶ ἄνοσος.

χρήσει· ὁ Χιμικὸς Παρμαντιέρος, (Parmentier) τῆς ὀποίας ἡ Ἀρτοποιία (l'art de faire le pain) εἶναι ἀξιόλογος καὶ ἀξιοσύνατος, ἔκχριν "Ἀρτοῦ ἀπὸ μῆλα τῆς Γῆς πολλὰ ἐκλεκτὸν καὶ θρεπτικόν· μακάριος ὁ ἀνθρωπος, ὅσις ἥτελεν ἐφεύρη πῶς νὰ ἀναπληρώθῃ ὁ ἐκ πυρῆ" Αρτος ἀπὸ ἄλλας φυτικὰς 8σίας, καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ ἐνδείκεις καὶ λιμῆ, μὲ δλιγωτέραν· τιμὴν, διὰ τὴν πάχεσαν ἀνθρωπότητα, οἷον ἐνδεξον σάδιον πρόκειται! ὅλοι οἱ αἰῶνες θέλεστι προσφέρει βεβχίως εἰς τὸν τοιότον εὐγνωμόνως τῆς ἀναγκασίας τὸν σέφανον.

T E' A O Σ.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ*

*Εύρετηριάζεται μόνο τό κείμενο του Μανουήλ Σαρῆ Τενεδίου,
«Περὶ Ζυμώσεως», [Βιέννη 1799]

- ἀγαλμα, τό 654
ἀγγεῖα (σκεύη), τά 656, 658, 668, γανωμένα 668, γήϊνα 669, μαγειρικά 669· ἀγγείου πυθμήν 681
- Ἄγγλος, ὁ 676
- ἀγρός, ὁ 676
- ἀδυναμία, ἡ 672
- ἀζυμος ἄρτος, ὁ 682
- ἀζωτικόν, τό 657, 658, 674, 675
- ἀηδία, ἡ 667
- ἀήρ, ὁ 656, 657, 661, 663, 664, 667, 671, 673, 674, 681, ἀτμοσφαιρικός 670, ἐλώδης 677
- ἀθανασία, ἡ 683
- αιθήρ βιτριολικός, ὁ 662· βλ. καὶ βιτριολική νάφθα
- Ἀθώων Κοιμητήριον 675· βλ. καὶ cimetière des Innocens
- αἷμα, τό 657
- Αἵμος, ὁ 655
- αἰών, ὁ 683
- ἀκέρδεια, ἡ 654
- ἀκολουθία, ἡ (θρησκ.) 674
- ἀλαμπύκον φαρμακευτικόν 660· βλ. καὶ σικυία, cucurbita
- ἄλας, τό 659, 660, 668, 669, 679, θαυμαστόν του Γλαουβέρου 669· βλ. καὶ sal mirabilis Gauberi, οὐδέτερον 669, φυτικόν 665
- ἀλάτισμα, τό 673
- ἀλευρον, τό 680· ἀλεύρου ἵξός 681, προζύμιον 682, σακχαρώδης ούσια 681, συστατικά 681, 682,
- ἀλευρώδη μόρια, τά 679
- ἀλήθεια, ἡ 654
- ἀλφιτον, τό (ἀλευρον ἐκ κριθῆς) 680

ἀμμωνιακόν, τό 667, 672, 674, 675
ἀμπελος, ἡ 666
ἀμύγδαλον, τό 678
ἀμυλον, τό 665· βλ. και amyrum, νεσεστές· ἀμύλου χημικαί ιδιότητες 681
ἀνάγκη, ἡ 658
ἀναγνώστης, ὁ 655
ἀναλογία, ἡ 655, 662, 663, 665, 678, 680, 682
ἀνάλυσις χημική, ἡ 662, 681
ἀνήρ, ὁ 655, 666
ἀνδριατοποιός, ὁ 654
ἀνθρακικόν, τό 662, 670, 673, 675, 676
ἀνθραξ, ὁ κοπανισμένος 667, καθαρός 657
ἀνθρωποκτονία, ἡ 673
ἀνθρωπος, ὁ 654, 655, 658, 669, 674, 676, 679, 680-683, ὄσιος 674· ἀνθρώπων σύναξις 658
ἀνθρωπότης, ἡ 680, 683
ἀνορεξία, ἡ 672
ἀντισηπτικά, τά 673
ἀξίωσις, ἡ 655
ἀπιον, τό 659
ἀπίτης οἶνος, ὁ 659
ἀπόδειξις, ἡ 655, 661
ἀποθήκη, ἡ (φαρμ.) 669
ἀπορία, ἡ 665
ἀπόσταξις, ἡ 660, 667
ἀρετή, ἡ 654
Ἄριστοτέλης, ὁ 675
ἀρσενικόν, τό (χημ.) 669
ἀρτοποιΐα, ἡ 683· βλ. και l' art de faire le pain
ἀρτος, ὁ 679, 683, ζυμίτης 682, ὁ ἐκ πυροῦ 683· ἄρτου γεῦσις 682, κατασκευή 682, σπογγώδης μορφή 682
ἀσθένεια, ἡ 672

ἀπράδι τοῦ αὐγοῦ, τό 681· βλ. καὶ λεύκωμα
ἀσφυξία, ἡ 657, 672
ἀτμοί ὁξυκοῦ ὁξέος 670
ἀτμόσφαιρα, ἡ 665, 657, 678· ἀτμοσφαίρας ὁξυγόνον 664
αὐλή, ἡ 674
ἀφροδίτη, ἡ (ὅρυκτό) 668· βλ. καὶ χαλκός

βαθμός, ὁ 656, 671, 676, 678, κατά Ρεωμύρου 672

Βάκων, ὁ 674

Βάκχος, ὁ 664

βάλανος, ἡ (καρπός) 680

βάλσαμον, τό 673

βαρύτης εἰδική, ἡ 657, 661

βία, ἡ 658

Βεκκάρις ὁ Ἰταλός 680

βιβλίον, τό 655

Βιέννη, ἡ 667

βιτριολικός αἱθήρ, νάφθα 662

Βοερράβιος ὁ μέγας 665· βλ. καὶ Boerhaave

βοήθεια, ἡ 680

βότρυς, ὁ 656

βούτυρον, τό 678· βλ. καὶ ἔλαιον ζωτικόν

Βρούνων Θωμᾶς, ὁ 674

βρωμάτων καρυκεία 668

βρώμη, ἡ 682

Γαζῆς Ἀνθιμος, ὁ 654

γάλα ἵππειον, τό 659

γάνωσις, ἡ 669

γένεσις, ἡ 661

Γένος, τό 654, 673

γεῦσις, ἡ 658, 659, 661, 662, 664, 667, 678, ἡδεία 680, 682, ὁξίνη 663,
682

- γεώμηλα· βλ. γῆς μῆλα
 γῆ, ἡ 674, 676, 677· γῆς μῆλα 683, σπλάχνα 673
 Γίββες Σμίθ, ὁ 675· βλ. καὶ Gibbes Smith
 γλεῦκος, τό 656, 665
 γλισχρότης, ἡ 680
 γυνή, ἡ 659
- δαμάσκηνα, τά 659
 δεισιδαιμονία, ἡ 674
 διάθεσις 671
 διάλεκτος συστηματική, ἡ 667
 διαμονή, ἡ 656
 διάρρηξις, ἡ 658, 673
 διαφορά, ἡ 656
 διδάσκαλος τῆς Χυμικῆς, ὁ 667
 δοκιμή, ἡ 661
 δόξα, ἡ 654, 675
 δύναμις μεθυστική, ἡ 658
 δωμάτιον, τό 657
- ἑβδομάς, ἡ 657
 ἐγκώμιον, τό 654
 ἔδαφος ὀμμῶδες, τό 674
 ἔθνη βαρβαρικά, τά 674
 εἰδική βαρύτης, ἡ 657, 661
 ἐκκλησίας αὐλή 674
 ἐλαιον -α 673, 675, ἀμυγδάλων 678, ἐμπυρευματικόν 667, ζωτικόν 678, ταγγόν 678, φυτικόν 678, cacao 678
 ἐλάττωσις, ἡ 663
 ἐλ-κοχούλ 660· βλ. καὶ σπίριτον, alcohol
 Ἐλλάς, ἡ 655, 661
 ἐλλειψις, ἡ 655
 Ἐλλην, ὁ 655

- έλλωδης ἀήρ, 677
 ἐμπρησμός, ὁ 657, 676, οἰνώδους πνεύματος 661
 ἐμπυρευματική ὀσμή, ἡ 667
 ἔνδεια, ἡ 683
 ἔνέργεια, ἡ 662, 671, 673, θανατηφόρος 672
 ἔνιαυτός, ὁ 674
 ἔνωσις, ἡ (χημ.) 657, 668
 ἐξάτμησις, ἡ 681
 ἐξέτασις, ἡ 655
 ἐξιχνευτής, ὁ 656
 ἔπαινος, ὁ 654, 662
 ἐπιδερμίς, ἡ 672
 ἐπιφάνεια, ἡ 658, 663, 664, τοῦ πλανήτου 677
 ἐποχή, ἡ 672
 ἔργον, τό 655
 ἐρείπια, τά 654
 ἐρώτησις, ἡ 679
 ἐτοιμασία, ἡ 668
 Εύρωπη, ἡ 682
 εύρως, ὁ 679· βλ. καὶ μούχλιασμα
 εὐχή συγχωρητική, ἡ 674
 ἐφεύρεσις, ἡ 680
 ἐφευρέτης, ὁ 658
- ζύμη, ἡ 666, 673, 681
 ζυμίτης ἄρτος, ὁ 682
 ζύθος, ὁ 659
 ζύμωσις, ἡ 655, 656, 658, 662-666, 673, 676, 678, 680, 682· βλ. καὶ fermentario, οἰνώδης 656, 659, 660, 662, 665, 670, 681, ὀξώδης 656, 663-667, 670, 678, 681· βλ. βλ. καὶ fermentatio acida, σηπτική 556, 670-672, 674, 679, 681· βλ. καὶ fermentatio putrida· ζυμώσεως τελείωσις 666, σφοδρότης 666
 ζῶον, τό 657, 659, 676, 679

ζωή, ἡ 671
Ζωίλος, ὁ 654
ζωτική μηχανή, ἡ 671, οἰκονομία 671
ζωτικόν σύστημα, τό 671
ἡμέρα, ἡ 666
ἡσυχία, ἡ 656
ἢχος, ὁ 658
θάνατος, ὁ 655, 657, 668
θεῖον, τό (χημ.) 672, 668· θείου ὀξύ 662, 669
Θεός, ὁ 673
θέρος, τό 666
θερμαντικόν, τό 676
θέρμη, ἡ 655, 656, 660, 663, 671, 672· θέρμης βαθμός 663, 664, 671, 676
θερμομετρική κλίμακα τοῦ Ρεωμύρου 664
θερμόμετρον τοῦ Ρεωμύρου 656, 670, 671
θερμότης, ἡ 657
θεωρία, ἡ 673, περὶ ζυμώσεως 655, χημική 662
θιασώτης, ὁ 680
θόλωσις, ἡ 657, 663, 676
θῦμα, τό 673

ἰδέα, ἡ 655
ἰδιότης, ἡ 664, 678, 680, φωσφορική 676, χημική 675
ἰδιωτισμός, ὁ 660
ἰδρώς, ὁ 654
Ἱερός Ναός, ὁ 672, 673
ἰλύς, ἡ 658, 682
ἰξός ἀλεύρου, ὁ 681· βλ. καὶ gluten farinae, materia vegeto-animatis
ἰοβόλον ρευστόν, τό 672, ιοβόλος φύσις, ἡ 673
ἴππος, ἡ 659
Ἰσπανία, ἡ 661
Ἰστορία Φυσική Ἀριστοτέλους 675, τῆς Φυσικῆς 662

Ιταλία, ἡ 661

Ιταλός, ὁ 680

κάδδος, ὁ 666

καθαρότης, ἡ 661

κακία, ἡ 654

καλαμπόκι, τό 682

κάλι πτητικόν 675, φυτικόν 660, 668, 669, δρυκτόν 699· βλ. καὶ ποτάσσα, καλιά, potassa

καλιά, 660· βλ. καὶ ποτάσσα, potassa

καμάκιον, τό 682

κάμινος, ἡ 682

Καμπανία, ἡ 658

κάπνισμα, τό 673

καπνός, ὁ 660, 661

καρδία, ἡ 655, 658· καρδίας μύχια 673

καρυκεία βρωμάτων, ἡ 668

κασσίτερος, ὁ 669

κατάληξις, ἡ 668

κατασκευή, ἡ 682

κατάστασις, ἡ 667, 679

κατηγορία, ἡ 654

κεράσια, τά 659

κεφαλαλγία, ἡ 657, 672

κηρός, ὁ 673

κίνδυνος, ὁ 672

κίνησις, ἡ 657, 676

κοιλίας διάρρηξις 673, κοιλότης 672, μῦες 672, τοίχοι (τοιχώματα) 672

κοιλότης, ἡ 672

κοιμητήριον, τό 672, τῶν Ἀθώων ἐν Παρισίοις 675· βλ. καὶ Cimetière des Innocens

κόλλα, ἡ 655, 681
κόμμι, τό 671
κόνις πυρίτις, ἡ 661
κόπος, ό 669, 680
κόπρος, ἡ 677
κόρος, ό 669
κόσμος, ό 680
κρανίον, τό 680
κρατήρ, ό 664
κριθή, ἡ 659, 680, 682
κρυσταλλισμός, ό 678

Λαβοϊαζιέρος, ό 662· βλ. καὶ Lavoisier
λαμπάς, ἡ 657, 658
λευίτης, ό 655
λεύκωμα, τό 681· βλ. καὶ ἀσπράδι αὐγοῦ
λέων, ό 655
λιγνύς, ἡ 660
λίθος, ό 654
λιμός, ό 683
λινον τῆς ζωῆς, τό 671
λιπόκηρος υλη, ἡ 675· βλ. καὶ matière adipocireuse
λίπος, τό 675
λίτρα, ἡ 662
λόγος, ό 665
λυποθυμία, ἡ 672

μάγειρος, ό 669
μάθημα, τό 655
μέθοδος, ἡ 666, 667
μέλι, τό 659
μεμβράνα, ἡ 664, 679

μεταβολή, ἡ 655, 663, 670, 671, 675
μεταγγισμός, ὁ 666
μικρόκοσμος, ὁ 679
μίξις, ἡ 655, 670, 671, οὐσιῶν 677, σωμάτων 678· μίξεως μεταβολή 663
μῖσος, τό 674
μῆλα, τά 659, τῆς γῆς 683
μηχανή ζωτική, ἡ 671
μνήμη, ἡ 654
μόρια, τά 658, 662, 676, ἀζωτικά 676, ἀλατώδη 676, ἀλευρώδη 679,
γεώδη 676, σακχαρώδη 656, 664, φωσφωρικά 676, φλεγματώδη 656, 665, 679· μορίων ἀναλογία 663
μόσχος, ὁ 659, 660
μούμιαι, αἱ 674
μούχλιασμα, τό 679· βλ. καὶ εὑρώς
μῦες, οἱ 672
μύστης τοῦ Βάκχου, ὁ 664

Ναός Ἱερός, ὁ 672, 673
νάτρον, τό 668· νάτρου θειᾶς 668, 669, δέξιτης 668, 669
ναυτίασις, ἡ 672
νάφθα, ἡ βιτριολική 662, νιτρική 662, δέξιωδης 662
νεκρός, ὁ 672, 673, 675· νεκρῶν ταφή 672
νεσεστές, ὁ 665· βλ. καὶ ἄμυλον
νεώτεροι, οἱ 667, 668, 670
νηπιότης, ἡ 680
νίτρον, τό 661
νόμος ἀπαράβατος, ὁ 679, τοῦ ζῆν 671

ξηρασία, ἡ 673
ξύλα, τά 676

οἰκοδόμημα, τό 671

οίκονομία τῶν ἀνθρώπων, ἡ 659, ζωτική 671
οἰνομέλι, τό 659

οἶνος, ὁ 658, 659, 661, 663, 664, 666, ἀπίτης 659, τῆς Ἑλλάδος, Ἰσπανίας, Ἰταλίας 661, λευκός τῆς Καμπανίας 658, ὅξινος 666, Ούγγρικός τῆς Tockay 659, πνευματώδης 660, 665, 670· οἴνου μεθυστική δύναμις 660, 663, ἵξωδη μόρια 660, πνεῦμα 660, 664, 670, 671, 673, 681, φύλαξις 673

οἰνῶνας, ὁ 657

὾μηρος, ὁ 654

ὅμφαξ, ὁ 659· βλ. καὶ σταφυλή μή ωρίμος

ὄνομα ἀραβικόν, τό 660

ὄνοματοποιία, ἡ 655

ὄνος, ἡ 659

όξικόν ὁξύ 667, 668, 670· βλ. καὶ φυσικόν ὁξύ (acidum aceticum), ἀρχέτυπον ὁξύ (acetum radicale), οὐεστενδορφικόν ὁξύ

όξιοπῶλαι, οἱ 665

όξιος, τό 662-665, 667, 668, 681, δριμύ 665, 670, ἐμπυρευματικόν 667, καθαρόν 671, ὁξύ 667, 670· ὁξιούς συστατικά 670, σώματα 667

όξύ, τό 657, 666-668, 670, 678, αἰθερικόν 667, ἀνθρακικόν 657, 663, ἀτελές 668, ἐντελές 668, ἀρχέτυπον 670, ὁξικόν 667, 668, 670, τοῦ ὁξιούς 667, 670, ὁξωδες 667, 668, δρυκτόν 669, οὐεστενδορφικόν 670, στεατικόν (acidum sebacicum) 678, ύγρον 660, φυσικόν (acidum aceticum) 670

όξυγόνον, τό 657, 662-664, 667, 668, 670, 678

όξύτης, ἡ 668

όξωδες ὁξύ 667, 668

Ὦξωνία, ἡ 675

όργανική συνάφεια, ἡ 674

όργανισμός, ὁ 673· ὄργανισμοῦ στοιχεῖα 678

όργυιά, ἡ 677

όρυζα, ἡ 659, 680

όρυκτόν, τό 679

Ὦρφεύς, ὁ 655

όσμη, ἡ 658, 661, 673, 676-678, 680, 682, ἐμπυρευματική 667, τοῦ

οὔρους 674
όστοῦν, τό 675
οὐεστενδορφικόν ὁξύ 670· βλ. καὶ ὁξικόν ὁξύ
οὔρος, τό 674
οὔσια, ἡ 659, 666, 668, 671, 680, 681, κερατοειδῆς 681, φλεγματώδης
681, φυτική 676, 683· οὔσιῶν μίξις 676
օφελος, τό 676

παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ, ἡ 673
παράδειγμα, τό 656
Παρίσι, τό 675
Παρμαντιέρος, ό 683· βλ. καὶ Parmentier
πάροδος, ἡ 674
πάχος, τό 675, 676
πείρα, ἡ 675· βλ. καὶ πείραμα
πείραμα, τό 676
περιέργεια, ἡ 655
περίστασις, ἡ 665, 671
περιστατικόν, τό 656, 662, 666, 670
περιτύλιξις, ἡ 673
πίθηκος, ό 655
πίθος, ό 664
πλανήτης, ό 676
πνεῦμα, τό (χημ.) 658, 674-676, 682, ἄγνωστον 674, ἀνθρακικόν 657,
663, 670, 672, ἐλαστικόν δριμύτατον 672, ἔξιόν 658, ἐν τῇ ζύμῃ
682, οἴνου 659, 660, 670· βλ. καὶ ρακή, οἰνῶδες 662, 663, πτητικόν
ρευστόν 660, ὑδρογόνον 672, ὑδρομιγές 661, φωσφορώδες 672·
πνεύματος ιοβόλος φύσις 672, θανατηφόρος ἐνέργεια 672
πνεύμων, ό 657
ποιότης, ἡ 658, 673, 682
πόλις, ἡ 672, 673
Πλάτων, ό 680
Πολιτεία Πλάτωνος 680

πολίτης, ὁ 659
πομφόλυξ, ἡ 657, 671
πόνος ὁ 654, φιλοσοφικός 655
ποσότης, ἡ 668, 682
ποτάσσα, ἡ 660, 661· ποτάσσας ὀξίτης 669· βλ. καὶ καλιά, φυτικόν
κάλι, acetis potassae
ποτόν, τό 658, οἰνώδες 658, 659, 664, 682, σακχαρώδες 664
πράγματα, τά 675
πρόγονοι, οἱ 673
προζύμιον, τό 682· βλ. καὶ φύραμα ἀλεύρου
προσοχή, ἡ 655
προσωπεῖον, τό 655
πυθμήν, ὁ 664, 681
πῦρ, τό 669, 681
πυρῖτις, ἡ 661
πυρός, ὁ 680, 682· βλ. καὶ σίτος

ρακή, ἡ 666· βλ. καὶ πνεῦμα οἴνου
ρευστόν, τό 674, σηπτικόν 674, ιοβόλον 673
Ρεωμύρου βαθμός 672, θερμομετρική κλίμαξ 664, θερμόμετρον 656,
671
ρητίνη, ἡ 673
ροῦς, ὁ 677

σάκχαρ, τό 659, 660, 663, 665· σακχάρου ἴδιότης 681
σαποῦνι, τό 675· βλ. καὶ σμήγμα
σᾶρκες, οἱ 674, 675
σέβας, τό 674
σῆψις, ἡ 673, 675, 676
σίδηρος, ὁ 679
σικυϊά, ἡ 660· βλ. καὶ φαρμακευτικόν ἀλαμπύκον, cucurbita
σίτος, ὁ 659, 679, 680· σίτου σπόρος
σκοπός τῆς φύσεως, ὁ 656

σμῆγμα, τό 675, 676· βλ. καὶ σαποῦνι
σοφός, ὁ 656
σπήλαιον, τό 675
σπιθαμή, ἡ 677
σπίριτον, τό 660· βλ. καὶ ἐλ-κοχούλ, alcohol
σπλάχνα τῆς γῆς 673
σπόρος, ὁ 680
σπουδή, ἡ 662
Στάλιος, ὁ 667· βλ. καὶ Stahl, Georg. Ernst
σταφυλή, ἡ 658, 659, 661, μή ὄριμος 659· βλ. καὶ ὅμφαξ
σταφυλίδαι, αἱ 666· βλ. καὶ τζαμπία
στενοχωρία, ἡ 658
στέφανος ἀθανασίας 683
Στοιχεῖα τῆς Χημικῆς 665
στοιχεῖα σωμάτων, τά (χημ.) 676-678
Στρασβούργον, τό 659
συγγένεια, ἡ (χημ.) 662, 663, 668, 669, 671· συγγενείας δύναμις 663
σύγκρισις, ἡ 680
συμβάν, τό 680
σύναξις, ἡ 658
συνάφεια ὀργανική, ἡ 672
σύνδεσμος, ὁ 677
συνήθεια, ἡ 673
σύνθεσις, ἡ 657
συντήρησις τῆς ζωῆς, ἡ 671
συρούπιον, τό 681
σύστασις, ἡ 681
συστατικόν, τό 670, 682
σύστημα ζωτικόν, τό 671
σχηματισμός, ὁ 678
σωλήν, ὁ 662, 670
σῶμα, τό 671-673, 678, ἀνθρώπινον 671, ζωτικόν 672, σηπομένον 674

σώματα, τά 656, 662, 668, 675, νεκρά 675, (χημ) 662, ἐτερογενή ιξώδη
663, ὄργανικά 655, 670· σωμάτων στοιχεῖα 676

τάγγη, ἡ 678

Ταρταρία μεγάλη, ἡ 659

τάρταρος, ό 659, 660, 663· ταρτάρου ξηρά λεπιδωτή γη 669· βλ. καὶ
terra foliata tartari secca

ταφεῖς, οἱ 672, 673

ταφή, ἡ 672

τάφος, ό 674

τελείωσις, ἡ 666

τελειοποίησις, ἡ 680

τεχνολογική χρῆσις, ἡ 676

τζαμπία, τά 666· βλ. καὶ σταφιλίδαι

τιμή, ἡ 665, 682, 683

τρόμος, ό 672

τροφεύς, ό 676

τροφή, ἡ 679, 680

τρύξ, ἡ 658, 664, 666

τρύπα, ἡ 675

τοῖχοι τῆς κοιλίας (τοιχώματα) 672

ὑγρασία, ἡ 673

ὑγρόν, τό 658, 663, 667, 672, ἀποσταζόμενον 660, πνευματῶδες 661

ὑγρότης, ἡ 655, 656, 658, 663, 664, 666, 671, τοῦ σώματος 674

ὑδρογόνον, τό 662, 663, 674-676, 670

ῦδωρ, τό 658, 660-663, 666-668, 673, 674, 679-681

ဉλη, ἡ 656, 666, 671, ζυμωθεῖσα 660, ζυμωμένη 656-658, 664, 665, 673,
ιξώδης 659, 681, λιπόκηρος 675, μελαίνη 673, ριτηνώδης 659

ဉφασμα, τό 681

φαινόμενον, τό 656, 658, 676

φαρμάκι, τό 668

φθορά, ἡ 676

φιλογενεία, ἡ 655

φιλοκέρδεια, ἡ 655
φλέγμα, τό 665, 679
φλογιστόν, τό 676
φλόξ, ἡ 662, 670, 676, ἵερά 671, κυανή 661
φορολογία, ἡ 659
Φουρκροά, ό 672· βλ. καί Fourcroy, A. F.
φύλλα ἀμπέλου, τά 666
φύραμα ἀλεύρου, τό 680, 682· βλ. καί προζύμιον
Φυσική Ἰστορία, Ἀριστοτέλους 675, Φυσικῆς Ἰστορίας 662
φυσικοί, οἱ 663, νεώτεροι 662
φύσις, ἡ 656, 658, 679, πάνσοφος μήτηρ 677· φύσεως σοφοί 656
φυτόν, τό 676, 679, 680· φυτῶν μόρια 679, τροφεύς 677
φωσφορική ἰδιότης, ἡ 676
φωσφόρος, ό 674
φωσφορώδες πνεῦμα, τό 672

χαλκός, ό 668, 669· βλ. καί ἀφροδίτη
χειμών, ό 678
χείρ, ἡ 657, 661, 670
Χημική, ἡ 680· Χημικῆς διδάσκαλος 667, στοιχεῖα 665, θιασῶται 680
χημική θεωρία, ἡ 662, ἰδιότης 675, 681, συγγένεια 671
χημικός, ό 660, 667, 672, 678, 683, παλαιός 668
χοῦς, ό 673, 676· βλ. καί humus
χρεία, ἡ 665
χρῆσις, ἡ 669, κοινή 660, τεχνολογική 676
χρόνος, ό 654
χρυσός, ό 680
χρῶμα, τό 659, 663
χυμός, ό 656, 657, σακχαροφλεγματώδης 664, φυτικός 657
χωρισμός, ό 667

ψύχος, τό 661, 667, 673

ώρα, ἡ 666, 671

acetum radicale 670· βλ. καὶ ἀρχέτυπον ὁξύ
acidum aceticum· βλ. καὶ φυσικόν ὁξύ
acidum sebacicum 678· βλ. καὶ στεατικόν ὁξύ
alcohol 660· βλ. καὶ ἐλ-κοχούλ
amylum 681· βλ. καὶ ἄμυλον
Annales de Chymie 672, 675
art defaire le pain 683· βλ. καὶ ἀρτοποιία
Boerhaave· βλ. καὶ Βοερράβιος
Cacao ἔλαιον 678
Campi P. G. 677
Champagne 658
Chymie, Annales de 672, 675
Cimetière des Innocens 675· βλ. καὶ Κοιμητήριον τῶν Ἀθώων ἐν Παρι-
σίοις
curcubita 660· βλ. καὶ ἀλαμπύκον φαρμακευτικόν, σικυία
farinae gluten 681· βλ. καὶ ἱξός ἀλεύρου
fermentatio 656· βλ. καὶ ζύμωσις, acida 656· βλ. καὶ ὀξώδης ζύμωσις,
putrida 656· βλ. καὶ σηπτική ζύμωσις, vinosa 656· βλ. καὶ οἰνώδης
ζύμωσις
Fourcroy A. F.: βλ. καὶ Φουρκροά
Gibbes Smith 675· βλ. καὶ Γίββες Σμίθ
gluten farinae 681· βλ. καὶ materia vegeto-animatis, ἱξός ἀλεύρου
Grens neues Journal de Physik 676
humus 677· βλ. καὶ χοῦς
Jacquin, διδάσκαλος τῆς Χημικῆς 667
Journal der Physik 676
Lavoisier 662
Macker χημικός 659
materia saccharina 681· βλ. καὶ σακχαρώδης ούσια τοῦ ἀλεύρου
materia vegeto-animalis 681· βλ. καὶ ἱξός ἀλεύρου
matière adipocireuse 675· βλ. καὶ ὑλη λιπόκηρος

meretrix metallorum 668· βλ. καὶ ἀφροδίτη, χαλκός
potassa 660· βλ. καὶ ποτάσσα, καλιά
potassae acetis 669· βλ. καὶ ποτάσσας ὄξιτης
pain, l' art de faire le 683 βλ. καὶ ἀρτοποιΐα
Parmentier Ant. A. 683· βλ. καὶ Παρμαντιέρος
Reaumur 656 βλ. καὶ Ρεωμύρος
Sodae acetis 669· βλ. καὶ νάτρου ὄξιτης, sulfas 669· βλ. καὶ θειίας νά-
τρου, sal mirabilis Gauberi, θαυμαστόν ἄλας τοῦ Γλαουβέρου
Sal mirabilis Gauberi 669· βλ. καὶ ἄλας θαυμαστόν τοῦ Γλαουβέρου,
θειίας νάτρου, sulfas sodae
Stahl Georg. Ernst· βλ. Στάλιος
tartari terra foliata 669· βλ. καὶ λεπιδωτή γῆ τοῦ ταρτάρου
terra foliata tartari sicca 699
Volta Alessand 677

Γλωσσάρι

ἀγγεῖον: δοχεῖον, μαγειρικό σκεῦος
ἀζωτικόν: χημικό στοιχεῖο, τό ἀζωτο
ἀλαμπυκάρω: ἀποστάζω
ἀλαμπύκος 660: ἀποστακτήρ
ἀλφίτον 680: τό ἀλευρον ἐκ κριθῆς
ἀναλύεται 681: διαλύεται
ἀναλυμένος 663: διαλυμένος
ἀπίτης οἶνος: ἐκ μήλων παρασκευασθείς οἶνος
ἀποθήκη 699: φαρμακεῖο
βάλανος 680: βελανίδι
γῆινα ἀγγεῖα 669: πήλινα σκεύη
γῆς μῆλα 683: γεώμηλα
δοκιμή 661: δοκιμασία, ἐξέτασις
δόξα 675: δοξασία
δυσανάλυτος 679: δυσδιάλυτος
εἰδική βαρύτης 661: τό εἰδικόν βάρος
ἐλ-κοχούλ: ἀλκοόλη
ζωτικά ἔλαια 678: ζωϊκά ἔλαια
ζωτική μηχανή, ζωτική οἰκονομία 671: ζωϊκός ὄργανισμός
ζωτικόν σύστημα 671: ζωϊκός ὄργανισμός
θέρμη 660: ἡ θερμοκρασία
ἰδιωτισμός 660: ίδιωματισμός
ἰξός ἀλεύρου 681: γλουτένη
καρυκεία 668: καρύκευσις
κοινή χρῆσις 660: κοινή λαϊκή ὀνομασία
κόρος 669: κορεσμός
κρυσταλλισμός 678: στερεοποίησις, κρυστάλλωσις
μεταγγισμός 666: μετάγγισις
ὅξυ τοῦ θείου 662: θειϊκό ὅξυ
πείρα 675: πείραμα
πνεῦμα 682: ἀέριον
πνεῦμα τοῦ οἴνου 660: ἀλκοόλη
πυρός 680: σιτάρι
ρακή 660: τό πνεῦμα τοῦ οἴνου, ἡ ἀλκοόλη
σάκχαρ 659: σάκχαρο
σπίριτον 660: ἐλ-κοχούλ, ἀλκοόλη

συστηματική διάλεκτος 667: όνοματολογία
τάρταρος 659, 660: τό ἄλας πού περιέχεται και καθιζάνει στά οίνω-
δη ποτά, ἡ τρυγία
τοῖχος κοιλίας 672: τοιχώματα κοιλίας
ὑγρότης 653, 663: ύγρον
ὑδρομιγής 661: ύδατομιγής, ύδαρής
χοῦς 677: χῶμα